

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra politológie

Political Science Forum

Politologické fórum

Political Science Forum: Aims of the Journal

Political Science Forum is a semi-annual, international, scientific and peer-reviewed journal published by the Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia. It covers broad range of topics in political science, international relations, philosophy and social sciences. The journal is aimed to be read by the scholars in respective fields as well as its students and broader public. Periodicity of the journal is twice a year, in June and December.

Politologické fórum: Ciele časopisu

Politologické fórum je polročne vydávaný medzinárodný vedecký a recenzovaný časopis vydávaný Trenčianskou univerzitou Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Pokrýva široký okruh tém z oblasti politických vied, medzinárodných vzťahov, filozofie a sociálnych vied. Časopis je určený odborníkom v daných vedných odboroch, ako aj študentom a širšej verejnosti. Časopis vychádza v júni a v decembri.

Editor-in-chief / Hlavný redaktor: Karol Janas, Alexander Dubček University of Trenčín (TnUAD), Slovakia

General Editor / Výkonný redaktor: Marián Bušša, TnUAD, Slovakia

Editorial Board / Redakčná rada:

Oliver Andonov, MIT University Skopje, Macedonia; **Irena Bačlija**, University of Ljubljana, Slovenia; **Elena Delgadová**, TnUAD, Slovakia; **Miro Haček**, University of Ljubljana, Slovenia; **Petr Just**, Metropolitan University Prague, Czechia; **Peter Juza**, The University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava; **Rastislav Kazanský**, Matej Bel University, Slovakia; **Rudolf Kucharčík** EUBA, Slovakia; **Ginés Marco**, Catholic University of Valencia, Spain; **Miquel Àngel Oltra Albiach**, University of Valencia, Spain; **Rastislav Rosinský**, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia; **David Schriffel**, Austrian Academy of Sciences, Austria; **Antonín Staněk**, Palacký University Olomouc, Czechia; **Pavol Tišliar**, Comenius University in Bratislava, Slovakia; **Dubravka Valić Nedeljković**, University of Novi SAD, Serbia; **Adriana Vasiľková**, Matej Bel University, Slovakia; **Katerina Veljanovska**, MIT University Skopje, Macedonia; **Jaroslav Vencálek**, University of Prešov, Slovakia; **Luisa Vicedo**, Catholic University of Valencia, Spain; **Pablo Vidal**, Catholic University of Valencia, Spain; **Štefan Volner**, TnUAD, Slovakia.

Publisher / Vydáva: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, verejnoprávna inštitúcia zriadená zákonom. IČO: 311 180 259.

Adresa redakcie: Katedra politológie TnUAD, Študentská 2, 91101 Trenčín

E-mail: politologicke.forum@tnuni.sk

E. č. MK: EV 4567/12

ISSN 1338-6859 (tlačené vydanie) ISSN 2729-8949 (online)

© TnUAD, Trenčín. Časopis je bezplatný, vychádza dva krát do roka 30. júna a 31. decembra.

Contents / Obsah

STUDIES / ŠTÚDIE:

Jan HÁJEK POSTAVENÍ A VÝZNAM „TRADIČNÍCH“ STRAN V ZASTUPITELSTVECH KRAJSKÝCH MĚST V ČESKÉ REPUBLICE	4
---	---

Marián BUŠŠA – Pavol STRUHÁR POROVNANIE IDEOLÓGIE V DÔVODOVÝCH SPRÁVACH ĽSNS V ROKOCH 2016-2023	32
---	----

Eva JANČÍKOVÁ EURÓPSKA ÚNIA A SLOVENSKÁ REPUBLIKA V BOJI PROTI HYBRIDNÝM HROZBÁM	45
--	----

DISCUSSION / DISKUSIE:

Ľudmila LIPKOVÁ K NIEKTORÝM OTÁZKAM RASTU SVETOVEJ POPULÁCIE	55
---	----

Oľga BOČÁKOVÁ - Andrej HRNČÁRIK - Darina KUBÍČKOVÁ - Peter SLOVÁK ENVIRONMENTÁLNA POLITIKA V DIMENZIÁCH TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA	65
--	----

RECENZIE / REVIEWS

Katarína BROCKOVÁ MILAN KURUCZ: MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE	74
---	----

Studies

**POSTAVENÍ A VÝZNAM „TRADIČNÍCH“ STRAN
V ZASTUPITELSTVECH KRAJSKÝCH MĚST V ČESKÉ
REPUBLICCE**

**THE POSITION OF TRADITIONAL PARTIES IN LOCAL
ELECTIONS TO CITY COUNCILS OF REGIONAL
CAPITALS**

Jan HÁJEK¹

Abstract

The presented empirical analysis focuses on the dynamics of the party system at the lowest political level in the Czech Republic, which for the research project, is represented by the city councils of the thirteen regional capitals. The study concentrates on defining the position of selected party entities during the last two decades (local elections 2002-2022) in the environment of elected councils of regional capitals. The main goal of the project is to describe changes in the significance of the 'traditional' election party spectrum formed by the quartet of political parties as follows: ČSSD, KDU-ČSL, KSČM and ODS, which are confronted with the emergence of new actors on the Czech political scene. The research has confirmed that the party restructuring affecting the lower house of the Czech Parliament since the beginning of the second decade of the 21st century at the latest has also had repercussions at the level of regional capitals. It is most clearly manifested by a significant and permanent loss of voters' favour, resulting in a weakening of the importance of the 'traditional' forces in the city councils of selected cities. The research has the character of a case study, using quantitative tools of election analysis (index of success, index of electoral stability, etc.) to collect and analyse data. A primarily diachronic approach is drawn to investigate the long-term trends in electoral indicators, complemented by a synchronous perspective that measures the values obtained across election levels (local x parliamentary dimensions) at one point in time, following the assumptions of second-order election theory.

Keywords: *municipal election, regional capitals, traditional parties, electoral analysis, Czech Republic*

¹ Mgr. Jan Hájek působí jako interní doktorand na Katedře politologie a anglofonních studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10, ČR.

ÚVOD

Koncipování této studie je reakcí na „volební zemětřesení“, jež postihlo český stranický systém v období po parlamentních volbách v roce 2010 a vyústilo v jeho výraznou restrukturalizaci vyznačující se silnou erozí volební podpory zavedených stran a nástupem nových politických aktérů.² Vedle národní úrovně zasáhl popsáný vývoj se zpožděním i krajskou volební scénu a cílem této práce je zjistit, zda se projevil také na nejnižším stupni politického systému ČR. Zkoumaný volební vzorek je reprezentován 13 zastupitelstvy krajských měst a u analyzovaných stran je primární pozornost zaměřena na čtveřici politických subjektů, ve studii standardně označovaných za tzv. „tradiční strany“.³ Oproti ostatním stranickým aktérům se odlišují svou dlouhodobou a zároveň kontinuální politickou existencí, umocněnou relativně vysokou voličskou relevantností na všech úrovních českého politického systému. Díky těmto vlastnostem jsou ČSSD, ODS, KDU-ČSL a KSČM (respektive jejich volební výsledky) ideálním a v podstatě nenahraditelným datovým vzorkem pro výzkum proměn politické dimenze z diachronního úhlu pohledu. Zaměření na krajská města má dva hlavní důvody. Prvním z nich je nutnost zajistit uchopitelnost projektu, kdy vzhledem k velkému počtu a různorodosti sídelních jednotek není reálné a ve své podstatě ani žádoucí analyzovat politickou situaci v každé z nich, nemluvě o těžkostech spojených se zpracováním příslušných výstupů a koncipováním výzkumného závěru. Druhým důvodem je snaha dostat základnímu badatelskému požadavku zahrnout do výzkumu logicky utvořený koherentní a vzhledem k zacílení projektu svou velikostí uměřený datový celek. Krajská města mají několik společných znaků. Jedná se o největší sídelní jednotky v ČR, regionální politická centra a současně statutární města, která jsou svým fungováním a významem ze všech měst nejsilněji propojena s celonárodní politikou, proto i případná reflexe politických změn na parlamentní úrovni by měla být právě v zastupitelstvech krajských měst nejvýraznější.⁴

1 VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY

Badatelský záměr výzkumu se opírá o trojici výzkumných otázek (VO1, VO2, VO3) se dvěma doplňujícími hypotézami (VH1, VH2).

² Pro bližší informace o této problematice viz Charvát 2016 v seznamu literatury.

³ Ekvivalentním označením „tradičních“ stran je termín „zavedené“ strany, jejichž podrobnější definici obsahuje poznámka pod čarou č. 4.

⁴ Alternativou ke krajským městům je rozšířená datová sada tvořená zastupitelstvy měst s počtem obyvatel nad 50 000, případně statutárními městy. Určitou nevýhodou tohoto řešení je vyšší míra nerovnoměrnosti v územním rozmístění zmíněných sídelních jednotek, následkem čehož by lidnatější regiony měly ve výzkumu vyšší váhu a potenciálně deformovaly konečné výsledky. Více o problematice sestavení výzkumného vzorku viz závěr studie.

VO1: Jak se proměňovalo postavení a volební význam čtveřice „tradičních“ stran⁵ (ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS) v obecních zastupitelstvech krajských měst během volebních období 2002–2022?

VH1: Restrukturalizace českého stranického systému, jejímž prvotním indikátorem byly výsledky parlamentních voleb v roce 2010, postupně zasáhla také nižší patra českého politického systému zastoupená krajskými zastupitelstvy a její příznaky v podobě ztráty voličské přízně a zastupitelských mandátů se pravděpodobně projeví také na úrovni obecních voleb, respektive uvnitř zastupitelstev krajských měst.

VO2: Jak se profileovala volební rovnováha mezi parlamentními a neparlamentními stranickými subjekty v obecních zastupitelstvech krajských měst ve sledovaném období 2002–2022?

VH2: V důsledku přeskupování českého stranického systému po parlamentních volbách v roce 2010 očekávám alespoň dočasný výkyv hodnot volebních preferencí v obecních volbách odehrávajících se po zmíněném datu, a to ve prospěch mimoparlamentních aktérů volební soutěže na úkor stran s parlamentní příslušností.

VO3: Působí mezi parlamentními volbami a volbami do zastupitelstev krajských měst vzájemná souvztažnost, tak jak je definována teorií voleb druhého řádu na základě periodické souslednosti a střídání volebních cyklů mezi volbami prvního řádu a volbami druhého řádu?⁶

2 TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické rovině se výzkum opírá o politickými vědami prověřený koncept voleb druhého řádu. Ten analyticky vzájemně poměřuje méně důležité sekundární volby (volby druhého řádu – „Second Order Elections“, dále pouze SOE) a volby primární (volby prvního řádu – „First Order Elections“, dále pouze FOE), respektive zkoumá účinky specifických dimenzí definujících odlišnosti mezi SOE a FOE na chování klíčových aktérů volební soutěže reprezentovaných politickými stranami, voliči a masmédií. Pro potřeby této studie je klasická teorie voleb druhého řádu transformována do redukovanejší podoby, opomíjející ty aspekty, jež jsou z pohledu zacílení výzkumu považovány za méně relevantní, jako je například problematika volební účasti či hodnoty propadnutých nebo neplatných hlasů.

⁵ Pojem „tradiční strany“ zahrnuje kvarteto politických subjektů (ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS) odlišujících se od ostatních aktérů politické soutěže ve dvou základních aspektech. Za prvé se jedná o kontinuitu politické angažovanosti ve smyslu nepřerušené kandidatury ve všech konaných volebních kláních na národní, regionální i obecní úrovni, a to od okamžiku ustavení samostatné České republiky až do současnosti. Za druhé je zde podstatný atribut významnosti, implikující (relativně) vysokou míru úspěšnosti zmíněných politických stran v získávání voličské podpory a od ní odvozené síly v zastupitelských tělesech (Poslanecká sněmovna, krajská zastupitelstva, obecní zastupitelstva).

⁶ Podrobněji o teorii voleb druhého řádu a jejích základních východiscích viz kapitola č. 2 s příslušnými podkapitolami.

2.1 Geneze konceptu voleb druhého řádu

Jedním ze stěžejních pilířů moderních demokratických systémů je konání souboru víceúrovňových volebních klání, vztahujících se k příslušnému stupni vertikální dimenze vládnutí (národní/regionální/obecní). Politologové již v minulosti vyzorovali jisté rozdíly mezi jednotlivými volbami, ať už co se týče jejich významu, či odlišného přístupu politických aktérů k nim. Tyto poznatky však byly po určitý čas opomíjeny a nevedly k vytvoření zevrubné analýzy detailně pojednávající o problematice členění jednotlivých typů voleb. Předěl vedoucí k postupnému obratu badatelského zájmu a snaze o ucelenou typologizaci voleb představuje akt zavedení přímých voleb do Evropského parlamentu konaných v roce 1979.

První volby do Evropského parlamentu se přirozeně staly středem zájmů většiny politologů. Představovaly reformní proces, který měl určující vliv na další formování politického schématu Evropského parlamentu. Zároveň již první volební výsledky a z nich vzešlé politologické analýzy naznačovaly, že se jedná o specifický typ volebního klání. Právě v reakci na neočekávané výsledky voleb do Evropského parlamentu došlo ke zformování uceleného konceptu, komplexně pojednávajícího o problematice typologie voleb druhého řádu. Autory zmíněné práce jsou Karlheinz Reif a Hermann Schmitt, kteří své závěry představili ve studii (Reif, Schmitt 1980) stojící na počátku diskurzu o nové typologizaci voleb.

Hlavním dělicím měřítkem pro nové členění je princip významu (důležitosti) jednotlivých voleb, který lze definovat podle následujícího pravidla „méně je v sázce“ (*less at stake*), a to jak pro kandidující politické subjekty, tak pro voliče. Prostřednictvím SOE jsou přerozdělovány mandáty do institucí s méně významnými kompetencemi. Navíc se v těchto volbách nerozhoduje o složení exekutivy ani o důležitých celostátních tématech (Cabada, Charvát, Stulík 2015, s. 212). Oproti tomu FOE produkují držitele vrcholné politické moci a voliči je chápou jako jisté maximum své politické participace.

2.2 Model voleb druhého řádu

K. Reif s H. Schmittem ve své práci nastínili několik základních předpokladů a hypotéz, odlišujících volby do Evropského parlamentu (a ostatní SOE) od voleb prvního řádu.⁷ Jednou ze základních myšlenek studie je pojmání eurovoleb za celoevropské volby. Podle zmíněných autorů vykazují volby do Evropského parlamentu výrazné znaky SOE, odehrávající se v navzájem oddělených národních arénách uvnitř každého z členských států Evropského společenství.

Kromě stanovení hlavních charakteristik SOE se dvojice badatelů a posléze i jejich následovníci zaměřovali i na vzájemná propojení a interakce

⁷ Reifova a Schmittova typologizace vychází primárně z rozboru voleb do Evropského parlamentu, ale její základní kontury jsou běžně aplikovány i na další volby vykazující znaky SOE, mezi které jsou řazeny také obecní volby v České republice.

mezi volbami prvního a druhého řádu. Pro koncipování teorie voleb druhého řádu je zásadní existence víceúrovňového volebního prostoru uvnitř států, který nám umožňuje podle kritéria důležitosti třídit jednotlivé volby do několika skupin.

Praktické dopady aspektu menšího významu SOE oproti FOE definuje L. Cabada následovně: „Nižší volební účast než v národních volbách / volbách prvního řádu, více prostoru a nadějí pro malé a nové politické strany, vyšší procento neplatných hlasů než při národních volbách / volbách prvního řádu, vládní strany ztrácejí podporu, voliči hlasují méně stranicky, více podporují osobnosti, volby překračují státní hranice, čím odlišnější jsou pravidla volby do EP od pravidel užívaných pro volbu národního parlamentu, tím nižší je volební účast, volební kampaň je významnější, volby do EP soutěží s dalšími (domácími) politickými tématy.“ (Cabada 2010).

Přes výše vyřčené Reif a Schmitt nepopírají důležitost voleb druhého řádu. Na druhou stranu však podle jejich názoru nikdy nedosáhnou významu FOE, což berou v potaz voliči i politické strany a podřizují tomuto vědomí svoje jednání. Další analýzy zároveň naznačují existenci určité reflexivity vnímání ze strany voličů a ostatních politických aktérů, podněcující následné reakce pojímající FOE a SOE jako jeden volební systém, vzájemně se ovlivňující a podmiňující (Šaradín, 2008). Jinak řečeno, i méně významná volební klání mají dopad na jiné úrovně vládnutí vycházející z „prvořadých“ voleb (a naopak), tím spíše by neměla být opomíjena ze strany odborníků, politických stran ani voličů.

V rámci České republiky jsou mezi SOE (vedle výběru české reprezentace v europarlamentu) řazeny senátní volby, volby členů krajských a obecních zastupitelstev a také prezidentské volby.⁸

2.3 Dimenze voleb druhého řádu

Volby druhého řádu jsou prostupovány specifickými dimenzemi, které definují rozdíly mezi SOE a FOE (Reif, Schmitt 1980). Rozbor působení těchto dimenzí na evropské volby z roku 1979 tvoří jádro práce K. Reifa a H. Schmitta z roku 1980.

Jednou z klíčových dimenzí je dimenze významu (*the-less-at-stake dimension*). Autoři zdůrazňují menší význam SOE oproti FOE, kdy SOE nemají přímý vliv na tvorbu národní exekutivy. Zásada „hraje se o méně“ nebo „méně je v sázce“ je tou určující. Nejviditelnějším důsledkem poklesu významu je nižší volební účast.

Druhou dimenzí je dimenze specifického prostoru (*the specific-arena dimension*). Klíčová je především role a chování politických aktérů v odlišných

⁸ Přímá volba prezidenta České republiky by mohla na první pohled jevit známky FOE, ale vzhledem k institucionálnímu nastavení politického systému v České republice a roli prezidentského úřadu v něm jsou prezidentské volby řazeny mezi SOE. Citelná kolize mezi teoretickými předpoklady a reálným fungováním prezidentského úřadu, obzvláště po zavedení přímé volby hlavy státu, samozřejmě otevírá celou řadu otázek o systémové pozici hlavy státu, viz *Kdo vládne Česku?* (Brunclík–Kubát, 2017).

podmínkách sekundárního volebního kolbiště. Pohybujeme se v prostoru víceúrovňového vládnutí tvořeného celostátní primární arénou a posléze institucemi obsazovanými pomocí voleb druhého řádu. Dopady této dimenze jsou poměrně variabilní v závislosti na nastavení konkrétního politického systému, v jehož rámci mohou být jednotlivé úrovně navzájem velmi propustné nebo naopak do značné míry izolované (Šaradín 2008).

Dimenze institucionální a procedurální (*the institutional-procedural dimension*) zahrnuje problematiku volebních systémů, volebních zákonů a z nich vyplývajících specifik, ovlivňujících volební účast („přitažlivost“ voleb druhého řádu), jakými jsou například uzavírací klauzule, struktura hlasovacích lístků, charakter kandidátských listin, jednomandátové/vícemandátové obvody, legislativní úprava pasivního volebního práva apod.

V případě dimenze volební kampaně (*the campaign dimension*) upozorňují Reif se Schmitter na odlišnou roli volebních kampaní v rámci SOE. Pro politické strany není tento typ voleb prioritní, což se odráží i na propracovanosti volebních kampaní, které se v mnoha případech velmi intenzivně zabývají celonárodními tématy, nereflektujícími v dostatečné míře lokální (omezený) dopad jednotlivých SOE (Šaradín 2008). Za zmínku stojí názor, že celkově chladný přístup politických aktérů, ale i médií k „druhořadým“ volbám může v konečném důsledku napomáhat menším a novým politickým uskupením a stranám s disciplinovaným elektorátem (Reif, Schmitt 1980).

V dimenzi politické změny (*the main-arena political change dimension*) je opět připomínána úzká závislost a vzájemné ovlivňování mezi FOE a SOE. Pozornost je věnována především dynamice změn volebních preferencí konkrétních politických stran (viz podkapitoly 2.3.2 a 2.3.3). Je nutné upozornit i na změny sociální a kulturní povahy mající celospolečenský dopad, působící ať už negativně, či pozitivně na vývoj voličského hlasování.⁹

2.4 Základní charakteristiky voleb druhého řádu

2.4.1 Nižší volební účast

Nižší zájem voličů o SOE ve srovnání s FOE patří mezi nejviditelnější a nejcharakterističtější ze znaků voleb druhého řádu. Jedná se o dlouhotrvající trend, jehož platnost potvrzují statistické údaje, ať už se jedná o zmíněné volby do EP, či pro tuto práci sěžejní volby na obecní úrovni v rámci ČR. Reif se Schmitter identifikovali několik příčin, které zásadním způsobem ovlivňují vyšší volební účasti.

Jednou z nich je výše probíraná dimenze významu. V rámci všech SOE se politické zápolení odehrává na úrovni, které je voliči a politickými stranami přisuzována druhořadá, v některých případech až mizivá důležitost. To potvrzuje i P. Šaradín: „Rozhodujícím kritériem pro odlišení voleb prvního řádu (first order elections) od voleb druhého řádu je především daleko větší důležitost FOE. Je možné konstatovat, že voliči skutečně posuzují význam voleb podle toho, co v nich mohou ovlivnit.“ (Šaradín 2007, s. 11) Pro většinu

⁹ Někdy se hovoří o dimenzi sociální a kulturní proměny (Reif-Schmitt, 1980).

voličů volby v rámci SOE nepředstavují natolik zásadní a bezprostřední událost, naopak kvůli svému nezájmu o SOE běžní občané často ztrácí schopnost lépe se orientovat v dané problematice. Volič nedokáže plně identifikovat význam těchto voleb a postrádá dostatečný důvod, proč se o ně zajímat nebo se jich účastnit.

Motivace voličů k aktivnímu přístupu je podryvána jak jimi samými, tak i působením dalších subjektů.¹⁰ Zde je nutné na prvním místě zmínit působení politických stran, které podobně jako voliči věnují volbám druhého řádu mnohem méně pozornosti ve srovnání s FOE. To se poté odráží jak na finančních investicích vložených do volební kampaně a s tím spojené nízké míře mobilizace a informovanosti voličské základny, tak i na důkladnosti přípravy a propracovanosti programových dokumentů, které v mnoha případech nezohledňují specifickou tematiku konkrétních SOE a přisuzují jim zjednodušený celonárodní charakter. „Voliči zpravidla vybírají ze stejné nebo velmi podobné sestavy politických stran v rámci domácího stranického systému a také ve vztahu k programatice jim politickými stranami, respektive aktéry, není nabízeno nic v podstatě odlišného od národních parlamentních voleb.“ (Cabada 2010, s. 12)

2.4.2 Více nadějí na úspěch pro malé a nové politické subjekty

Reif a Schmitt poukazují na specifčnost evropské volební arény a rozdílné chování voličů oproti volbám do národních parlamentů, mající důležitý dopad na konečné umístění politických stran. Při analýze volebních výsledků je totiž nutné brát na zřetel jak velikost politických stran, tak jejich případnou ne/účast ve vládě (Cabada 2010).

Problematiku vlivu velikosti politických stran na jejich konečné umístění ve volbách do EP důkladněji rozpracovali další autoři, navazující na výše zmíněné průkopníky v oboru SOE. Michel Marsh tvrdí, že „politické strany, které v posledních národních volbách získaly mezi 4 % a přibližně 30 % hlasů, by měly v evropských volbách ztrácet malé procento voličů, ale hlasy pro tuto skupinu stran se rozdělí mírně odlišně. Větší politické strany, tedy strany s výsledkem nad 30 %, však ztrácejí daleko více voličů.“ (Marsh 1998, s. 602)

Vzhledem k povaze voleb druhého řádu jsou voliči ochotni jejich prostřednictvím více riskovat (*volba srdcem – voting with the heart*) a chovat se méně pragmaticky (*volba hlavou – voting with the head*). Svému hlasu nepřikládají takovou váhu (ve srovnání s FOE) a jeho případné propadnutí není v dostatečné míře akcentováno, aby to vedlo k automatické podpoře

¹⁰ V některých zemích (Belgie, Kypr, Lucembursko, Řecko) existují mechanismy uměle posilující volební účast v evropských volbách, jedná se především o její povinný charakter. Neodevzdání hlasu je sankcionováno různorodými prostředky, například v Belgii se jedná nejen o tresty ve finanční podobě, ale v případě pravidelné volební neúčasti může být přistoupeno k omezení volebního práva či zákazu zastávat veřejné funkce (Blížkovský-Němec, 2013).

silných stran a jistotě promítnutí volebního hlasu do konečného zformování legislativního či exekutivního tělesa na úkor osobních ideových preferencí okrajovějších subjektů. Voliči ve svém rozhodování více zohledňují politický program a své sympatie vůči lídrům politických stran. Z těchto důvodů mají menší a méně tradiční strany větší šanci na případný úspěch v rámci SOE než ve FOE.

2.4.3 Vládní strany ztrácejí podporu – volební cykly

Hypotéza o dopadu volebních cyklů na výsledky SOE, zmíněná ve studii z roku 1980, byla podrobněji rozpracována K. Reifem až po druhých evropských volbách (1984). Reif byl přesvědčen, že *„existuje systematický vztah mezi výsledkem všech SOE a výsledky FOE v politickém systému a tento systematický vztah je založen na postavení politických stran v politickém prostoru prvního řádu tohoto systému: zdali jsou součástí vlády, nebo zda jsou v opozici.“* (Reif 1984, s. 245) Příslušnost politických stran k jednotlivým táborům na bázi opozice vs. vláda v součinnosti s cyklickým střídáním a prolínáním SOE a FOE má dle názoru K. Reifa nezanedbatelný dopad na volební zisky stran kandidujících v „druhořadých“ volbách. Charakteristika volebních cyklů je však u různých autorů pojímána odlišně, hojně citovanou alternativou je ta, ve které jsou podle portugalského politologa André Freireho volební cykly rozděleny do tří period následujícím způsobem:

Během „lábánek“ (*honeymoon*) probíhají SOE nejpozději během 12 měsíců po volbách prvního řádu. Strany úspěšné v parlamentních volbách následkem doznívající euforie zpravidla získávají stejné či větší procento hlasů i ve volbách druhého řádu.¹¹

Ve středním období (*mid-term*) se SOE konají mezi 13. a 36. měsícem po FOE. Pro vládní strany nastává kritické období potenciálně největšího odlivu voličů, povolební euforie vyprchává, strany jsou konfrontovány s vládní agendou a reálnou politikou, dochází k posilování opozice, případně malých stran.

V pozdním období (*later-term*) jsou SOE organizovány souběžně s blížícím se koncem funkčního období vládních stran, lze předpokládat opětovný nárůst jejich preferencí. Je zde ale nutné počítat s dalšími ovlivňujícími faktory, na prvním místě s reflexí úspěchu/neúspěchu vládní politiky ze strany voličů (Freire 2004).

2.5 Postupné ověřování a doplňování původních hypotéz

Stěžejní tematiku volebních cyklů K. Reif zevrubněji analyzoval ve své další studii (Reif 1997), kterou publikoval až ve druhé polovině 90. let a jeho poznatek je následující: „Strany, které formují vládu politické arény prvního řádu, mají tendenci k tomu, že ve volbách druhého řádu, které se konají krátce po FOE, získají více hlasů než v těch nedávno proběhlých FOE. Avšak

¹¹ Právě do období „honeymoon“ spadají všechny analyzované obecní volby z období let 2002–2022, a to i přes narušení původní cykličnosti parlamentních voleb jejich předčasným konáním v roce 2013.

pomine-li povolební euforie z FOE, vládní strany většinou v SOE ztrácejí podporu. Vezmeme-li v potaz výsledky z posledních SOE (volby do EP v roce 1994 – pozn. autora), pak ztráty vládních stran jsou výraznější směrem ke konci jejich volebního období.“ (Reif 1997, s. 117).

V posledních dvou dekádách se diskuse o podstatě teorie voleb druhého řádu soustředí na čtyři základní dimenze viz Šaradín (2007):

1. Národní elektoráty používají volby do EP jako doplňovací volby, jedná se o výraz souhlasu či nesouhlasu se svými domácími vládami. Voličům v tomto případě v takové míře (na rozdíl od FOE) nezáleží na konečných výsledcích a úspěších oblíbené strany, naopak skrze SOE dávají najevo svou nespokojenost s počínáním politické reprezentace na vládní úrovni.

2. Voliči vyjadřují své skutečné (upřímné) preference (volba srdcem), nejedná se tedy o strategické hlasování jako v případě FOE. Hlasují-li voliči v SOE kupříkladu pro malou či novou stranu, nemají co ztratit, ale ve volbách prvního řádu volí takticky (volba hlavou). K tomu někteří autoři dodávají, že v SOE vládní strany jejich tradiční voliči odmítají volit, a to jako výraz nesouhlasu s výkonem jejich mandátu při vědomí, že toto varování neovlivní změnu vlády.

3. V důsledku působení těchto dvou výše uvedených dimenzí vyvstává třetí: Co vede voliče k odlišnému hlasování v různých druzích voleb? Podle autorů je to především preference různých politik a sledování specifických zájmů v navzájem odlišných volbách. Voliči rozlišují mezi národní a evropskou (popřípadě regionální) dimenzí a vybírají rozdílné přístupy různých politických stran, což v konečném důsledku vede k podpoře dvou (či více) subjektů jedním voličem.

4. Poslední dimenzí je teorie vyvažování. Voliči mají tendenci upozadovat politické strany směřující k nabytí dominantního postavení (získání a propojení voličsko-stranických většin na různých volebních úrovních) a svými hlasy posilují rovnováhu politického systému prosazováním jiných subjektů. Cílem je, aby se politika stala spíše výsledkem kompromisu než prosazováním krajností (Šaradín 2007).

3 METODOLOGIE A KVANTITATIVNÍ NÁSTROJE VOLEBNÍ ANALÝZY

Stěžejním cílem tohoto badatelského projektu je nalezení odpovědí na trojici výzkumných otázek.

První výzkumná otázka se soustředí na význam „tradičních“ stran v dimenzi obecních zastupitelstev krajských měst. Zkoumá, jakým způsobem se proměňuje relativní síla zahrnutých subjektů na obecní úrovni (zúžené do podoby krajských center) ve srovnání s jejich postavením v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky (PSP ČR), a to skrze optiku vybraných kvantitativních parametrů, kterými jsou odevzdané hlasy voličů, počet získaných křesel v zastupitelstvech, index volební stability, index volební účasti (podrobněji ke zmíněným indexům viz níže) aj.

Druhá výzkumná otázka volně navazuje na první a zajímá se o význam statutu parlamentní strany v dimenzi obecních voleb, respektive o proměnu

volební rovnováhy mezi parlamentními a neparlamentními subjekty ve sledovaném období 2002–2022. K jejímu zodpovězení pomůže rozbor volebních dat a parametrů, které se částečně překrývají s proměnnými představenými v předcházejícím odstavci u první otázky.

Poslední výzkumná otázka se zaměřuje na míru propojenosti mezi obecními volbami a parlamentními volbami. Souvztažnost je analyzována skrze koncept voleb druhého řádu a přidružené teorie, mezi které patří: vliv souslednosti střídajících se volebních cyklů mezi FOE a SOE na volební podporu vládních stran a efekt dimenzí SOE na volební účast.

Vybrané metodologické postupy pro zpracování daného tématu, sběr a analýzu dat budou vycházet především z kvantitativních metod. Poznatky získané skrze kvantitativní analýzy a komparace výsledků obecních voleb budou využity jako neocenitelný zdrojový a podkladový materiál pro preciznější vyjádření vztahů mezi klíčovými proměnnými na kvantifikovatelné bázi, a to skrze stěžejní výstupy tohoto výzkumu v podobě přehledových tabulek a grafů.¹² Ty dopomůžou vytvořit celkový obraz o podobě obecní volební dimenze v prostředí jednotlivých krajských měst v porovnání s volbami prvního řádu v České republice.

Práce bude dominantně postavena na principech diachronní komparativní analýzy zkoumající proměnu vybraných parametrů v čase (období obecních volebních cyklů 2002–2022) uvnitř jednoho politického subsystému, ale zároveň se částečně opře o přístupy synchronní komparativní analýzy porovnávající konkrétní fenomény v jednom časovém okamžiku napříč prostorovou dimenzí reprezentovanou jednotlivými krajskými městy. Stěžejní volební data jsou převzata z oficiálního webového portálu Českého statistického úřadu.

Kvantitativní část výzkumu nahlíží na zkoumanou problematiku optikou vybraných volebních ukazatelů (relativní i absolutní množství odevzdaných hlasů voličů, počet získaných zastupitelských mandátů, četnost výskytu vybraných subjektů v radách krajských měst aj.). Studie dále využívá interpretativní funkce dvojice indexů. Jedná se o index volební stability (IVS) a index úspěšnosti (IÚ).

IÚ kvantifikuje úspěšnost konkrétního politického subjektu v oslovování voličů ve dvojici po sobě následujících voleb odehrávajících se na různých stupních politického systému, ale ve stejném volebním obvodu.¹³ Smyslem IÚ je analyzovat proměňující se volební podporu politických stran v odlišných typech voleb v ČR. V případě tohoto výzkumu jsou porovnávány zisky hlasů odevzdaných pro konkrétní kandidátní listinu ve dvojici voleb, jež jsou zastoupeny obecními volbami a volbami do PSP ČR. Matematicky představuje IÚ podíl absolutního počtu hlasů odevzdaného konkrétní politické straně (kandidátní listině), kdy hlasy odevzdané v obecních volbách

¹² Všechny grafy této studie využívají pro znázornění hodnot bodového principu a bodových spojnic ke snadnější abstrakci a přehlednější interpretaci výsledků.

¹³ Volební obvody ve volbách do PSP ČR jsou geografickým určením shodné s vyššími územními samosprávnými kraji, které tvoří regionální soustavu ČR.

představují dělenec a hlasy odevzdané pro stejnou politickou stranu ve volbách do PSP ČR dělitel výpočtu.¹⁴

Výsledné hodnoty IÚ jsou interpretovány následovně. Hodnota 1 = 100 %, hodnoty nižší než 1 implikují snížení volební podpory pro konkrétní kandidátní listinu v obecních volbách ve srovnání s předcházejícími volbami do PSP ČR. *Vice versa* případy, ve kterých dojde k překročení hodnoty 1, je možno interpretovat jako navýšení volební podpory pro politický subjekt mezi sledovanými volbami. Pokud je výsledek roven 1, byla volební podpora v obou volebních kláních pro konkrétní subjekt shodná (Eibl et al. 2009).

Obdobně se postupuje i v případě výpočtu a následné interpretace hodnot indexu volební stability (IVS), s tím rozdílem, že dvojice porovnávaných voleb (volebních zisků) je v tomto případě tvořena výhradně obecními volbami. Přes identický postup ve výpočtech je výstup obou indexů odlišný. IÚ zkoumá stabilitu chování volebního elektorátu napříč dimenzemi FOE a SOE skrze analýzu úspěšnosti stran oslovovat voliče v odlišných volebních kláních, zatímco IVS analyzuje ukotvenost volební podpory politických subjektů na obecní úrovni (Eibl et al. 2009).

Na závěr této kapitoly je nutné zmínit některé problematické části výzkumu a jeho metodologické limity. Jeden z nejzávažnějších spočívá v nedostatečné kontinuitě kandidatury volebních stran, z nichž jen několik málo výjimek sestavilo samostatnou kandidátní listinu ve všech konaných krucialních volbách. Problém tkví nejen v úpadku starých či vzestupu nových subjektů, ale také v oblíbenosti volebních koalic a různých mezistranických aliancí, které činní smysluplnou komparativní analýzu v některých ohledech obtížnou.

Za výmluvný příklad poslouží poslední obecní volby, ve kterých hned trojice z kvarteta zkoumaných stran kandidovala ve většině krajských měst v rámci koaliční kandidátky.¹⁵ Ze subjektů se statutem „tradiční strana“ je KDU-ČSL ve sledovaném období tím s nejvyšším zastoupením v koaličních projektech, naopak zanedbatelný je tento jev v případě KSČM, ale ani u

¹⁴ Výpočet hodnot IÚ je komplikován jedním zásadním faktorem – totiž rozdílnou strukturou voličského hlasování mezi volbami do PSP ČR a těmi do obecních zastupitelstev. V obecních volbách disponují voliči (v ČR nezvykle) více než jedním hlasem, a to vždy toliko hlasy, kolik křesel je obsazováno v zastupitelstvu, do kterého volí. Aby bylo vůbec možné porovnávat absolutní podíly odevzdaných hlasů, musely být tyto voličské podíly z obecních voleb z jednotlivých krajských měst nejprve vyděleny celkovým počtem mandátů, o které strany v konkrétním městském zastupitelstvu soutěžily. Samozřejmě, že tento „převod“ hlasů není zcela ideální a nabízí prostor ke zkreslení hodnot, které může být umocněno i tzv. panašování hlasů, které umožňuje voličům vybírat kandidáty libovolně napříč stranickými kandidátními listinami.

¹⁵ ČSSD sestavila do obecních voleb 2022 samostatnou kandidátní listinu ve dvou případech (Karlovy Vary, Liberec), ODS ve čtyřech (České Budějovice, Ústí nad Labem, Hradec Králové a Zlín) a KDU-ČSL v žádném. Pouze u KSČM jsme svědky převažujícího počtu samostatných kandidátních listin vůči těm koaličním v poměru 8:4, ve Zlíně KSČM vůbec nekandidovala.

ČSSD a ODS není koaliční angažmá příliš častou platformou pro předvolební spolupráci.¹⁶ Vedle samotného faktu být součástí konkrétního koaličního uskupení nelze opominout aspekt vnitřního koaličního uspořádání ve smyslu významu jednotlivých členů koalice. Je důležité uvědomit si zásadní rozdíl mezi situacemi, kdy je koaliční strana hlavním či jedním ze stěžejních prvků koalice, a naopak odlišit případy, ve kterých člen koalice zaujímá uvnitř aliance výrazně omezenější postavení.¹⁷

Způsob, jak určit sílu/význam politické strany (ať už podle odevzdaných voličských hlasů nebo obdržených mandátů), jež kandiduje v rámci koaličního uskupení, je zosobněním jednoho z nejpálčivějších metodologických problémů této studie. Kvůli vyřešení nastíněného problému bylo přistoupeno ke speciálnímu vážení relativní síly jednotlivých koaličních stran, které může být provedeno několika odlišnými způsoby.

Pro výpočet podílů voličských preferencí koaličních subjektů se jeví jako smysluplné řešení identifikace navrhuje strany jednotlivých kandidátů. Takto získané stranické podíly navržených osob budou následně převedeny na proporční části hlasů odvozené z celkového objemu odevzdaných hlasovacích lístků pro společnou koaliční kandidátní listinu. Pro názornost si představme hypotetickou koaliční kandidátní listinu tvořenou čtveřicí stran, které shodně navrhuje 25 % kandidátů. Jinak řečeno, každá strana se na společné kandidátce podílí z jedné čtvrtiny a na stejné čtvrtinové podíly budou tedy převedeny i stranické preference pro každého koaličního partnera ze všech odevzdaných hlasů pro společnou kandidátní listinu. Pokud takováto koalice osloví například 200 voličů, podle vážení relativní síly disponuje každý člen 50 hlasy.

Tento přístup má samozřejmě pouze přibližnou vypovídací hodnotu. Nereflektuje konkrétní pozici jednotlivých kandidátů na kandidátní listině, není schopný pregnančně kategorizovat obdržené hlasy podle „upřímné preference“ voličů rozlišením na hlasy skutečně odevzdané konkrétnímu kandidátovi, straně či koalici jako celku nebo určit množství hlasů, o které subjekt přišel zapojením se do koaličního projektu. Výpočet podílů hlasů voličů podle navrhuje strany může ve specifických případech způsobit badatelské obtíže, například absenci dat, podle kterých bychom zmíněné podíly stanovili. Taková situace může nastat, pokud ve volebním obvodu

¹⁶ KDU-ČSL byla součástí koaličního uskupení ve 35 případech (44, 78 %) z celkového počtu 78 kandidatur do obecních zastupitelstev krajských měst, KSČM ve 4 (5, 19 %) ze 77, ODS ve 12 (15, 38 %) ze 78 a ČSSD ve 13 (16, 67 %) ze 78.

¹⁷ Jedním z příkladů může být způsob kandidatury KDU-ČSL v Praze, ve které během voleb 2018 omezeně participovala na kandidátní listině společné koalice, a to navíc v dosti skromném rozsahu spočívajícím v zařazení několika málo vlastních členů na seznam kandidátů pod hlavičkou jiných navrhuje subjektů (STAN, TOP 09). V Liberci KDU-ČSL navrhla během voleb 2006, 2010 a 2022 v rámci koaličních kandidátních listin vlastní kandidáty, ale jejich podíl z celkového množství navržených osob byl velmi zanedbatelný, což odráží i fakt, že v letech 2006 a 2010 byly názvy koalic bez jakékoliv souvztáhnosti ke KDU-ČSL (2006 – SOS pro Liberec, 2010 – Liberec občanům).

nenavrhla analyzovaná strana žádného kandidáta (nebyl zde generován žádný odevzdaný hlas), přesto v tom samém volebním obvodu získala ta samá strana zastupitelský mandát. Z důvodu zaplnění těchto datových mezer musí být přistoupeno k alternativní metodě a je třeba příslušné voličské podíly vypočítat podle politické příslušnosti navržených kandidátů, což je podrobněji vysvětleno níže v textu této kapitoly.

Co se týká stanovení podílů mandátů přisouzených jednotlivým koaličním partnerům, i zde bude zohledněna relevance navrhuje strany, ovšem místo stranických kandidátů budou příslušné mandátové podíly vypočítány podle podílů zvolených zastupitelů.

Nabízí se otázka, zda by nebylo vhodnější opřít se o politickou příslušnost navržených kandidátů, respektive zvolených zastupitelů pro kvantifikaci stranických podílů. Proti této metodě se staví česká volební tradice a na ní navázaná volební psychologie umocňující partitokratický rys obecního volebního systému před nominálním výběrem konkrétních osob. I přes nepopíratelný význam preferenčních hlasů a variabilitě ve způsobu výběru obecních zastupitelů, umožňující panašování hlasů voličů, působí logika tohoto volebního mechanismu markantně ve prospěch kandidátních listin na úkor výběru konkrétních osob. Ve skutečnosti tento volební systém transformuje volné kandidátní listiny do podoby vázaných kandidátek, které jen velmi obtížně umožňují změnit pořadí kandidujících osob udělováním preferenčních hlasů.¹⁸

Jinak řečeno, také na obecní úrovni je při výběru budoucích zastupitelů neodmyslitelný vliv „zastřešujících“ stran navrhuje potenciální kandidáty. Navíc i v situaci, kdy se na kandidátní listině nachází kandidát bez politické příslušnosti¹⁹ nebo dokonce z odlišné politické strany (než je strana navrhuje), se mezi členy společné kandidátní listiny automaticky předpokládá vysoká míra programové afinity a legislativní koordinace.

Mechanismus vážení je následující: navrhuje stranou je buď konkrétní strana nebo kandidát / zvolený zastupitel vystupuje jako nezávislý bez stranické podpory. Podobně v případě politické příslušnosti můžeme osobu přiřadit k politickému subjektu nebo ji označit za bezpartijní. Pokud je navrhuje strana známa, bude to ona, které přiřadíme příslušné mandátové a voličské podíly bez ohledu na politickou příslušnost, ta je v tomto případě druhořadá. Ovšem v situaci, kdy neexistuje navrhuje strana, ji pro přisouzení zmíněných podílů nahrazuje politická příslušnost, která je určující.

Parametr navrhuje strany pro přikázání mandátových podílů koaličním stranám není aplikován mechanicky. V ojedinělých, a k tomu odůvodněných případech může převážít hledisko zohledňující místní kontext.

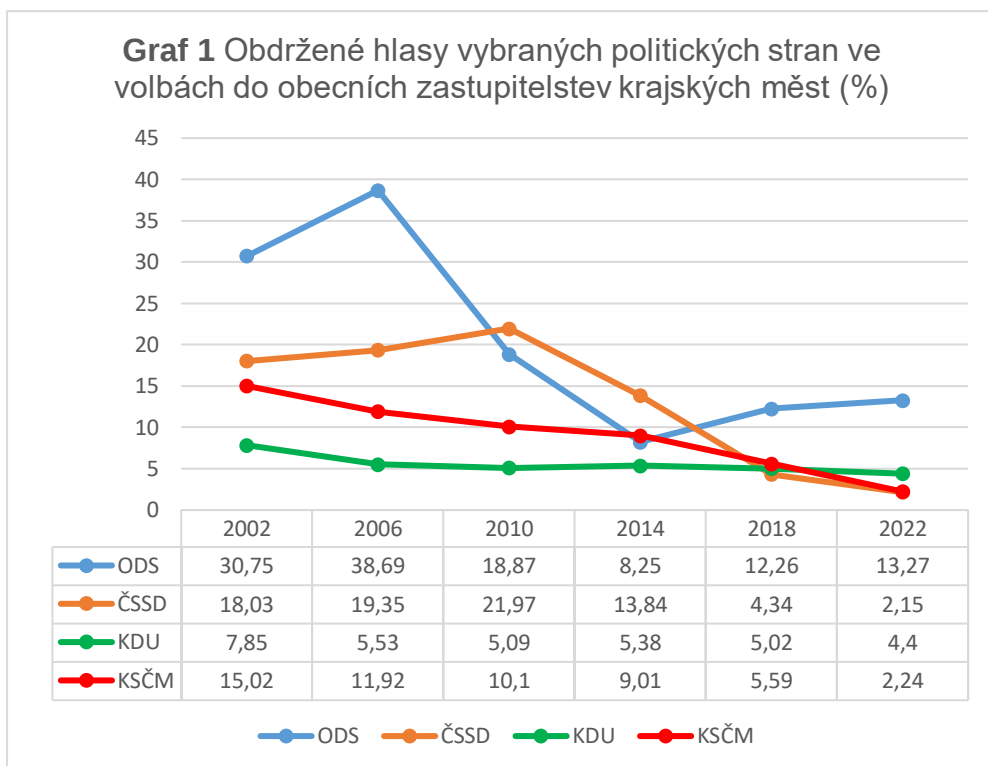
¹⁸ Podrobněji o volebním systému do obecních zastupitelstev a jeho úskalích viz Lebeda, 2009.

¹⁹ Samostatnou kategorií jsou kandidáti a zastupitelé bez politické příslušnosti, u nichž by bylo třeba pro každého zvlášť kvantifikovat míru politické „ne/angažovanosti“, abychom získali věrohodné a relevantní povědomí o jejich politickém významu uvnitř kandidujícího subjektu a vlivu na volební data.

Jako příklad poslouží situace z voleb v roce 2018 do českobudějovického zastupitelstva, ve kterém bychom podle principu navrhuující strany zařadili zastupitele Jaromíra Talíře k nezávislým a jeho mandát by se neprojevil ve výpočtech. I přesto jsem se rozhodl tento mandát zohlednit a přisoudit ho KDU-ČSL, a to na základě politické příslušnosti zmíněného zastupitele, který sice kandidoval bez přímé stranické podpory v rámci koalice Společně pro Budějovice – Lidovci a TOP 09, ale současně se jedná o osobu politicky silně spjatou s KDU-ČSL. Celou situaci v Českých Budějovicích komplikuje fakt, že vedle kandidatury některých lidovců v rámci koalice Společně pro Budějovice zde KDU-ČSL nasadila také vlastní samostatnou kandidátku.

4 EMPIRICKO-ANALYTICKÁ ČÁST

Náplní této kapitoly je empiricko-analytický rozbor shromážděných volebních dat a jejich následná komparace prostřednictvím přehledových tabulek a spojnicových grafů. Hlavní pozornost se soustředí na stěžejní dimenze a atributy SOE reprezentovaných obecními volbami, mezi které patří volební účast, množství propadnutých/neplatných hlasů, měnící se volební podpora vládních stran na základě střídajících se volebních cyklů, přesuny v podílech zastupitelských mandátů mezi politickými stranami atd. Výzkumný projekt interpretuje proměny volebních dat na agregované úrovni, pojímající jednotlivá krajská města víceméně jako jednu spojenou volební soustavu. Z velké míry je to zapříčiněno omezeným prostorem, který nedovoluje na těchto stránkách uspokojivým způsobem postihnout všechny relevantní vývojové trendy celého souboru regionálních center. Zároveň by takovýto detailní rozbor každého krajského města směřoval proti cíli autora upřít pozornost na zkoumaný vzorek jako celek a všímat si obecných strukturálních proměn optikou vybraných volebních atributů konceptu voleb druhého řádu, které pak mohou být lépe konfrontovány s případnými proměnami politického systému na národní úrovni. Na druhé straně nebudou zcela opominuty ani specifické vývojové procesy postihující prostor jednotlivých měst.

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

První a jediný graf zobrazuje vývoj volební podpory zahrnutých stran v krajských centrech počínaje obecními volbami 2002 a konče dosud posledními volbami do městských zastupitelstev roce 2022.

Při zběžném pohledu můžeme konstatovat, že během sledovaného období došlo u všech subjektů (v rozdílné intenzitě) ke snížení volební podpory a vyjma ODS je v současnosti tento stav u všech ostatních stran setrvalý. Specifikum občanských demokratů tkví v jejich pomyslném odražení se ode dna zastoupeného volebním výsledkem z roku 2014, kdy jejich volební podpora v krajských městech poprvé a naposledy klesla pod hranici 10 % hlasů. Poté došlo u ODS k nárůstu množství získaných hlasů nad zmíněnou hranici, a to v obou následujících volebních kláních. ODS je zároveň jedinou stranou ze zkoumaného vzorku, které bylo odevzdáno více jak 30 % platných hlasovacích lístků, a to hned ve dvou případech (2002, 2006), v roce 2006 její podpora navíc dosáhla hodnoty téměř 40 % hlasů. S průměrným ziskem voličských hlasů kolem cca 20,35 % jsou občanští demokraté nejúspěšnější „tradiční“ stranou druhého tisíciletí v krajských městech.

V případě ČSSD vykazuje spojnicová křivka v první polovině měření růstové tendence, které narazily na pomyslný strop v obecních volbách 2010, po nich nastává strmý pád podpory patrný i v posledních volbách v roce 2022. Stojí za připomenutí, že ve dvojici posledních obecních voleb by sociální demokraté v krajských městech svými průměrnými hodnotami nepřekročili

hranici uzavírací klauzule. Přesto jsou z kvarteta analyzovaných subjektů s průměrnou hodnotou 13,28 % obdržených hlasů s výrazným odstupem na druhém místě za ODS.

KSČM je jedinou politickou stranou, jejíž volební výsledky se s každými dalšími volbami snižovaly. Spolu s ČSSD ji patří nelichotivý primát subjektu, který v některých z konaných voleb nedosáhl ani na hranici 3 % hlasů (v obou případech se jednalo o poslední volby v roce 2022). Za celé sledované období se průměrný objem voličských hlasů KSČM pohybuje kolem 8,98 %, což by samo o sobě na první pohled nepůsobilo výrazně negativně, problémem je však již zmíněný kontinuální a setrvalý pokles oblíbenosti KSČM, který se v roce 2022 dostal výrazně pod hranici uzavírací klauzule.

KDU-ČSL je ze skupiny zavedených stran volebně nejslabším subjektem, který pouze v jednom případě (volby 2022) neskončil na posledním místě. Na druhou stranu se může pyšnit nejstabilnějším postavením, které sice postupem času také zažilo oslabující tendence, ovšem celkový pokles volební podpory u ní nebyl tak markantní a devastující, jako u tradiční levice. Průměrná volební podpora KDU-ČSL dosáhla 5,55 % hlasů.

Následující skupina tabulek (č. 1–3) obsahuje volební údaje odvozené od zastupitelských mandátů rozdělených během let 2002–2022 v krajských městech mezi „tradiční“ strany. Tabulka č. 1 zobrazuje souhrnné mandátové zisky stran v absolutním i relativním vyjádření v konkrétním volebním roce. I když není zcela účelné mezi sebou jednoduše porovnávat podíly hlasů s podíly mandátů, můžeme konstatovat, že co se týče obecného vývoje, relativní alokace zastupitelských křesel sledují trend nastíněný v předcházejícím grafu č. 1. Výjimku tvoří pouze KDU-ČSL, která z důvodu časté koaliční spolupráce s jinými subjekty kandidovala v relativně vysokém počtu případů prostřednictvím sdílených kandidátních listin, u nichž muselo být přistoupeno k vážení relativní volební síly subjektu (pro bližší vysvětlení viz 3. kapitola), která se ve výsledku nemusí zcela shodovat s relativními podíly získaných mandátů. Přesto zůstává vzájemné pořadí všech čtyř stran, ať už ho stanovíme podle obdržených hlasů nebo získaných mandátů, shodné.²⁰

Tabulka 1 Přehled získaných mandátů vybraných politických stran ve volbách do obecních zastupitelstev krajských měst v absolutním součtu a v (%)

strany/volby	2002	2006	2010	2014	2018	2022	Celkem
ČSSD	118	128	157	99	17	5	524
	20,24	21,88	27,16	17,16	2,95	0,87	15,07
KDU	42	29	16	36	31	28	182
	7,20	4,96	2,77	6,24	5,37	4,85	5,21

²⁰ Pouze ve volbách 2018 došlo k záměně pořadí mezi KDU-ČSL a KSČM, kdy podle podílů hlasů skončili komunisté na druhém místě, zatímco lidovci na třetím. V případě přidělených zastupitelských křesel je tomu přesně naopak. Rozdíly jsou ovšem v obou případech statisticky zanedbatelné.

KSČM	98	72	62	60	28	3	323
	16,81	12,31	10,73	10,40	4,85	0,52	9,29
ODS	212	259	135	54	91	92	843
	36,36	44,27	23,36	9,36	15,77	15,94	24,25

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

Další tabulka č. 2 zachycuje souhrnnou proměnu volební podpory a mandátové síly „tradičních“ stran v toku času. Je patrné, že se zavedené strany z pozice dominantní síly obecních zastupitelstev krajských měst postupem času transformovaly do významově marginálnějšího tábora. Za pomyslný bod obratu můžeme označit obecní volby v roce 2010. V předcházejících volebních kláních vykazoval zkoumaný vzorek stran výraznou volební podporu vyjádřenou v roce 2002 ziskem více jak 2/3 všech hlasů a v roce 2006 dokonce 3/4 všech hlasů. V případě mandátových podílů byly rozdíly ještě výraznější. V inkriminovaných volbách ovšem došlo k výraznému poklesu hodnot, který neutuchajícím tempem pokračoval až do prozatím posledních voleb konaných v roce 2022, ve kterých zmíněné kvarteto stran dosáhlo na pouhou 1/5 hlasů a získalo stejný podíl mandátů.

Tabulka 2 Souhrnné podíly mandátů a hlasů ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS ve volbách do obecních zastupitelstev krajských měst (%)

Volby	2002	2006	2010	2014	2018	2022
Mandáty	80,62	83,42	64,01	43,15	28,94	22,18
Hlasy	71,65	75,49	56,03	36,48	27,21	22,05

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

Tabulka č. 3 zobrazuje, jak jsou jednotlivé mandátové podíly „tradičních“ stran alokovány mezi krajská města. Vidíme, že se souhrnné zisky křesel celého souboru stran pohybují na škále, jejíž nejnižší hodnotu představují mandáty získané „tradičními“ stranami v Liberci, kde se jedná o 35,47 % křesel, zatímco nejvyšší hranici tvoří mandáty získané v Brně (63,64 % mandátů). Ze třinácti krajských měst se souhrnné mandátové podíly zavedených stran v pěti případech přehouply přes hranici 60 %, ve dvou přes 50 %, v pěti městech přes 40 % a v jednom přes 30 %.

Tabulka 3 Přehled získaných mandátů vybraných politických stran v obecních volbách v jednotlivých krajských městech v absolutním a procentuálním vyjádření v období 2002–2022

krajské město / strana	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS	Celkem
Praha	46	5	21	124	196
	11,56 %	1,26 %	5,28 %	31,16 %	49,25 %
České B.	33	16	29	76	154
	12,22 %	5,93 %	10,74 %	28,15 %	57,04 %

Plzeň	47	16	26	88	177
	16,67 %	5,67 %	9,22 %	31,21 %	62,77 %
Karlovy V.	28	5	20	40	93
	12,79 %	2,28 %	9,13 %	18,26 %	42,47 %
Ústí n.L.	31	0	27	52	110
	13,96 %	0 %	12,16 %	23,42 %	49,55 %
Liberec	24	4	13	42	83
	10,26 %	1,71 %	5,56 %	17,95 %	35,47 %
Hradec K.	26	8	23	51	108
	11,71 %	3,60 %	10,36 %	22,97 %	48,65 %
Pardubice	35	6	21	55	117
	14,96 %	2,56 %	8,97 %	23,50 %	50,00 %
Jihlava	35	20	30	50	135
	15,77 %	9,01 %	13,51 %	22,52 %	60,81 %
Brno	62	41	22	85	210
	18,79 %	12,42 %	6,67 %	25,76 %	63,64 %
Olomouc	55	23	26	63	167
	20,37 %	8,52 %	9,63 %	23,33 %	61,85 %
Zlín	32	21	16	46	115
	13,11 %	8,61 %	6,56 %	18,85 %	47,13 %
Ostrava	70	17	49	71	207
	21,21 %	5,15 %	14,85 %	21,52 %	62,73 %
Celkem	524/100	182/100	323/100	843/100	1872
	%	%	%	%	53,84 %

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

Předmětem zkoumání této volební analýzy je také stabilita volební podpory zavedených stran v zastupitelstvech krajských měst. Její vývoj je zaznamenán v tabulce č. 4, a to skrze výpočet IVS.²¹ Hodnoty IVS odhalují rozdílnou dynamiku ve vývoji volebních preferencí u jednotlivých subjektů.

V případě ČSSD jsme svědky nepatrného oslabování oblíbenosti strany mezi volbami 1998–2002 a posléze skokového nárůstu jejích preferencí v následujícím cyklu 2002–2006, přičemž zmíněný nárůst nachází svůj limit právě v obecních volbách 2006. Po nich dochází nejdříve k mírnému poklesu během následujících dvou cyklů, který poté přechází ve strmý pád, jenž je částečně zmírněn v posledním volebním cyklu 2018–2022.

Lidovecká schopnost opětovného oslovování voličů sleduje zvláštní vývojovou křivku, kdy po volebním cyklu se sníženou volební podporou vždy následují volby, ve kterých KDU-ČSL dokáže lépe mobilizovat své voliče a zvýšit svoji oblibu. KDU-ČSL vykazuje ze všech zahrnutých stran nejstabilnější hodnoty IVS, přičemž jediný výraznější propad podpory zažila strana pouze v obecních volbách v roce 2010, což je také rok konání

²¹ Pro bližší informace o indexu volební stability (IVS) a limitech jeho použití v prostředí obecních voleb viz třetí kapitola tohoto článku.

parlamentních voleb, ve kterých lidovce zasáhla ztráta parlamentní příslušnosti v dolní komoře. Ve všech zbývajících cyklech se volební podpora lidovců pohybovala na velmi vysoké úrovni a i přes pokračující aktuální oslabování tradičních subjektů se KDU-ČSL v prozatím posledních obecních volbách podařilo jako jediné udržet své postavení díky vysoké hodnotě IVS 0,98.

KSČM si během prvních dvou volebních cyklů vybudovala silnou pozici, která ovšem výrazně oslabil v obecních volbách 2010, a i přes zastavení pádu v následujících volbách 2014 jsme posléze svědky selhání komunistické strany při oslovování voličů během dvou posledních volebních cyklů. V posledních obecních volbách byl její úbytek voličů ve srovnání s předcházejícím volebním kláním vůbec nejvýraznější ze všech „tradičních“ stran.

U ODS je vývoj hodnot IVS velmi proměnlivý. Do voleb v roce 2006 analyzujeme vysokou míru úspěšnosti v opětovném oslovování voličů – právě v těchto volbách zaznamenala ODS vůbec největší nárůst volební podpory z celého úseku měření ze všech analyzovaných stran. Negativní obrat hodnot nastává ve volbách v roce 2010, ve kterých občanští demokraté oslovili sotva 1/3 voličů ve srovnání s předcházejícími volbami. Úbytek voličů pocítili občanští demokraté také v roce 2014, ovšem ne v tak drastické podobě. Naopak mezi volbami 2014–2018 a svým způsobem i mezi lety 2018–2022 zaznamenává ODS velký úspěch v podobě návratu ztracených voličů. Pokud jde o krajská města, můžeme ji právem označit za nejúspěšnější „tradiční“ subjekt poslední dvojice voleb do obecních zastupitelstev, co se budování stability volební podpory týče.

Tabulka 4 Přehled hodnot indexu volební stability vybraných politických stran v obecních volbách do zastupitelstev krajských měst

strany/volyby	1998 / 2002	2002 / 2006	2006 / 2010	2010 / 2014	2014 / 2018	2018/ 2022
ČSSD	0,83	1,88	0,82	0,77	0,36	0,46
KDU-ČSL	0,90	1,10	0,70	1,37	0,87	0,98
KSČM	1,09	1,26	0,59	1,14	0,69	0,38
ODS	1,04	2,56	0,27	0,68	1,90	0,89

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

Vedle ryze kvantitativního posouzení postavení tradičních stran v prostředí obecních zastupitelstev můžeme také aplikovat přístup, který stále respektuje zásady kvantitativní analýzy, ale zároveň ve větší míře zohledňuje kvalitativní náhled do této problematiky. Jedná se o posouzení koaličního potenciálu tradičních stran skrze analýzu četnosti jejich výskytu v obecních radách krajských měst. Absolutní i relativní hodnoty této proměnné zachycuje následující tabulka č. 5.

Tabulka 5 Četnost vybraných politických stran v radách krajských měst

Cykly	2002-2006	2006-2010	2010-2014	2014-2018	2018-2022	Účasti
ČSSD	11	10	10	11	3	45
	73,33 %	62,5 %	62,5 %	57,89 %	18,75 %	54,99 %
KDU-ČSL	12	8	5	14	9	48
	80 %	50 %	31,25 %	73,68 %	56,25 %	58,54 %
KSČM	1	0	0	0	0	1
	6,67 %	0 %	0 %	0 %	0 %	1,22 %
ODS	13	15	9	5	14	56
	86,67 %	93,75 %	56,25 %	26,32 %	87,50 %	68,29 %
Celkem	15/100	16/100	16/100	19/100	16/100	82/100

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

Nejjednodušší případ ze čtveřice tradičních stran představuje kvůli svému mizivému koaličnímu potenciálu KSČM. V celém sledovaném období byli komunisté pouze v jednom případě členem některé z ustavených městských rad,²² důsledkem čehož obsadili jen dvě křesla radních.

I přes rozdílné hodnoty generované zbývající trojicí stran můžeme pro ČSSD, KDU-ČSL i ODS shodně konstatovat, že navzdory jejich postupnému oslabování na všech stupních politického systému v České republice v inkriminovaném období rámovaném lety 2002–2022 si všechny tři subjekty zachovávají vysokou míru koaliční relevance, a to i během posledního volebního cyklu vyplněného obecními volbami 2018 a 2022.

Ve srovnání s minulými obdobími vypadla ČSSD v tomto cyklu z většiny ustavených rad, na druhou stranu však relativní míra její úspěšnosti ve vstupu do exekutivních orgánů krajských měst po volbách 2018 výrazně převyšovala počet jejích zastupitelů²³ a kromě tohoto poklesu se v každém ze zbývajících cyklů stala vždy členem nadpolovičního počtu vytvořených rad. Lidovci i občanští demokraté se v období 2018–2022 podíleli na nadpoloviční většině ustavených městských rad, ODS chyběla pouze ve dvou ze šestnácti případů. Tradiční pravice si obecně zachovávala vysokou míru úspěšnosti v koaliční spolupráci napříč celým sledovaným obdobím. Jak u KDU-ČSL, tak i u ODS došlo pouze ke krátkodobému poklesu jejich vysoké koaliční relevance, u KDU-ČSL k tomu došlo v období 2010–2014 a u občanských demokratů během volebního cyklu 2014–2018.

Předmětem výzkumu této studie je také postavení neparlamentních subjektů v obecních zastupitelstvech krajských měst, respektive analýza

²² Po obecních volbách v roce 2002 se KSČM podařilo utvořit čtyřčlennou koalici v ostravském zastupitelstvu.

²³ Během volebního cyklu 2018–2022 byla ČSSD součástí pouze tří městských rad z celkového počtu šestnácti vytvořených rad, což představuje 18,75% míru výskytu. Této, na poměry ČSSD nízké, hodnoty však bylo dosaženo s pouhými pěti zastupiteli, kteří z celkového objemu obsazovaných zastupitelských křesel ve všech krajských městech představují pouze 0,87 %.

volebních výsledků politických stran a hnutí bez parlamentní příslušnosti v obecních volbách během období 2002–2022. Údaje obsažené v tabulce č. 6 dokládají, že ve sledovaném období došlo k postupnému nárůstu volebních preferencí i posílení významu neparlamentních aktérů skrze držené mandáty. Tento trend dosáhl svého vrcholu ve volbách v letech 2010 a 2014, v obou případech v podobě zisku cca 1/3 všech odevzdaných platných hlasů a obsazení zhruba 1/5 – 1/4 zastupitelských křesel. V následujících volebních kláních v roce 2018 a 2022 jsme svědky oslabování neparlamentních aktérů, i přesto však generované hodnoty hlasů a mandátů stran bez parlamentní příslušnosti neklesly na úroveň dosažené v první dvojici obecních voleb.

Tabulka 6 Podíly hlasů a mandátů získaných neparlamentními subjekty v obecních volbách do zastupitelstev krajských měst (%)

Volby	2002	2006	2010	2014	2018	2022
Hlasy	23,78	18,33	32,99	32,31	30,42	28,11
Mandáty	16,44	13,08	24,09	22,82	21,97	20,01

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

Posledním stěžejním tématem této práce je otázka propojenosti mezi obecními a parlamentními volbami v krajských městech. Zde se studie teoreticky opírá o redukovanou teorii voleb druhého řádu, která mimo jiné zkoumá vliv souslednosti jednotlivých typů voleb (volebních cyklů) a statutu politických aktérů zastoupených v legislativním tělese (ve smyslu dichotomie vládního/opozičního postavení) na jejich výsledky ve volbách druhého řádu.²⁴ V návaznosti na výše popsané obsahuje následující tabulka č. 7 údaje, jež vycházejí z požadavku na porovnání úspěšnosti politických stran v různých typech voleb a současně reflektují cyklickou souslednost volebních klání spolu s konkrétní rolí politických aktérů.

Ke zmíněnému účelu byl využit index úspěšnosti (IÚ) kvantifikující schopnost politických stran v oslovování voličů ve dvojici po sobě jdoucích voleb. V tomto případě index porovnává vždy dvojici tvořenou parlamentními volbami a následnými obecními volbami. Konkrétní hodnota udává, o kolik více nebo méně voličů odevzdalo svůj hlas vybrané straně v obecních volbách ve srovnání s předcházejícími volbami do dolní komory parlamentu. Pro první tři cykly je charakteristické, že se během nich odehrávaly obecní volby vždy nejpozději do šesti měsíců od předcházejících voleb do Poslanecké sněmovny. V dalších třech cyklech došlo vlivem zařazení předčasných parlamentních voleb k posunutí nastíněné souslednosti a obecní volby se v těchto obdobích konaly zhruba s ročním zpožděním vůči volbám prvního řádu. Jinak řečeno, obecní volby se v letech 2002, 2006 a 2010 konaly v období označovaném jako „honeymoon“, zatímco zbývající volby v letech 2014, 2018 a 2022 se odehrávaly na rozhraní mezi obdobími „honeymoon“ a „midterm“. Tučně vyznačené údaje v tabulce pak označují ty subjekty, jež se

²⁴ Podrobněji o teorii voleb druhého řádu a významu volebních cyklů viz podkapitola 2.3.3.

v době konání voleb do obecních zastupitelstev krajských měst přímo podílely na vládnutí v České republice, respektive byly přímou součástí vládní exekutivy.²⁵

Dopad vládního angažmá na volební preference nabývá rozdílného účinku podle volebního cyklu, ve kterém se nacházíme. Během období „líbánků“ je teoretický předpoklad v přenesení volební euforie a voličských vzorců chování i do voleb druhého řádu (obecních voleb). Naopak ve střednědobém období by nás neměla překvapit (vzhledem k dopadu efektu vládnutí) ztráta preferencí vládních subjektů a posílení opozičních aktérů. Při bližším pohledu na hodnoty IÚ v tabulce č. 7 vidíme, že teoretická východiska konceptu voleb druhého řádu nebyla zcela naplněna.

Během prvních tří volebních cyklů ohraničených roky 2002–2010 zaznamenáváme dokonce protichůdné tendence, kdy ČSSD spolu s KDU-ČSL v roli opozičních stran vykázaly nejvyšší hodnoty IÚ a na druhé straně, coby členové vládních koalic, nedokázaly odvrátit razantní propad jejich oblíbenosti v následujících obecních volbách – viz jejich hodnoty IÚ. Z pohledu hodnocení vývoje indexu bychom museli označit situaci postavení ODS jako schizofrenní. Ta totiž zaznamenala nejvyšší i nejnížší hodnoty zmíněného indexu coby vládní subjekt. K první polovině analyzovaného období můžeme tedy konstatovat následující – nejen, že nebyl zaznamenán efekt „líbánků“ na volební preference zahrnutých subjektů, ale jsme dokonce svědky kontradiktorního vývoje.

V druhém období rámovaném parlamentními volbami v roce 2013 a těmi do obecních zastupitelstev v roce 2022 sledujeme na úrovni jednotlivých stran značně proměnlivou situaci, charakterizovanou absencí logického klíče, jenž by pomohl alespoň částečně odhalit zákonitosti v přelivech volební podpory mezi volebními úrovněmi. Kupříkladu ODS byla schopna během těchto cyklů oslovit v obecních volbách relativně více voličů, pokud nebyla členem vládní formace. U ČSSD tomu bylo přesně naopak a v oslovování voličů v obecních volbách byla jako vládní strana úspěšnější ve srovnání se situací, kdy byla opozičním subjektem. V případě lidovců není žádný z výše nastíněných logických vzorců plně identifikovatelný a jejich hodnoty IÚ v tomto období nereflektují klasifikaci vládní/opoziční strana. Co se týče KSČM, ta nikdy nebyla přímou součástí žádné vládní koalice, a proto podrobná analýza jejich hodnot IÚ z pohledu zohlednění vládní/opozičního statutu ztrácí smysl. Není však bez zajímavosti, že v době její smluvně zakotvené podpůrné role ve prospěch dvoučlenné menšinové vlády ANO+ČSSD během volebního období 2017–2021 zaznamenala druhou nejvyšší hodnotu indexu v celém měřeném úseku.

²⁵ Takto chápaný přímý podíl na vládě vylučuje z okruhu vládních stran i ty subjekty, které sice podporovaly vládní kabinet, přičemž se tato podpora mohla opírat o smluvní rámec v podobě tolerančních dohod apod., ale současně se spolupracující subjekty nacházely mimo exekutivní koalici. V tomto smyslu byla jejich role pouze podpůrná. Viz případ KSČM ve volebním období 2017–2021.

Obecný pohled na tabulku č. 7 vede ke zjištění, že pouze výjimečně se některé ze stran podařilo v obecních volbách dosáhnout na alespoň poloviční míru volební podpory odvozené z předcházejících parlamentních voleb. Ze čtyřiaadvaceti případů byl tento scénář naplněn pouze v šesti z nich.²⁶ Z opačné strany jsme opakovaně svědky situací, ve kterých volební podpora subjektů kandidujících v obecních volbách představovala zhruba jednu třetinu hlasů z parlamentní úrovně, v případě volebních výsledků ČSSD v obecních volbách 2002 a 2022 klesla její voličská podpora výrazně i pod tuto hladinu. Právě sociální demokraté patří ze skupiny „tradičních“ stran mezi tu nejméně úspěšnou v udržování volební podpory z primárních voleb i ve volbách druhého řádu.²⁷ Během celé periody nebyl u žádné ze stran zaznamenán jediný případ, kdy by jí bylo v obecních volbách odevzdáno více hlasovacích lístků, než ve volbách parlamentních, nebo aby se některá z hodnot IÚ přiblížila ke krucální hranici 1,00.²⁸

Tabulka 7 Přehled hodnot indexu volební úspěšnosti vybraných politických stran v obecních volbách do zastupitelstev krajských měst

Volby	2002/2002	2006/2006	2010/2010	2013/2014	2017/2018	2021/2022
ČSSD	0,20	0,35	0,43	0,39	0,37	0,26
KDU-ČSL	0,37	0,50	0,62	0,48	0,48	0,32
KSČM	0,34	0,56	0,40	0,36	0,48* ²⁹	0,38
ODS	0,36	0,57	0,29	0,50	0,66	0,43

Zdroj: Vlastní výpočty s využitím dat ČSÚ

²⁶ V obecních volbách ve srovnání s předcházejícími parlamentními volbami se podařilo oslovit více než 60 % voličů pouze lidovcům v roce 2010, respektive občanským demokratům v roce 2018.

²⁷ Průměrně za celé analyzované období se volební podpora ČSSD v obecních volbách vyrovnala jedné třetině hlasů odevzdaných její kandidátní listině ve stejném časovém úseku ve volbách do Poslanecké sněmovny. Zbývající „tradiční“ strany zaznamenaly lepší výsledek, kdy jejich průměrná hodnota IÚ ani v jednom případě neklesla pod 0,40 (ČSSD – 0,33; KSČM – 0,42; KDU-ČSL – 0,46; ODS – 0,47).

²⁸ Takový vývoj je plně očekávatelný vzhledem k působení dimenzí SOE. Ve srovnání s parlamentní úrovní je řádově nižší volební účasti v obecních volbách jedním z hlavních faktorů znemožňujících oslovit obdobné množství voličů z nejvýznamnějších volebních klání také na nižších patrech volební soustavy.

²⁹ Takzvaný „toleranční patent“ mezi ANO 2011 a KSČM byl podepsán 10. 7. 2018. Odkaz na písemné vyhotovení smlouvy viz seznam zdrojů.

ZÁVĚR

Smyslem závěru je zodpovědět stanovené výzkumné otázky a zjistit, zda byly verifikovány doplňující hypotézy.

První výzkumné otázce (VO1) bylo věnováno nejvíce prostoru z celé analytické části studie. Kvantitativní nástroje potvrdily, že zavedené strany s postupujícími volebními cykly ztrácejí svoji silnou pozici a obzvláště tradiční levice reprezentovaná ČSSD a KSČM zažívá markantní úbytek hlasů i obecních mandátů. Tradiční pravice hájí své postavení o něco úspěšněji. Občanským demokratům se podařilo zastavit negativní trend oslabování, identifikovatelný už v obecních volbách 2010 a posléze také v těch následujících v roce 2014, aby ve dvojici prozatím posledních obecních voleb vždy navýšili množství získaných hlasů i mandátů. KDU-ČSL vykazuje ze všech analyzovaných stran nejstabilnější hodnoty volební podpory i obsazených zastupitelských křesel. Na druhou stranu však ani tyto dílčí úspěchy nemohou zastříť fakt markantního vyklizení pozic zástupců pravicového spektra na české politické scéně, obzvláště v případě jejich kdysi dominantního zástupce v podobě ODS.

Důležitým aspektem, kterému nemohla být věnována taková pozornost, jakou by si zasloužil, a nabízí tak do budoucna možný směr dalšího výzkumu, je koaliční potenciál tradičních stran. I přes jejich viditelné volební ztráty v obecních volbách vedoucí k postupnému oslabování uvnitř jednotlivých zastupitelstev dokázaly tradiční aktéři tento mechanický handicap velmi úspěšně eliminovat a být součástí relativně velkého počtu městských rad i během nejkritičtějších volebních období. Na druhou stranu má však tento fakt pouze minimální výpovědní hodnotu o konkrétní pozici subjektu v městské radě či o celkové schopnosti prosadit svůj politický program na půdě zastupitelstva, kdy s přihlédnutím k výraznému úbytku zastupitelských křesel tradičních stran musíme logicky dojít k závěru, že vysoká úspěšnost těchto stran v obsazování městských rad musela být něčím vykoupena. Jinak řečeno, zavedené strany dokázaly i v pro ně méně příznivých podmínkách promlouvat do složení vedení krajských měst, ale jejich význam, ať už v radě města nebo v samotném zastupitelstvu, má mnohem omezenější podobu, ve které jsou ve větší míře nuceny vstupovat do koaličních projektů a častěji zastávat kompromisní, participativní stanoviska. V tomto smyslu došlo k potvrzení také první hypotézy VH1.

Druhá výzkumná otázka (VO2) se zaměřuje na potenciální výkyvy volebních preferencí mezi parlamentními subjekty a těmi bez parlamentní příslušnosti v krajských městech. Tabulka č. 6 zřetelně dokládá, že počínaje obecními volbami v roce 2010 došlo k výraznému nárůstu počtu voličů, kteří do zastupitelstev krajských měst preferují neparlamentní politické strany. Tento trend se odrazil také v množství zastupitelských mandátů obsazených nominanty neparlamentních subjektů. Zřetelně vyšší podíl získaných hlasů a mandátů neparlamentních stran se od jejich prvního významného nárůstu ve volbách v roce 2010 udržel s drobnými výkyvy po celý zbytek sledovaného

období až do prozatím posledních obecních voleb konaných v roce 2022. Tímto zjištěním se potvrdila také druhá hypotéza (VH2).

Poslední výzkumná otázka (VO3) se opírá o teorii voleb druhého řádu postulující volební provázanost mezi FOE a SOE, odvíjející se od souslednosti periodicky se střídajících volebních cyklů jednotlivých volebních úrovní a postavení politických subjektů v parlamentní komoře. Kvantitativní výzkum v podobě výpočtu IÚ nepotvrdil existenci viditelné korelační vazby mezi obecními a parlamentními volbami v krajských městech, tak jak ji definuje teorie voleb druhého řádu. Výsledky stran, které jsou předmětem analýzy nabývají proměnlivých a v některých ohledech dokonce protichůdných hodnot bez ohledu na variabilitu klíčových faktorů (vládní/opoziční příslušnost, proměnlivá volební cykličnost), viz tabulka č. 7. Toto zjištění není zcela překvapující, naopak posílilo předpoklad, podle kterého nenaplnňují lokální volby znaky SOE v takové míře, jako například volby krajské či evropské, a to ani v situaci, kdy se výzkumný vzorek zaměří pouze na krajská města v České republice.

Právě zúžený pohled na třináctku obecních zastupitelstev krajských měst může být oprávněně považován za největší limit celé studie. Nabízí se otázka rozšíření výzkumného vzorku například na skupinu statutárních měst. Jsem názoru, že vůči výše navržené úpravě netrpí minimalistická verze se třinácti jednotkami zásadními nedostatky a jediná adekvátní alternativa by musela zahrnovat diferenciovanější vzorek, ať už podle velikosti či rozmístění sídel. To by logicky rezultovalo v nabobtnání vzorku do minimálně vyšších desítek měst a obcí, což je z povahy této studie obtížně proveditelné, ale především zbytečné.

Seznam použité literatury

- BALÍK, S. Komunální politika: volby, aktéři, strategie. Případová studie okresu Šumperk od roku 1994, Brno, FSS MU, 2004. disertační práce.
- BALÍK, S. – GONGALA, PETR – GREGOR, KAMIL. Dvacet let komunálních voleb v ČR. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. 159 s. ISBN: 978-80-7325-381-3.
- BLÍŽKOVSKÝ, R. - NĚMEC, J. (2013): Právní úprava volební povinnosti ve vybraných zemích: Studie č. 1.224. Praha: Kancelář Poslanecké sněmovny, 2013. 15 s. online dostupné zde: <<https://invenio.nusl.cz/record/155823/>>.
- BRUNCLÍK, M. – KUBÁT, M. (2017): Kdo vládne Česku?: Poloprezidentský režim, přímá volba a pravidla hry. Praha: Barrister a Principal, 2017. 144 s. ISBN:978-80-7485-122-3
- CABADA, L. - CHARVÁT, J. - STULÍK, O. (2015): Současná komparativní politologie: klíčové koncepty. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Praha: Metropolitní univerzita Praha, 2015. 319 s. ISBN 978-80-7380-577-7.
- CABADA, L. (2010): Volby do Evropského parlamentu jako volby druhého řádu: reflexe voleb v nových členských zemích EU ze středovýchodní Evropy. Working Papers, 7-25 s. ISSN 1802-6583.
- EIBL, O. - HAVLÍK, V. - KYLOUŠEK, J. - PINK, M. (2009): Krajské volby 2008. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 175 s. ISBN 978-80-7325-187-1.
- FREIRE, A. (2004): Second-Order Elections and Electoral Cycles in Democratic Portugal. In: South European Society and Politics , roč. 9, č. 3, 2004. 54-79 s. ISSN: 1743-9612. DOI: 10.1080/1360874042000271861
- HENDL, J. (2015): Přehled statistických metod zpracování dat: Analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál, 2015. 736 s. ISBN 978-80-262-0981-2
- CHARVÁT, J. – JUST, P. (2016): Krize politického stranictví a noví straničtí aktéři v české politice. Praha: Metropolitan University Prague Press, 2016. 118 s. ISBN 978-80-87956-47-2.
- JÜPTNER, P. (2004): Komunální koalice a politické modely. Politologická revue, roč. 10, č. 2, 2004. 81-101 s. ISSN 1211-0353.
- LEBEDA, T. (2009): Komunální volby klamou. Krátké zastavení nad problematickými aspekty volebního systému pro obecní zastupitelstva. Acta Politologica, 2009. roč. 1, č. 3, 332-343 s. ISSN 1803-8220
- MARSH, M. (1998): Testing the Second - Order Election Model after four European Elections. British Journal of Political Science, č. 28/1998, 591 – 607p. Dostupné na internetu: <https://www.jstor.org/stable/194049?seq=1#page_scan_tab_contents>., <https://doi.org/10.1017/S000712349800026X>
- REIF, K. - SCHMITT, H. (1980): Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Elections Results. European Journal of Political Research, č. 1/1980, 3-44 p. Dostupné na

- internetu:
<<https://web.uniroma1.it/disp/sites/default/files/Second%20Order%20Elections.pdf>>., <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x>
- REIF, K. (1984): National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984. *Electoral Studies*, č. 3. 1984. 244-255 s.,
<[https://doi.org/10.1016/0261-3794\(84\)90005-2](https://doi.org/10.1016/0261-3794(84)90005-2)>.
- REIF, K. (1997): Reflections. European Elections as member state second-order election revisited. *European Journal of Political Research*, č. 1/1997, 115-124 p. Dostupné na internetu:
<https://www.academia.edu/2749933/Second_order_elections
- ŠARADÍN, P. (2008): *Teorie voleb druhého řádu a možnosti jejich aplikace v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 104 s. ISBN 978-80-244-1876-6.
- ŠARADÍN, P. (2007): *Evropské volby v postkomunistických zemích*. Olomouc: Periplum, 2007. 183 s. ISBN 970-80-86624-32-7.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do Poslanecké sněmovny PČR 8.10. – 9.10.2002, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/ps2002/psm>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do Poslanecké sněmovny PČR 8.10. – 9.10.2006, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/ps2006/ps?xjazyk=CZ>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do Poslanecké sněmovny PČR 8.10. – 9.10.2010, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/ps2010/ps?xjazyk=CZ>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do Poslanecké sněmovny PČR 8.10. – 9.10.2013, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/ps2013/ps?xjazyk=CZ>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do Poslanecké sněmovny PČR 8.10. – 9.10.2017, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/cz/ps2017.htm>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do Poslanecké sněmovny PČR 8.10. – 9.10.2021, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/ps2021/ps?xjazyk=CZ>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do obecních zastupitelstev 2002, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/kv2002/kv?xjazyk=CZ&xid=0>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do obecních zastupitelstev 2006, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/kv2006/kv?xjazyk=CZ&xid=0>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do obecních zastupitelstev 2010, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/kv2010/kv?xjazyk=CZ&xid=0>>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do obecních zastupitelstev 2014, volební server ČSÚ. Dostupné online:
<<https://volby.cz/pls/kv2014/kv?xjazyk=CZ&xid=0>>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do obecních zastupitelstev 2018,
volební server ČSÚ. Dostupné online:

<https://volby.cz/pls/kv2018/kv?xjazyk=CZ&xid=0>>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, Volby do obecních zastupitelstev 2022,
volební server ČSÚ. Dostupné online:

<https://volby.cz/pls/kv2022/kv?xjazyk=CZ&xid=0>>.

ZNĚNÍ TOLERANČNÍ SMLOUVY mezi ANO 2011 a KSČM, dostupné online
zde: <<https://www.jh.kscm.cz/cs/node/207095>>.

Jan Hájek is a PhD student at the at the Department of Political Science and
Anglophone Studies at the Metropolitan University Prague, Czech Republic.
[e-mail: hajej2ax@student.mup.cz]

Studies

POROVNANIE IDEOLÓGIE V DÔVODOVÝCH SPRÁVACH ĽSNS V ROKOCH 2016-2023

COMPARISON OF IDEOLOGY IN THE EXPLANATORY MEMORANDA OF THE ĽSNS IN 2016-2023

Marián BUŠŠA - Pavol STRUHÁR

Abstract

Kotleba's People's Party Our Slovakia won representation in parliament in two consecutive elections in 2016 and 2020. In both cases, it gained about an eight percent share of the vote. Although it is generally ignored by other parliamentary parties because of its far-right positions, and its legislative proposals are therefore doomed to failure, these proposals and their explanatory memoranda offer an important insight into the party's ideology. However, they cannot give us comprehensive information about its ideology, because they are only a specific part of the party's political communication aimed at a specific audience with a specific objective. We found that the ideology expressed in the explanatory messages largely coincides with the general ideological perception of the party. It is strongly authoritarian, conservative, nativist, racist, strongly populist, Eurosceptic and nationalist. Based on a comparison of material from both of the party's election periods, we find only a slight ideological shift. In particular, in response to the measures taken by the state to combat the COVID-19 pandemic, the party has begun to make more frequent use of libertarian ideological elements. However, this has not weakened its overall authoritarian character.

Keywords: *Kotlebovci - Ľudová strana Naše Slovensko, krajná pravica, dôvodové správy, ideológia*

ÚVOD

Kotlebovci - Ľudová strana Naše Slovensko³⁰ (ďalej len ĽSNS) je krajne pravicová politická strana na Slovensku. Podľa významných domácich

³⁰ Od 09. 11. 2015 do 12. 11. 2019 strana pôsobila pod názvom Kotleba - Ľudová strana Naše Slovensko. Skratka strany zostáva po celú dobu ĽSNS.

aj zahraničných autorov (Gyárfášová 2018, Mudde 2017) ju dokonca možno zaradiť medzi strany extrémnej pravice. Strana bola počas svojho parlamentného pôsobenia odmietaná ako koaličný partner všetkými ostatnými parlamentnými subjektami a bývala nimi často označovaná ako fašistická. Nie je účelom tejto štúdie zapojiť sa do tejto debaty, preto v nej používame označenie krajná pravica, ktoré zahŕňa radikálnu aj extrémnu pravicu (Nociar 2016).

V dvoch po sebe nasledujúcich voľbách v roku 2016 a v roku 2020 ĽSNS získala kreslá v parlamente, v oboch prípadoch s približne osempodpercentným podielom hlasov. Hoci ju ostatné parlamentné strany vo všeobecnosti ignorujú a jej legislatívne návrhy sú preto odsúdené na neúspech, tieto návrhy a ich dôvodové správy ponúkajú dôležitý pohľad na ideológiu strany. Nemôžu nám však poskytnúť komplexnú informáciu o jej ideológii, pretože ide len o špecifickú časť jej politickej komunikácie, určenej konkrétnemu publiku s konkrétnym cieľom. Napriek tomu ide o cenný materiál na analýzu, keďže strana nemá veľa iných oficiálnych textových výstupov, ktoré by odrážali jej ideologický pohľad na svet.

Zaujímá nás vývoj ideologických znakov strany v dôvodových správach návrhov zákonov jej poslancov. Na základe kvalitatívnej analýzy hodnotíme vybrané ideologické prvky prítomné v textoch dôvodových správ. Cieľom práce je charakterizovať hlavne ideologické znaky strany a zachytiť v skúmanom materiáli prípadný ideologický vývoj tejto strany počas dvoch volebných období 2016 - 2020 a 2020 - 2023.

1 POLITICKÝ KONTEXT VOLEBNÉHO OBDOBIA 2016-2020 A 2020-2023

Dve skúmané parlamentné obdobia sa od seba značne líšili. V oboch bola ĽSNS v opozícii, ale voči úplne iným koaličným vládam a za výrazne odlišných historických okolností. V rokoch 2016 - 2020 vládla široká koalícia ľavicovo populistického Smeru-SD, nacionalistickej SNS, strany maďarskej menšiny Most-Híd a stredopravej Siete. Koaličná vláda umožnila Smeru-SD udržať sa pri moci po tom, ako v rokoch 2012 - 2016 vládol sám. Táto koalícia by v bežných podmienkach neexistovala, keďže spájala strany z dvoch nepriateľských politických táborov v slovenskej politike. Prítomnosť ĽSNS v parlamente spôsobila, že ani jeden z týchto dvoch táborov nezískal v roku 2016 väčšinu. Obavy, že ĽSNS podporí menšinovú vládu Smeru-SD a SNS alebo akúkoľvek inú vládu, motivovali niektoré pravicové strany k opusteniu ich tábora a vytvoreniu širokej koalície.

Nespokojnosť so stranou Smer-SD v tomto období rástla a skončila sa presvedčivým víťazstvom opozičných strán vo voľbách 2020. Novú koalíciu tvorili víťazné heterogénne populistické hnutie OĽaNO, sociálne konzervatívne populistické hnutie Sme rodina, liberálna SaS a stredopravá strana Za ľudí. Jedinými opozičnými stranami v parlamente sa stali Smer-SD a ĽSNS. Obe tieto strany sa však v priebehu prvého roka od volieb rozpadli. V oboch prípadoch nové strany vystupovali ako o niečo umiernennejšie verzie pôvodnej strany.

2 FAKTORY PODPORUJÚCE IDEOLOGICKÝ POSUN ĽSNS

Viacero faktorov mohlo podporiť posun v ideologickom profile dôvodových správ k návrhom zákonov od poslancov ĽSNS medzi jej prvým a druhým volebným obdobím v NR SR.

Prvý bol vonkajší. V rokoch 2016 - 2020 si strana mohla oveľa slobodnejšie vyberať témy, o ktorých chcela hovoriť. Jej prítomnosť v parlamente a jej vzťah k zvyšku politického spektra sa stali samy osebe veľmi významnou politickou témou. V rokoch 2020 – 2023 už diktovalo hlavné politické témy niekoľko po sebe nasledujúcich kríz: pandémie COVID-19, ruský útok na Ukrajinu a následný prílev utečencov, energetická kríza a vysoká inflácia. ĽSNS na tieto krízy častejšie len reagovala a kritizovala riešenia, ktoré na ne ponúkala vláda.

Druhý faktor bol takisto vonkajší. Z pohľadu strany znamenala nová vláda po voľbách 2020 zmenu k horšiemu, najmä v zahraničnej politike a obrane. Jej kritika sa preto zostrovala.

Tretí bol vnútorný. V januári 2021 opustila stranu značná časť členov spolu s takmer polovicou poslancov parlamentu a čoskoro vytvorili novú stranu Republika. ĽSNS tak mala väčšinu svojho druhého volebného obdobia v parlamente priameho konkurenta. To mohlo spôsobiť aj určitý posun v ideologickej pozícii.

Ak sa pozrieme na dôvodové správy k legislatívnym návrhom z kvantitatívneho hľadiska, medzi týmito dvoma volebnými obdobiami nie je prakticky žiadny rozdiel. V každom z nich poslanci ĽSNS predložili takmer sto legislatívnych návrhov, aj keď v druhom volebnom období ich kvôli rozkolu v strane predkladalo podstatne menej poslancov. V oboch volebných obdobiach išlo často len o opätovne predložené návrhy, ktoré už strana predložila v minulosti a boli zamietnuté. Aj z tohto dôvodu sa v druhom volebnom období sústredíme na identifikáciu zmien oproti prvému. Mnohé návrhy zákonov, aj ich dôvodové správy a ich ideologická argumentácia totiž zostali medzi oboma skúmanými obdobiami rovnaké alebo veľmi podobné. Pri charakteristike ideologických znakov v období 2020-2023 si budeme všímať len odlišnosti a zmeny oproti obdobiu 2016-2020. Znak, ktorým sa nebudeme bližšie venovať zostali v oboch obdobiach totožné.

3 KVALITATÍVNA ANALÝZA VOLEBNÉHO OBDOBIA 2016 – 2020

Dôvodové správy k legislatívnym návrhom poslancov ĽSNS v tomto volebnom období obsahujú viacero ideologických prvkov typických pre krajnú pravicu: autoritárstvo, konzervativizmus, populizmus, nacionalizmus, nativizmus, rasizmus, najmä vo forme anticiganizmu, heteronormatívnosť, sociálny šovinizmus a euroskepticizmus. Ambíciou tohto článku nie je pokúsiť sa presne definovať ideológiu tejto strany, ani netrvá na tom, že náš zoznam ideologických prvkov tejto strany je úplný. Poukazujeme na najvýznamnejšie

ideologické črty tejto strany, ktoré možno nájsť v nami analyzovaných dokumentoch.

Autoritárstvo

Strana je silne autoritárska a medzi jej prvoradé snahy patrí zvyšovať mieru štátnych zásahov do života spoločnosti. V duchu autoritárstva často navrhuje zakazovať, regulovať a hlavne trestať rôzne prvky spoločenského života v mene autority štátu (Mudde 2007: 23). Autoritárstvo hovorí o potrebe regulovať správanie jednotlivcov v spoločnosti na základe požadovaných princípov, často konzervatívnych, a tým jej vnútiť preferovanú formu. Toto obmedzovanie slobody má zvýšiť bezpečnosť spoločnosti (Norris - Inglehart 2019). Prílišnú slobodu voľby vníma ako cestu k popretiu hodnôt, morálky a následne k sociálnemu rozvratu.

ĽSNS v analyzovaných dokumentoch prejavuje veľmi výrazné autoritárske tendencie a pokúša sa v rámci spoločenského života presadzovať silnejší štát, ktorý by výraznejšie zasahoval do života spoločnosti v čo najširšom spektre oblastí. Ak zastáva opačné stanovisko - libertarianizmus, týka sa to spravidla oblastí, v ktorej samotná strana, resp. jej prívrženci, neplnia niektorú zo štátom predpísaných povinností. Autoritárstvo nemá špecifický hodnotový obsah, ale väčšinou sa vzťahuje na tradičné alebo náboženské hodnoty danej spoločnosti. Do značnej miery je to aj prípad autoritárstva ĽSNS, ale strana sa snaží prezentovať presadzované hodnoty ako tradičné, prirodzené či kresťanské.

Zaujímavým ideologickým prvkom, často spájaným s autoritárstvom, ktorý sa v návrhoch ĽSNS nevyskytuje príliš často, ale o to výraznejšie sa prejavuje v prípadoch, keď sa objaví, je heteronormativita. V prípade argumentácie ĽSNS je cieľom vzbudiť silné znechutenie kontextom, do ktorého stavajú homosexualitu a transsexualitu. V dôvodovej správe k návrhu zákona s číslom parlamentnej tlače (ďalej len č.p.t.) 1210 predkladatelia uvádzajú, že: „Návrh zákona rozširuje zákonné požiadavky pre všetky osoby, ktoré majú záujem vziať si dieťa do osobnej starostlivosti, o požiadavku vylúčenia ich homosexuálnej, pedofilnej alebo zoofilnej orientácie.“ (Kotleba et al. 2018_a: 1) Spojením veľmi citlivej otázky adopcie detí so zoofíliou a pedofíliou, ktoré sú trestné, sa predkladatelia snažia vytvoriť čo najsilnejší odpor voči inak ako heterosexuálne orientovaným ľuďom v spoločnosti. Argumentácia v tejto veci je absurdná a alarmujúca: „Pri neustále rastúcom tlaku liberálnych lobistov tak môže nastať už v blízkej budúcnosti situácia, že deti skončia zákonným spôsobom v rukách homosexuálov, pedofilov alebo zoofilov. ... Deťom vyrastajúcim v takomto zvrátenom prostredí nebudú nielenže vytvorené podmienky pre zdravý fyzický a duševný rozvoj, ale s veľkou pravdepodobnosťou sa stanú aj obeťami sexuálneho zneužívania.“ (Kotleba et al. 2018_a: 1). Text dôvodovej správy má málo spoločného s ochranou detí. Skôr sa snaží vykresliť sexuálne menšiny ako hrozbu pre spoločnosť za pomoci ničím nepodložených ale o to hrozivejších obvinení, ktoré majú znechutiť a morálne pohoršiť čitateľa.

Príkladom autoritárskeho prístupu je aj argumentácia v dôvodovej správe k návrhu zákona s č.p.t. 961 a neskôr opäť s č.p.t. 1045. Poslanci navrhujú zákaz umelého prerušenia tehotenstva s výnimkou špeciálne odôvodnených prípadov. Okrem iného argumentujú súčasným nepomerom k ochrane iných živých bytostí: „Je nemysliteľné, aby sa na výrub stromu na vlastnom pozemku požadovalo povolenie od obce, ale na zabitie nenarodeného dieťaťa sa nevzťahovali žiadne obmedzenia.“ (Kotleba et al. 2018b: 1) Ide o príklad autoritárstva, v rámci ktorého sa autori zasadzujú za výraznejšiu reguláciu tejto časti spoločenského života zo strany štátu s cieľom dosiahnuť lepšie výsledky pre celú spoločnosť. V texte sa používa argumentácia konzervatívnou morálkou, ale nie náboženskými hodnotami. Povolenie interrupcií považujú poslanci za „prejav pokriveného rebríčka morálnych hodnôt v spoločnosti“.

Autoritárstvo možno nájsť aj v návrhu zákona s č.p.t. 467, v ktorom sa určenie nedele ako povinného voľného dňa odôvodňuje kresťanským kultúrnym pozadím spoločnosti, v rámci ktorého je jedným z Božích prikázaní. Dobrým príkladom silného autoritárstva, ktoré sa už dostáva do konfliktu s liberálno-demokratickým charakterom režimu, je argumentácia v návrhu zákona s č.p.t. 269. Snaží sa oslabovať alebo dokonca potláčať liberálnodemokratický charakter politického režimu oslabovaním občianskej spoločnosti. Pokúša sa o to tým, že mimovládne organizácie vykresľuje ako cudzí, podozrivý, potenciálne nepriateľský a škodlivý prvok, ktorý sa nejakým spôsobom odlišuje od zvyšku spoločnosti. Navrhuje, aby MVO podliehali veľmi slabo špecifikovanému štátnemu hodnoteniu a v prípade jeho neuspokojivého výsledku aj zákazu.

Populizmus

Populizmus je ďalším výrazným ideologickým prvkom v dôvodových správach poslancov ĽSNS. Populizmus možno vo všeobecnosti chápať ako samostatnú „ideológiu, ktorá považuje spoločnosť v konečnom dôsledku za rozdelenú na dve homogénne a antagonistické skupiny, „čistý ľud“ verzus „skorumpovaná elita“, a ktorá tvrdí, že politika by mala byť výrazom volonté générale (všeobecnej vôle) ľudu.“ (Mudde 2004: 543). Nejde len o opozíciu voči samotnej politickej elite, ale aj voči politickým inštitúciám, procesom (a ich obmedzeniam), v rámci ktorých politické elity pôsobia a ktoré svojou činnosťou spoluvytvárajú (Norris 2020). Toto odmietanie alebo podceňovanie zavedených politických (alebo aj ekonomických či sociálnych) princípov sa nazýva antiestablišmentový postoj. Naopak, zvyčajne sa navrhuje rýchle, jednoduché a často radikálne riešenie.

Už prvý legislatívny návrh poslancov ĽSNS s č.p.t. 126 bol výrazne populistický a predznamenal ideologickú líniu strany. Politický establišment aj súdnictvo vykresľuje ako morálne skorumpované a slúžiace oligarchom. Riešením má byť zrušenie financovania politických strán z verejných zdrojov, čo je trestom za prezentovanú morálnu skazenosť. V argumentácii dôvodových správ často býva konkrétne riešenie, ktoré môže mať aj pomerne praktický charakter, zasadené do kontextu rozsiahlej kritiky politických

a spoločenských pomerov v krajine. V rámci tejto kritiky vyznieva poslancami navrhovaná zákonná zmena až podivne neadekvátne a mierne.

Podobne aj ďalší návrh zákona strany s č.p.t. 268 vykresľuje štátnych úradníkov a predstaviteľov ako odtrhnutých od reálneho života ľudí. Zavedením limitov na ceny ich služobných áut sa majú dotknutí štátni úradníci a ostatní zamestnanci verejnej správy priblížiť „k životom, potrebám a možnostiam daňových poplatníkov“ (Kotleba et al. 2016: 1).

Aj návrh s č.p.t. 465 je silne populistický. Zobrazuje politické elity ako odtrhnuté od problémov bežných ľudí a bez záujmu o ich riešenie, za čo by mali byť morálne odsúdené. Zaoberá sa výškou platov poslancov a navrhuje, aby boli platy naviazané na minimálnu mzdu namiesto priemernej mzdy, čo má poslancov priblížiť obyčajným ľuďom.

Opäť podobne zameraný návrh ústavného zákona s č.p.t. 962 požaduje zosadiť prezidenta z pozície nadčloveka, ako ju označuje text správy, na úroveň obyčajných ľudí. To sa má dosiahnuť obmedzením trestnoprávnej imunity prezidenta Slovenskej republiky len na jeho výroky, nie však na iné prípadné trestné obvinenia počas jeho pôsobenia vo funkcii. Návrh dobre ilustruje, že populizmu často ide o morálne rozhorčenie nad predstavovanou situáciou, než o riešenie konkrétného praktického problému.

Rasizmus a anticiganizmus

V dôvodových správach poslanci strany pomerne dôsledne vykresľovali spoločnosť ako prirodzene a politicky relevantne rozdelenú na dve skupiny. Tie označovali ako tzv. asociálov (či dokonca asociálov z cigánskych osád) a tzv. slušných ľudí, resp. na majoritnú spoločnosť. Tieto dve skupiny obyvateľstva boli prezentované ako antagonistické. V dôvodových správach pripúšťajú, že títo asociáli nemusia byť výlučne obyvatelia vylúčených rómskych komunít, ale ich prezentácia danej témy tieto dve skupiny do veľkej miery stotožňuje. Mnohé návrhy zákonov strany boli zamerané na potrestanie, kriminalizáciu, finančné znevýhodnenie skupiny definovanej ako asociáli, (resp. asociáli z osád, prípadne asociáli z rómskych komunít), za priestupky, ktoré, ako strana zdôrazňovala, táto skupina spôsobila tzv. slušným ľuďom. Niektoré návrhy zákonov sa týkali aj spomalenia populačného rastu tejto skupiny. Táto skupina je dôsledne vykresľovaná ako agresor, narušiteľ mieru alebo páchatel' a organizátor trestných činov, resp. činov, ktoré by sa podľa návrhu mali považovať za trestné činy, keďže redukujú národné bohatstvo alebo súkromný majetok. Strana si dáva záležať na tom, aby túto skupinu príliš priamo nepomenúvala, ale aby zároveň bolo jasné každému členovi slovenskej spoločnosti o koho ide.

Najlepším príkladom tejto argumentácie je pravdepodobne návrh zákona s č.p.t. 466. Hlavným cieľom návrhu je podľa dôvodovej správy okrem šetrenia verejných financií aj snaha o „prirodzené obmedzenie pôrodnosti asociálnej časti obyvateľstva“ (Kotleba et al. 2017: 1). Táto asociálna vlastnosť je prezentovaná ako do značnej miery dedičná a špecifická pre určitú skupinu obyvateľstva, ktorej rastu je potrebné zabrániť. Podľa

navrhovanej zmeny má systém vyplácania prídavkov na deti motivovať „budúcich poberateľov prídavkov na deti, pracovať na svojej socializácii a integrácii do slušnej spoločnosti“ (Kotleba et al. 2017: 1). V novele sa preto navrhuje „do budúcnosti zaviesť vyplácanie prídavkov na deti len tým oprávneným osobám a rodičom, ktorí majú ukončené stredné vzdelanie“ (Kotleba et al. 2017: 1). Autori to prezentujú ako deliacu čiaru, „je možné oddeliť asociálov od slušnej spoločnosti“ (Kotleba et al. 2017: 1). Hneď v ďalšom odseku píše: „Podľa výsledkov posledného sčítania obyvateľstva z roku 2010 má stredoškolské vzdelanie viac ako 81 % obyvateľov Slovenska nad 15 rokov. Opačná situácia je však napríklad v osadách obývaných prevažne cigánskou populáciou.“ (Kotleba et al. 2017: 1). V dôvodovej správe sa neuvádza iný príklad ako toto obyvateľstvo. Zároveň sa v nej uvádza, že: „Ukončené stredoškolské vzdelanie tak má nanajvýš len 23 % cigánskej populácie!“ (Kotleba et al. 2017: 1).

Podobných návrhov zákonov je viacero, hoci v mnohých prípadoch je spojenie medzi názvom asociáli a konkrétnou skupinou ľudí menej jasné a autori textu očakávajú, že čitateľ jednoducho bude vedieť, koho dané slovo označuje.

Xenofóbia, nativizmus, nacionalizmus a euroskepticizmus

O niečo menej častým ideologickým znakom je xenofóbia zameraná proti imigrantom. V dôvodovej správe k návrhu zákona s č.p.t. 825 autori pracujú s veľmi silným motívom xenofóbie, keď vytvárajú dojem, že Slovensko a širšie Európa sú napadnuté a bojujú o holé prežitie: „Milióny cudzincov valiacich sa do Európy z Ázie a Afriky predstavujú pre európske národy existenčné riziko.“ (Kotleba et al. 2018c: 2).

Dôsledkom sú podľa uvažovania strany „epidémia znásilnení švédskych žien imigrantmi, vojny neeurópskych gangov s políciou v nemeckých mestách, rabovanie a podpaľovanie štvrtí v Anglicku, nákladné autá riadené imigrantmi a rútiace sa vysokou rýchlosťou do davov ľudí v Španielsku, Nemecku, či Francúzsku“ (Kotleba et al. 2018c: 2). Iný prístup k cudzincom, než ich odmietanie a vnímanie ako hrozby a nepriateľa sa v myslení strany prakticky neobjavuje.

Strana je tiež nacionalistická, často v kombinácii s euroskepticizmom, rasizmom, sociálnym šovinizmom, ekonomickým protekcionizmom alebo nativizmom. Možno to vidieť napr. v návrhu zákona s č.p.t. 814. Autori požadujú povinné používanie štátnej hymny na začiatku parlamentných zasadnutí. Túto požiadavku však dávajú do súvislosti s vnímanou stratou národnej suverenity a hrozbou zo strany Európskej únie, ktorú nazývajú cudzou mocou. K EÚ je strana všeobecne nepriateľská a vníma ju ako obmedzenie v presadzovaní národného záujmu a hrozbu pre budúcnosť suverénneho slovenského štátu.

Ďalším príkladom euroskepticizmu v kombinácii s nacionalizmom je návrh ústavného zákona s č.p.t. 1755. Cieľom návrhu je „obnovenie zvrchovanosti (suverenity) Slovenskej republiky, ktorú náš štát stratil po vstupe do Európskej únie v roku 2004“ (Kotleba et al. 2019: 1). Tento návrh

by mal potenciálne oveľa zásadnejší dopad na fungovanie EÚ a Slovenska v nej, ale ĽSNS tento rozmer problému ignoruje a rámcuje ho výlučne ako otázku suverenity, ktorú má Slovensku zmena navrátiť.

Militarizmus a zbraňový fetišizmus

Militarizmus označuje tendenciu používať vojenské princípy v politike a spoločnosti. Najčastejšie ide o snahu vyzbrojiť obyvateľstvo, zaviesť vojenské alebo polovojenské prvky do politiky alebo riešiť domnelé problémy pomocou ozbrojených síl. V ĽSNS je tento prvok prítomný vo viacerých ohľadoch, ale jeho prejavy sa nevyskytujú príliš často.

Najlepším príkladom tejto črty je návrh zákona s č.p.t. 717. Jeho cieľom bolo vytvoriť novú kategóriu bezpečnostných zložiek v Slovenskej republike s názvom Domobrana. Využíva typický stranický naratív o zlyhaní štátu a potrebe zaviesť poriadok a zaistiť bezpečnosť v súvislosti s vysokou kriminalitou „najmä oblastiach s vysokou koncentráciou dlhodobo nezamestnaných a asociálov“ (Kotleba et al. 2017_b: 1). Nápravou má byť vytvorenie alternatívneho bezpečnostného orgánu, Domobrany, založeného na „verejno-súkromnom partnerstve“ (Kotleba et al. 2017_b: 1) Domobrana mala byť zložená najmä z dobrovoľníkov, ktorí by ale zároveň boli verejnými činiteľmi, nosili by uniformy, mohli by nosiť služobné zbrane, mali by špeciálne označené služobné autá a ich právomoci by sa inak podobali mestskej polícii. Ich zriaďovateľom by však bol samosprávny kraj, a nepodliehali by tak centrálnej vláde. Predseda ĽSNS Marian Kotleba bol v tom čase predseda jedného zo samosprávnych krajov. Možno to interpretovať ako snahu o vytvorenie polovojenskej organizácie, ktorá by využívala dobrovoľníkov, ale mala by oficiálne poslanie ochrany bezpečnosti a používala by uniformy, strelné zbrane a oficiálnu hierarchiu. Bol by to významný a pritom jednoduchý a lacný krok k militarizácii spoločnosti.

Konšpiračný pohľad na svet

Medzi znaky, ktoré už môže byť problematické nazvať ideologickými prvkami, patrí konšpiračný pohľad na svet. Strana ho používa už vo volebnom období 2016 – 2020, aj keď ešte výraznejšie sa prejaví neskôr. Dôvodová správa k návrhu zákona s č.p.t. 371 vykresľuje povinné očkovanie proti infekčným chorobám pod hrozbou pokút ako produkt konšpirácie farmaceutických spoločností, ktoré v honbe za ziskom podplácajú lekárov a iných vedcov, ako aj štátnych úradníkov. Text prirovnáva priebeh očkovania, zachraňujúce tisíce životov, k nacistickým pokusom na ľuďoch v koncentračných táboroch.

4 KVALITATÍVNA ANALÝZA VOLEBNÉHO OBDOBIA 2020 – 2023

Napriek mnohým zmenám vo svete, v politike i v samotnej ĽSNS sa ideové črty, ktoré môžeme nájsť v legislatívnych návrhoch jej poslancov v druhom volebnom období, zväčša nemenia. Hlavnými ideologickými znakmi, ktoré sme v textoch dôvodových správ našli, sú opäť autoritárstvo, často

v spojení s konzervativizmom, populizmus, rasizmus (najmä anticiganizmus), sociálny šovinizmus, nacionalizmus, nativizmus, heteronormativizmus a euroskepticizmus.

Existujú však aj niektoré významné rozdiely. Strana častejšie ako predtým používala konšpiračný svetonázor a oveľa častejšie začala používať aj libertariánske argumenty. Obe tieto zmeny súviseli s pandémiou COVID-19 a s protiopatreniami štátu voči nej. Strana sa snažila argumentovať proti týmto opatreniam, najmä proti tzv. lockdownu a podobným obmedzeniam bežného života a očkovaníu. Paradoxne sa tak argumentačne dostala k obhajobe práv jednotlivca a osobnej slobody. Tým sa síce autoritárstvo strany v iných oblastiach politiky vôbec neoslabilo, ale výsledok bol menej jednoznačný, keďže táto výrazne autoritárska strana začala sama seba označovať za obrancu slobody. Naďalej ju však treba vnímať ako autoritársku a jej libertariánske prejavy za účelové.

Ďalšia zmena súvisela s ruským útokom na Ukrajinu, v očakávaní ktorého Slovensko prijalo dohodu o obrannej spolupráci s USA. ĽSNS bola voči zmluve a USA kritická, vystupovala v prospech Ruskej federácie, proti NATO a členstvu Slovenska v ňom. Výsledkom bol okrem iného aj zvýraznený ideologický prvok izolacionizmu.

Táto nová situácia môže čiastočne súvisieť aj s tým, že z legislatívnych návrhov poslancov ĽSNS sa vytratil militarizmus.

Posledná ideologická zmena súvisí aj s rusko-ukrajinskou vojnou. Keďže strana presadzuje viac proruskú politiku, kritizuje aj náklady slovenského štátu na starostlivosť o ukrajinských utečencov, ktoré v slovenskom sociálnom systéme chýbajú. Výhody poskytované Ukrajincom interpretuje aj ako diskrimináciu Slovákov. Tento druh sociálneho šovinizmu bol doteraz v komunikácii ĽSNS vyhradený najmä pre Rómov. Po novom sa objavuje nová kritizovaná skupina ľudí na Slovensku, vnímaná ako cudzorodý prvok, prinášajúci náklady a odkláňajúci zdroje od potrieb slovenského ľudu.

ZÁVER

Pri analýze a porovnaní dôvodových správ k legislatívnym návrhom poslancov krajne pravicovej politickej strany Kotlebovci - Ľudová strana Naše Slovensko počas jej dvoch parlamentných období sme pozorovali výraznú ideologickú stabilitu. Analyzované texty obsahujú viacero ideologických prvkov typických pre krajnú pravicu: autoritárstvo, konzervativizmus, populizmus, nacionalizmus, nativizmus, rasizmus, najmä vo forme anticiganizmu, heteronormatívnosť, sociálny šovinizmus a euroskepticizmus. Zároveň sme zistili, že ideologické črty v analyzovaných textoch boli viac ovplyvnené vonkajšími faktormi, ako boli rusko-ukrajinská vojna a pandémia COVID-19, než vnútornými, konkrétne rozkolom v strane a odchodom značnej časti poslancov do novej strany.

Tieto vonkajšie vplyvy spôsobili, že v druhom volebnom období sa v skúmaných dokumentoch častejšie objavovali libertariánske prvky, ktorými strana najmä argumentovala proti vládnym opatreniam pri pandémii. Danú

argumentáciu vnímame účelovo a jej používanie neruší celkovo autoritársky charakter strany.

Dôsledkom ruského útoku na Ukrajinu bolo aj oslabenie militarizmu strany, ktorý bol výraznejší vo volebnom období 2016-2020. Za zmenených okolností už výzvy na zbrojenie a orientácia na silové zložky nezapadali do naratívov strany a preto sa z dôvodových strán v tom to období vytratili. Aj túto zmenu vnímame ako účelovú a tým pádom dočasnú.

Treťou zmenou bolo rozšírenie sociálneho šovinizmu o novú kategóriu ľudí. Okrem tradičného vykresľovania Rómov ako príživníkov sa v návrhoch strany začali v podobnom duchu spomínať aj utečenci z vojnou stíhanej Ukrajiny. Aj táto zmena je teda spôsobená vonkajšími udalosťami a možno očakávať, že bude skôr dočasná.

Po voľbách v septembri 2023 sa už ĽSNS, ani nová strana časti jej bývalých poslancov s názvom Republika do Národnej rady SR nedostala. Analýza tohto druhu dát teda nateraz prichádza o nový materiál na analýzu. Jeho užitočnosť spočíva najmä v oficiálnej povahe textov, ktorých príslušnosť k strane je jednoznačná, na rozdiel od iných druhov straníckych materiálov, od ktorých má ĽSNS tendenciu dištancovať sa.

Zoznam použitej literatúry

- GYÁRFÁŠOVÁ, O. (2018): The Fourth Generation: From Anti-Establishment to Anti-Systém Parties in Slovakia. In: *New Perspectives*, 2018, Vol. 26, No. 1, s. 109-134.
- KOTLEBA, M. et al. (2016): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 268, Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Mariana Kotlebu, Martina Beluského, Rastislava Schlosára a Milana Uhríka na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v znení neskorších predpisov. [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 23. 9. 2016. [Citované 15. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=430466>>.
- KOTLEBA, M. et al. (2017_a): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 466, Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Mariana Kotlebu, Milana Uhríka, Martina Beluského a Rastislava Schlosára na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov. [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 3. 3. 2017. [Citované 15. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=435917>>.
- KOTLEBA, M. et al. (2017_b): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 717, Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Mariana Kotlebu, Rastislava Schlosára, Jána Kecskés, Stanislava Drobného a Martina Beluského na vydanie zákona o Domobrane a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 22. 9. 2017. [Citované 14. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=443330>>.
- KOTLEBA, M. et al. (2018_a): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 1210, Návrh poslancov NR SR Mariana Kotlebu, Milana Uhríka, Rastislava Schlosára, Jána Moru a Natálie Grausovej na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 23. 4. 2018. [Citované 15. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=459318>>.
- KOTLEBA, M. et al. (2018_b): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 1045, Návrh poslancov NR SR Mariana Kotlebu, Rastislava Schlosára, Milana Uhríka a Stanislava Drobného na vydanie

- zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení neskorších predpisov. [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 13. 6. 2018. [Citované 15. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=454353>>.
- KOTLEBA, M. et al. (2018_c): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 825, Návrh poslancov NR SR Mariana Kotlebu, Milana Mazureka, Rastislava Schlosára, Jána Kecskésu a Petra Krupu na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 12. 1. 2018. [Citované 15. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=447458>>.
- KOTLEBA, M. et al. (2019): Dôvodová správa k návrhu zákona s č. parlamentnej tlače 1755, Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Mariana Kotlebu, Rastislava Schlosára a Martina Beluského na vydanie ústavného zákona, ktorým sa mení Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov. [online]. In: *Národná rada Slovenskej republiky*, Dátum doručenia 30. 10. 2019. [Citované 15. 8. 2023.] Dostupné na internete: <<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=473562>>.
- MUDDE, C. (2004): The Populist Zeitgeist. In: *Government and Opposition*, 2004, roč. 39, č. 4, s. 541-563.
- MUDDE, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press. 2007.
- MUDDE, C. (2017): Introduction to the Populist Radical Right. In: Mudde, C. ed. *The Populist Radical Right: A Reader*. London, Routledge. 2017. s. 1–10.
- NOCIAR, T. (2016): Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravicovej ideologickej rodiny. *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu*. 2016, roč. 14, č. 1, s. 43-91.
- NORRIS, P. (2020): Measuring populism worldwide. In: *Party Politics*, roč. 26, č.6, s. 697–717.
- NORRIS, P. – INGLEHART, R. (2019): *Cultural Backlash*. New York: Cambridge University Press, 2019. ISBN 978-1-108-42607-7.

Marián Bušša is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: marian.bussa@tnuni.sk]

Pavol Struhár is an assistant professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: pavol.struhar@tnuni.sk]

Studies

EURÓPSKA ÚNIA A SLOVENSKÁ REPUBLIKA V BOJI PROTI HYBRIDNÝM HROZBÁM

EUROPEAN UNION AND SLOVAK REPUBLIC IN THE FIGHT AGAINST HYBRID THREATS

Eva JANČÍKOVÁ³¹

Abstract

The paper deals with hybrid threats and the steps that Europe and Slovakia have taken in recent years to address them. Addressing hybrid threats is an ongoing, never-ending process that requires the development of societal and governmental resilience. Hybrid threats are constantly changing and evolving, which means that our response to them must also constantly evolve and adapt. In the contribution, we analyse the measures of the Slovak Republic in the field of fight hybrid threats and their institutional security. One of the most important documents on this issue is the Action Plan for the Coordination of the Fight against Hybrid Threats for 2022-2024, which defines the most important measures for the respective years.

Keywords: hybrid threats, security policy, Action plan for the Coordination of the Fight against Hybrid Threats

ÚVOD

V posledných mesiacoch sa zásadným spôsobom zmenila bezpečnostná situácia v Európe a konvenčné hrozby získali v dôsledku rozvoja technológií nový rozmer a intenzitu. Tieto skutočnosti dokazuje aj vojnový konflikt na Ukrajine, kde sa vojenské operácie opierajú o množstvo nevojenských prostriedkov, z ktorých môžeme spomenúť hlavne nepriateľskú propagandu, podporu extrémizmu, využívanie národnostných alebo náboženských komunít nespokojných so svojim postavením v spoločnosti, podporu kriminálnych aktivít, ale hlavne útoky na kritickú infraštruktúru.

³¹ Eva Jančíková, Dr. habil. Ing. PhD., docent, Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava, SR, eva.jancikova@euba.sk

Tieto aktivity môžeme označiť ako hybridné hrozby, ktoré sa v Koncepcii pre boj SR proti hybridným hrozbám (2022) definujú ako súbor nátlakových a podvratných činností, konvenčných a nekonvenčných, vojenských a nevojenských metód, ktoré môžu štátne aj neštátne subjekty koordinovaným spôsobom využívať na dosiahnutie konkrétnych cieľov bez formálneho vyhlásenia vojny a pod prahom zvyčajnej reakcie.

Štepanovič zdôrazňuje, že spoločným znakom hybridných hrozieb je útok na slabiny štátu, ktoré predstavujú kritické body a ich zneužitie môže viesť k narušeniu jeho fungovania ako celku alebo jeho jednotlivých častí. Hlavným cieľom hybridných útokov je zmeniť podstatu subjektu, teda sa snaží narušiť spoločenskú súdržnosť štátu, politický systém, bezpečnostné štruktúry, či celkové fungovanie štátu v medzinárodnom prostredí. (Štepanovič 2019).

Koncept hybridnej hrozby sa objavil v súvislosti s krokmi Ruska na Ukrajine a kampane ISIL/Daíš siahajúce ďaleko za hranice Sýrie a Iraku. Prvky hybridných hrozieb možno sledovať v mnohých dimenziách súčasného bezpečnostného prostredia. Rôzne vlády v južnom susedstve EÚ (napr. Kaddáfího režim v Líbyi alebo súčasná vláda Turecka) využili zložitú situáciu počas migračnej krízy ako zámienku na rôzne ústupky a požiadavky od Európskej únie. ISIL/Daíš sa snaží vyvolať pocit strachu v občanoch a vládach EÚ a tým dosiahnuť nepriateľské postoje k utečencom, čo v konečnom dôsledku posilnilo obraz EÚ ako proti moslimskej spoločnosti a vplývalo na jej diskreditáciu. Okrem obáv z možných teroristických činov, sledujeme aj rastúce obavy z potenciálnych dôsledkov kríz, ktoré sa prejavili v poslednom období. K týmto môžeme ešte priradiť aj abnormálne poveternostné a klimatické podmienky, ktoré spôsobujú nedostatok vody, obmedzený prístup k vode a následné problémy s produkciou potravín. Odborníci, ktorí sa zaoberajú touto problematikou, predpokladajú, že vplyvom klimatických zmien na Blízkom východe a v severnej Afrike, dosiahnu do roku 2050 letné teploty v celom regióne približne 46 stupňov Celzia. Horúce dni sa budú vyskytovať päťkrát častejšie, ako tomu bolo na začiatku 21. storočia. Takéto extrémne teploty v kombinácii so zvyšujúcim sa znečistením ovzdušia, výskytom silných vetrov spôsobia, že životné podmienky v niektorých regiónoch budú neúnosné, čo povedie ku „klimatickému exodusu“ a sociálnym nepokojom, ktoré by mohli byť zneužitú na destabilizáciu regiónu. (Pawlak 2017).

V posledných rokoch je pozornosť EÚ, USA a ďalších vyspelých demokratických krajín venovaná hlavne hrozbám zo strany Ruska a Číny, ktorými sa pokúšajú narušiť demokratické zriadenia a presadzujú vlastné autoritatívne prvky pre geopolitické ciele. V máji 2021 ministri zahraničných vecí krajín G7 reagovali na hybridné hrozby zo strany Ruska a Číny a zaviazali sa, že spoločnou koordináciou v rámci mechanizmu rýchlej odozvy budú chrániť demokratické systémy. Už v tom čase vyčítali Rusku, že sa snaží podkopať demokraciu a vykonáva destabilizačné aktivity, ktoré dokumentuje aj hromadenie ruských vojenských síl na hraniciach s Ukrajinou a na Kryme, zhubné dezinformačné aktivity zamerané na podkopanie demokratických systémov a kyberútoky, manipulácie volieb prostredníctvom pro-ruských

aktivistov a šírenie dezinformácií o NATO či Covid-19. Napriek tomu prejavili záujem o predvídateľné a stabilné vzťahy s Ruskom a o spoluprácu pri riešení regionálnych a globálnych výziev. Na druhej strane Rusko tvrdilo, že západné štáty sú zaujaté proti Rusku hystériou. V tom čase ešte málokto predpokladal, že dôjde k priamej vojenskej agresii voči Ukrajine. V prípade Číny sa kritika zameriava hlavne na porušovania ľudských práv, využívanie donucovacej hospodárskej politiky pri presadzovaní vlastných záujmov aj za cenu porušovania medzinárodného práva. V posledných rokoch sa k problematickým oblastiam pridala aj agresívna politika vo vzťahu k Taiwanu a Hongkongu, kde došlo k narušeniu demokratických procesov pri voľbách. Zástupcovia západných štátov vyjadrili podporu účasti Taiwanu v medzinárodných organizáciách, predovšetkým v Svetovej zdravotníckej organizácii, v ktorej členstvo Taiwanu je blokováné politikou jednej Číny a vyzvali Čínu na konštruktívne pôsobenie v medzinárodnom systéme, dodržiavanie ľudských práv a základných slobôd a tiež dodržiavanie svojich záväzkov v kybernetickom priestore. (MZV 2023)

V dôsledku prehlbujúcej sa situácie je dôležité uviesť, že úpravy existujúceho právneho a inštitucionálneho rámca budú mať a dlhodobý vplyv na stabilitu medzinárodného poriadku a môže to v konečnom dôsledku spôsobiť globálne mocenské zmeny. Pawlak v tejto súvislosti uvádza niekoľko trendov:

Koncepcné trendy: Komplexné prístupy riadené vládou sú čoraz častejšie doplňované o celospoločenské stratégie, ktoré sa zameriavajú na riadenie rizík a budovanie spoločností, ktoré sú schopné odolávať novým formám hrozieb. Zameranie sa na odolnosť pomáha zmierniť riziká, ktoré môžu viesť k hybridným konfliktom v budúcnosti (napr. ohľadom energie alebo prístupu k vode) a zlepšiť postupy súvisiace s riadením zdrojov.

Materiálne trendy: Boj proti hybridným hrozbám má množstvo zúčastnených strán vrátane vlád, občianskej spoločnosti, súkromného sektora a jednotlivcov, ktoré vytvárajú predpoklady na úspešnú spoluprácu v oblasti bezpečnosti. V niektorých prípadoch však môžeme vidieť, že niektoré vlády nerealizujú potrebné kroky na zvýšenie a modernizáciu svojich civilných a vojenských spôsobilostí.

Právne trendy: Niektoré zo súčasných právnych konceptov a rámcov sú anachronické a nie vždy primerane riešia hybridné hrozby. To vedie čoraz viac k nekoherentnému uplatňovaniu existujúcich pravidiel, pričom štáty využívajú selektívne postupy, aby odôvodnili svoje pozície. Voľba medzi status quo a novými nástrojmi môže zvýšiť potrebu alternatívnych prístupov (napr. opatrenia na budovanie dôvery, spolupráca pri presadzovaní práva atď.).

Inštitucionálne trendy: Mnohé krajiny sa prispôbili hybridným hrozbám rozšírením úloh pre existujúce inštitúcie (napr. nové právomoci pre spravodajské agentúry, posilnenie strategickú komunikáciu EÚ) alebo vytváranie nových organizácií (napr. Ministerstvo pravdy na Ukrajine) (Pawlak 2017).

Budovaním ľudských zdrojov, technických kapacít a implementáciou vzdelávacích a komunikačných aktivít sa môže výrazne zvýšiť odolnosť voči rôznym formám hybridných hrozieb v príslušných doménach. Systémové slabiny pri hybridných aktivitách vyplní audit zraniteľnosti a následné návrhy na zmenu a doplnenie regulačných rámcov. Okrem toho sa odolnosť Slovenska voči hybridným hrozbám zvýši implementáciou komplexného súboru opatrení, ktoré zahŕňajú optimalizáciu procesov v subjektoch verejnej správy, zvyšovanie vzdelávacích kapacít, získavanie nových kompetencií a zručností verejnými orgánmi prostredníctvom systému profesionálnych školení. (Korauš 2022)

Cieľom nášho príspevku je skúmať ako Európska únia a Slovenská republika reagujú na hybridné hrozby a analyzovať prijaté opatrenia v tejto oblasti. Pri spracovaní príspevku sme použili vedecké a odborné články k danej problematike a dostupné oficiálne zdroje EÚ a SR, ktoré sme podrobili analýze.

1 EURÓPSKA ÚNIA V BOJI PROTI HYBRIDNÝM HROZBÁM

V roku 2015 schválila Organizácia Severoatlantickej zmluvy (NATO) stratégiu pre boj proti hybridným hrozbám, ktorej cieľom je zaistiť, aby Aliancia a jej spojenci boli pripravení čeliť hybridným útokom, odstrániť ich a v prípade potreby sa voči nim brániť. NATO zároveň podporuje úsilie spojencov o identifikáciu zraniteľnosti jednotlivých štátov a posilnenie ich vlastnej odolnosti, ak o to požiadajú. O rok neskôr, na samite vo Varšave, sa dohodli, že aktivity, ktoré sú vedené hybridným spôsobom, môžu byť dôvodom pre aktiváciu čl. 5 Washingtonskej zmluvy. Pokračovaním tohto procesu bola dohoda na samite v roku o vytvorení podporných tímov pre boj proti hybridným hrozbám (Counter Hybrid Support Teams), ktoré na žiadosť spojenca poskytujú cieľnú pomoc v príprave a reakcii na hybridné aktivity. (MZV SR 2023)

Podľa Círdeia EÚ musí prijať celý rad aktívnych a pasívnych opatrení na prevenciu, identifikáciu a pôsobenie proti nepriateľským aktivitám, spolu so vzdelávaním obyvateľstva a autorít a vytváraním a zvyšovaním odolnosti. Súčasne poukazuje na rast neistoty vplyvom globalizácie, čo je spôsobené úzkym prepojením a vzájomnou závislosťou štátov, regiónov a sietí a využitie takejto zraniteľnosti sa stáva cieľom aktérov destabilizovať systém alebo jeho časť. (Círdeia 2017).

Na základe spoločnej iniciatívy EÚ a NATO vzniklo v apríli 2017 Európske centrum výnimočnosti pre boj proti hybridným hrozbám v Helsinkách, v ktorom je sústredená expertná komunita oboch organizácií pre oblasť hybridných hrozieb.

Bajarūnas hodnotí Fínske predsedníctvo EÚ v druhej polovici roku 2019 za veľmi úspešné, pokiaľ ide o riešenie otázok spojených s hybridnými hrozbami, ktoré zaradilo medzi svoje najvyššie priority. Bola založená horizontálna pracovná skupina na zvyšovanie odolnosti a boj proti hybridným hrozbám, ktorá mala za cieľ analyzovať možnosti a identifikovať nástroje na

posilnenie pripravenosti EÚ a jej členských štátov na hybridné hrozby a odolnosti voči nim. Aj počas nasledujúcich predsedníctiev (Chorvátska a Nemecka) zostala diskusia o hybridných hrozbách medzi dôležitými agendami. (Bajarūnas 2023).

V júli 2020 bola schválená Stratégia pre bezpečnú EÚ, ktorá obsahuje konkrétne opatrenia pre oblasť boja s hybridnými hrozbami a jednoznačný záväzok začleniť hybridné aspekty do tvorby a realizácie úniových politík a v marci roku 2021 bol schválený Strategický kompas EÚ, ktorý stanovil ďalšie opatrenia na posilňovanie odolnosti voči hybridným hrozbám, vrátane prípravy súborov nástrojov EÚ proti hybridnému zasahovaniu, ako aj proti zahraničnému ovplyvňovaniu a zasahovaniu do informačného priestoru.

Gressel v štúdiu, ktorú vypracoval pre Európsku radu pre zahraničné veci uvádza, že hoci niektoré súčasti mechanizmov EÚ v oblasti hybridných hrozieb sa opierajú o aktívne riešenia, stále chýba holistický prístup. V posledných rokoch sa pristúpilo k novými formám komunikácie, boli prijaté zákony a stratégie a vytvorené pracovné skupiny s cieľom posilňovať odolnosť EÚ proti hybridným hrozbám. EÚ v tejto súvislosti vypracovala súbor nástrojov Kybernetickej diplomacie a rozšírila právomoci Agentúre pre kybernetickú bezpečnosť a Agentúre pre zabezpečenie siete a informácií (ENISA). (ECFR, 2019)

2 SLOVENSKÁ REPUBLIKA A JEJ BOJ PROTI HYBRIDNÝM HROZBÁM

Slovenská republika začala na tieto nové hrozby reagovať pomerne skoro, pričom sa vychádzalo z dokumentov a terminológie, ktorá bola prijatá na úrovni EÚ. Prvýkrát sa pojem hybridné hrozby objavil vo verejných politikách v roku 2016 v Bielej knihe o obrane SR a s podrobnejšou definíciou sa môžeme stretnúť v Bezpečnostnej stratégii, ktorá bola prijatá v roku 2017 (Milo 2019)

V reakcii na hybridné ohrozenia schválila vláda SR v júli 2018 Koncepciu pre boj SR proti hybridným hrozbám, ktorá identifikuje inštitucionálny rámec pre túto oblasť. Následne sa dostal do Programového vyhlásenia vlády SR na obdobie 2020-2024 záväzok intenzívne sa venovať hybridným hrozbám. Ďalším dôležitým krokom bolo prijatie novej Bezpečnostnej stratégie SR 2020, v ktorej sa identifikuje pripravenosť efektívne a koordinovane reagovať na hybridné hrozby vrátane dezinformácií. Okrem toho na zvýšenie odolnosti voči hybridným hrozbám bude potrebné posilniť kapacity a expertízu vo verejnej správe so zreteľom na celoštátnu koordináciu v oblasti plánovania a riadenia a tvorby politík. Otázka hybridných hrozieb sa objavuje aj v Obrannej stratégii 2020, v ktorej je zdôraznené odhodlanie reagovať na hybridné hrozby, ktoré by ohrozili zvrchovanosť, územnú celistvosť a nedotknuteľnosť hraníc. V rámci Obrannej stratégie sa riešila aj potreba rozvoja spôsobilosti spravodajských služieb, ústredných orgánov štátnej správy, ako aj potreba systémového zdieľania informácií a rozvoja procesov koordinovanej medzirezortnej analýzy a postupov zdieľania získaných informácií. Na základe spomenutých dokumentov sa

vypracoval Akčný plán na koordináciu boja proti hybridným hrozbám 2022-2024. SR sa spolupracuje s inštitúciami, ktoré sa v rámci EU a NATO špecializujú na boji proti hybridným hrozbám, z ktorých môžeme spomenúť napríklad Centrum výnimočnosti strategickkej komunikácie NATO v Rige, ktorej členom je SR od roku 2019 a od roku 2020 je členom Európskeho centra výnimočnosti pre boj s hybridnými hrozbami v Helsinkách. Inštitucionálne zabezpečenie na národnej úrovni sa realizuje na špecializovaných útvaroch jednotlivých zainteresovaných ministerstiev napr. na Ministerstve zahraničných vecí a európskych záležitostí SR vzniklo oddelenie pre hybridné hrozby a budovanie odolnosti vedené veľvyslancom s osobitným poslaním, v štruktúre Národného bezpečnostného úradu bolo zriadené dedikované pracovisko pre hybridné hrozby a dezinformácie, na Ministerstve obrany sa sformovali pracoviská s podobným zameraním a na Ministerstve vnútra vzniklo Centrum boja proti hybridným hrozbám. (Kandrik 2020).

Dôležitým krokom boja proti hybridným hrozbám bolo prijatie Akčného plánu koordinácie boja proti hybridným hrozbám 2022-2024 (APHH), ktorého strategickým cieľom je

- „posilnenie odolnosti štátu a spoločnosti voči hybridným hrozbám
- posilnenie medzirezortnej spolupráce a koordinácie s cieľom včasnej detekcie, analýzy, atribúcie a reakcie na hybridné aktivity voči SR,
- zvyšovanie povedomia spoločnosti o rizikách hybridného pôsobenia a potrebe zvyšovania celospoločenskej odolnosti voči nim,
- vybudovanie systému strategickkej komunikácie na celovládnej a rezortnej úrovni,
- posilnenie aktívneho pôsobenia SR pri rozvoji spolupráce v rámci EÚ a NATO v oblasti boje s hrozbami a posilňovania medzinárodnej spolupráce“ (APHH).

V úvode Akčného plánu sa zdôrazňuje potreba celospoločenského prístupu k bezpečnosti a precízneho nastavenia procesov zapojenia a vzájomnej koordinácie inštitúcií štátnej správy, ekonomického a akademického sektora (vysoké školy a výskumné inštitúcie spolufinancované z verejných zdrojov) a občianskej spoločnosti. Akčný plán je rozdelený do šiestich segmentov:

1. *Všeobecné úlohy*: zriadenie stáleho pracovného výboru Bezpečnostnej rady SR pre hybridné hrozby, zriadenie monitorovacej pracovnej skupiny pre implementáciu APHH, vypracovanie pravidelnej ročnej správy o plnení úloh Akčného plánu, podpora medzinárodného úsilia v boji s hybridnými hrozbami, medzinárodný princíp a akademický princíp.
2. *Systémové opatrenia*: hĺbková analýza zraniteľnosti vybraných orgánov štátnej správy voči hybridným hrozbám, prehodenie aktuálnosti koncepcie pre boj proti hybridným hrozbám (2018), vypracovanie stratégie pre boj s hybridnými hrozbami, bezpečnostné preverky pre zamestnancov zapojených do boja proti hybridným hrozbám, pre členov Výboru pre obranu a bezpečnosť a aktualizácia kontaktných údajov osôb zodpovedných za nahlasovanie indikátorov hybridnej hrozby do NBAC.

3. *Strategická komunikácia a dezinformácie*: vznik útvaru pre strategickú komunikáciu na Úrade vlády, odboru pre hybridné hrozby a strategickú komunikáciu na MO SR, špecializovaných útvarov pre hybridné hrozby a hrozby a strategickú komunikáciu na MV SR, doplnenie strategickú komunikácie do organizačného poriadku pre všetky ministerstvá a Úrad vlády, vytvorenie Koncepcie strategickú komunikácie Slovenskej republiky, komplexná analýza možností transparentnenia informačného priestoru, implementácia výsledkov a odporúčaní, vyhodnotenie právnej odolnosti trestného zákona a trestnoprávnej zodpovednosti v kontexte hybridných hrozieb a analýza účinného postihovania produkcie a šírenia dezinformácií.
4. *Budovanie odolnosti obyvateľstva*: koncepcia budovania odolnosti verejnej správy proti hybridným hrozbám, komunikačno-vzdelávacia kampaň pre verejnú správu a širšiu verejnosť o problematike hybridných hrozieb, zvyšovanie bezpečnostného povedomia v doméne kybernetickej bezpečnosti, vykonávanie osvety v doméne kybernetickej bezpečnosti, koncepcia celoživotného vzdelávania pedagógov a kontinuálne navyšovanie spôsobilostí ÚOŠS, participácia súkromného a akademického sektora na budovaní odolnosti, ochrana občianskej spoločnosti pred strategickými žalobami SLAPP, zosúladiť znenie skutkovej podstaty trestného činu ohovárania s medzinárodnými štandardmi, analýza alternatívnych foriem vzdelávania relevantných pre budovanie odolnosti obyvateľstva, simulácia krízových scenárov hybridných pôsobení, strategická korupcia - zákon o lobingu a vytvorenie osobitej kapitoly v správe o bezpečnosti pre komplexné hodnotenie hybridných hrozieb.
5. *Ochrana volebných procesov*: vypracovanie právnej analýzy zákona č. 181/2014 Z.z. o volebnej kampani.
6. *Cudzí vplyv*: vytvorenie mechanizmu vyhodnotenia rizík pri akademickej spolupráci, zavedenie povinnosti zverejňovať zmluvy medzi partnermi akademickej spolupráce, zavedenie povinnosti pre inštitúcie akademického sektora zverejniť výročnú správu o finančných transakciách zo zahraničia, register partnerov verejného sektora (ďalej iba RPVS) - povinnosť registrácie subjektov vybraných sektorov bez ohľadu na výšku príjmov, novelizácia zákona o slobodnom prístupe k informáciám, preverovanie zahraničných investícií, povinné preverovanie zahraničných investícií do médií, analýza pre vývoj, výskum a produkciu vakcín na území SR, zamedzenie plošného používania necertifikovaných liečiv, obmedzenie možnosti nákupu necertifikovaných liečiv, zákaz pôsobenia štátu nelojálnych polovojenských skupín, rozšírenie trestnosti využívania prvku cudzej moci, príprava vysielaných pracovníkov na zahraničné misie a rámcový program odkazu M.R. Štefánika.

V Akčnom pláne má dôležité miesto akademický sektor, ktorý v boji proti hybridným hrozbám má nezastupiteľné miesto. V rámci všeobecných úloh sa kladie dôraz na spoluprácu domácich a zahraničných univerzít a výskumných organizácií s odbornou verejnosťou. Cieľom systémových

opatrení je vybudovanie adekvátnych centrálnych kapacít boja proti hybridným hrozbám a šíreniu dezinformácií. Najväčší dôraz na aktívnu účasť akademického sektora je v segmentoch 3 a 4. Ide o zapojenie akademického sektora a odbornej verejnosti do vypracovania hĺbkovej analýzy pôsobenia online médií s dôrazom na nové technológie, napr. umelú inteligenciu a následnej implementácie výsledkov a odporúčaní. Realizácia prijatých opatrení musí byť podložená príslušnými legislatívnymi zmenami. Dôležité miesto má aj zavádzanie nových a moderných foriem vzdelávania, ktoré budú vychádzať z požiadaviek digitálnej doby s dôrazom na odborné zručnosti a vedomosti, ale aj na schopnosť reagovať na zmeny, spolupracovať a využívať technológie, ale hlavne kriticky myslieť. V demokratickej spoločnosti je integrita volieb jedným zo základných predpokladov legitimacy výkonu moci. V posledných rokoch sa zaznamenali práve incidenty spojené so zásahmi do volebných procesov s cieľom ovplyvňovať výsledky volieb. Akčný plán koordinácie boja proti hybridným hrozbám je dôležitým východiskom pre množstvo činností a opatrení, ktoré sa majú realizovať v boji proti hybridným hrozbám.

Záver

Hybridné hrozby sa stali každodennou súčasťou našej spoločnosti a preto aj boj proti hybridným hrozbám musí byť nepretržitý a komplexný. EU a NATO prijali celý rad opatrení, ktoré sme preniesli aj do našej praxe. Úzko spolupracujeme na medzinárodnej úrovni, ale aj na úrovni národnej. Agenda boja proti hybridným hrozbám je prioritou viacerých ministerstiev, z ktorých najvýznamnejší podiel majú Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, Ministerstvo obrany SR a Ministerstvo vnútra SR. V posledných rokoch bolo prijatých niekoľko zásadných dokumentov, ktoré upravujú boj proti hybridným hrozbám. V roku 2022 bol prijatý Akčný plán, ktorý v šiestich segmentoch spracováva najdôležitejšie úlohy, ktoré musí spoločnosť riešiť. Dôležitú úlohu plní aj akademický sektor, ktorý sa podieľa na analýze situácie, navrhuje opatrenia a pomáha pri ich implementácii. Nezastupiteľnú úlohu vidíme vo vzdelávaní občanov všetkých vekových kategórií, hlavne v rozvíjaní ich kritického myslenia a odolnosti voči dezinformáciám, ktoré nás v súčasnosti obklopujú. Dôležité je aj to, aby opatrenia boli akceptované a podporované väčšinou obyvateľstva.

Príspevok vznikol v rámci národného projektu „Zvýšenie odolnosti Slovenska voči hybridným hrozbám pomocou posilnenia kapacít verejnej správy“, kód projektu ITMS2014+: 314011CDW7. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Zoznam použitej literatúry

- Akčný plán boja proti hybridným hrozbám 2022-2024. Ministerstvo obrany SR [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nbu.gov.sk/wp-content/uploads/2022/08/AKCNY-PLAN-KOORDINACIE-BOJA-PROTI-HYBRIDNYM-HROZBAM.pdf>>.
- BAJARŮNAS, E. (2020): Addressing Hybrid Threats: Priorities for the EU in 2020 and Beyond. In *European View*, 19(1), s. 62–70. [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/1781685820912041>>.
- Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky (2021): Ministerstvo obrany SR [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <https://www.mosr.sk/data/files/4263_210128-bezpecnostna-strategia-sr-2021.pdf>.
- CÎRDEI, I.A. and ISPAS, L. (2017): A Possible Answer of the European Union to Hybrid Threats. In *Scientific Bulletin*, 22(2), s.71–78. [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1515/bsaft-2017-0009>>.
- KANRÍK, M. (2020): Zhodnotenia prístupu Slovenskej republiky k boju s hybridnými hrozbami. In *STRATPOL SSPI, Evropské hodnoty 2020* [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <<https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2020/12/zhodnotenie-SR-hybrid-FINAL1.pdf>>.
- Protecting Europe against hybrid threats summary strategic sovereignty)2019): European Council on Foreign Relations. Germany [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <<https://policycommons.net/artifacts/2235853/protecting-europe-against-hybrid-threats-summary-strategic-sovereignty/2993798/>>.
- Koncepcia pre boj SR proti hybridným hrozbám [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <<https://www.nbu.gov.sk/wp-content/uploads/PHHD/Koncepcia-boja-SR-proti-hybridnym-hrozbam.pdf>>.
- KORAUŠ, A. – KURILOVSKÁ L. – ŠIŠULÁK, S. (2022): Increasing the Competencies and Awareness of Public Administration Worker in the Context of Current Hybrid Threats. In *Conference Proceedings RELIK 2022. Reproduction of Human Capital – mutual links and connections*, November 10-11, 2022. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2022. ISBN 978-80-245-2466-5.
- MILO, D. – RISTVEJ, J. – JÁNOŠÍKOVÁ M. (2019): Hybridné hrozby – koncept, definície a štruktúry na úrovni EÚ a v podmienkach SR. In *Zborník Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*, 2019. Žilina. Fakulta bezpečnostného inžinierstva UNIZA.
- Obranná stratégia Slovenskej republiky (2021): Ministerstvo obrany SR [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <https://www.mosr.sk/data/files/4286_obranna-strategia-sr-2021.pdf>.
- PAWLAK, P. (2017): Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation, EPRS: European Parliamentary Research Service. Belgium [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete:

<<https://policycommons.net/artifacts/1338529/countering-hybrid-threats/1947195/>>.

Posilňovanie odolnosti voči hybridným hrozbám. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete:

<<https://www.mzv.sk/diplomacia/bezpecnostna-politika/hybridne-hrozby>>.

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021-2024 (2021): Vláda SR. [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete:

<https://www.vlada.gov.sk/share/uvsr/pvvsr_2020-2024.pdf>.

ŠTEPANOVIČ D. (2019): Hybridné hrozby. Slabiny Slovenskej republiky ako ciele hybridných aktivít. In. Analytický útvar článok 5/2019. Ministerstvo obrany SR [online]. [cit.15.3.2023]. Dostupné na internete: <https://www.mosr.sk/data/files/3887_2019-c-05-hybridne-hrozby.pdf>.

Eva Jančíková is an associate professor at the Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava, Slovakia.

[e-mail: eva.jancikova@euba.sk]

Discussion

K NIEKTORÝM OTÁZKAM RASTU SVETOVEJ POPULÁCIE

ON SOME ISSUES OF WORLD POPULATION GROWTH

Ľudmila LIPKOVÁ³²

Abstract

Overpopulation of the planet is considered to be one of the main problems of the present and will remain so in the coming decades. The situation is different in individual regions. Despite the threats that contribute to the increase in the number of inhabitants, we are of the opinion that as early as the 22nd century, humanity will have to deal with the depopulation of the planet. Therefore, the period of rapid population growth is referred to as the transitional period. In the present century, individual states and the entire international community are solving the issues of securing sufficient resources for the still growing number of people on Earth. Access to resources - either to mineral raw materials or to drinking water and food – currently are and were in the past the cause of many short-term and long-term armed conflicts. In our paper, we will analyze the state of population on the planet and its negative and positive effects on the world community.

Keywords: *ecological problems, population growth, situation in regions, provision of resources.*

ÚVOD

Početnosť populácie na planéte je spojená so širokým spektrom politických, ekonomických, sociálnych, bezpečnostných a ekologických otázok. Medzinárodné aspekty ekologických problémov sú bezprostredne späté s otázkami globalizácie a interdependencie všetkých súčastí našej existencie. Ekonomické aktivity človeka výrazne determinujú stav životného prostredia. Nerovnomerné teritoriálne rozdelenie zdrojov vo svete a ich limitujúce zásoby vedú k snahám o ich ovládnutie. Snahy o zabezpečenie kontroly nad zdrojmi - najmä prístup k čistej vode, nerastným surovinám a k pôde v histórii

³² Ľudmila Lipková, prof. Ing., CSc., profesorka, Katedra politológie, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 911 01 Trenčín, Študentská 1, e mail: ludmila.lipkova@tnuni.sk

i v súčasnosti viedli k nespočetným krátkodobým či dlhodobým ozbrojeným medzinárodným konfliktom.

Okrem reálnych snáh o ovládnutie zdrojov ohrozujú v súčasnosti stav planéty prebiehajúce klimatické zmeny - zvyšovanie priemernej teploty na Zemi, ktoré postupne menia prístup k zdrojom. Arktické oblasti sa stávajú prístupnejšie pre ťažbu nerastných surovín, v severských oblastiach sa môže rozširovať rozsah poľnohospodárskych aktivít apod. Okrem uvedených pozitívnych zmien však zvyšovanie priemernej teploty na planéte povedie k zvyšovaniu hladiny morí, čo pripraví o domovy milióny obyvateľov pobrežných oblastí a malých ostrovných štátoch, ktorí budú migrovať. Migračné vlny budú sprevádzané s najväčšou pravdepodobnosťou rôznymi bezpečnostnými hrozbami.

Ďalším aktuálnym globálnym ekologickým problémom je neustále narastajúci počet obyvateľov planéty, najmä v krajinách juhu, t. j. v Afrike a v Ázii. Rast populácie vedie k zvyšovaniu dopytu po zdrojoch rastu, najmä po nerastných surovinách a potravinách. V našom príspevku sa sústredíme na rast populácie na planéte a na hlavné problémy, ktoré početnosť populácie vyvoláva.

2 EKOLOGICKÉ PROBLÉMY SPOJENÉ S RASTOM POPULÁCIE

2.1 Rast populácie

Ekologické problémy a ekologická bezpečnosť sú historickým pojmom. V minulosti ohrozovali život na planéte najmä prírodné kataklizmy, erupcie vulkánov, zemetrasenia, cyklóny, povodne, mierne otáčanie zemskej osi smerom k Slnku atď., ich negatívny vplyv na životné prostredia zostáva i v súčasnosti. Od polovice 19. storočia, od začiatku prvej priemyselnej revolúcie, narastá negatívny vplyv aktivity človeka na kvalitu životného prostredia. Industrializácia umožňuje zvyšovanie objemu spotreby a zlepšuje kvalitu života obyvateľov na jednej strane, na druhej strane negatívne ovplyvňuje životné prostredie. Zvyšovanie počtu obyvateľov planéty v dôsledku zvyšovania výroby a spotreby urýchľuje znečisťovanie životného prostredia. Bezprecedentné demografické zmeny tak, ako sú dokumentované v tabuľke č. 1, vedú k vážnym ekonomickým a sociálnym problémom.

V roku 1804 dosiahol počet obyvateľov planéty historicky prvú miliardu. Za dvesto rokov sa objem svetovej populácie zvýšil na 8 miliárd, t. j. osemnásobne. (Starley 2022)

Tab. 1 Rast počtu obyvateľov

rok	počet obyvateľov	počet rokov/ zvýšenie o ďalšiu miliardu	rok	počet obyvateľov	počet rokov/ zvýšenie o ďalšiu miliardu
1804	1 mld.	-	1998	6 mld.	11
1924	2 mld.	120	2010	7 mld.	12

1960	3 mld.	36	2022	8 mld.	12
1974	4 mld.	14	2037	9 mld.	15
1987	5 mld.	13	2058	10 mld.	21

Pri analýze vývoja počtu obyvateľov Zeme, môžeme stav a perspektívy rozdeliť do dvoch kategórií a to problém s rastúcim počtom obyvateľov najmä v rozvojových krajinách na jednej strane a na druhej strane starnutie obyvateľstva a depopulácia v rozvinutých štátoch. Autorka tohto príspevku nesúhlasí so spájaním pojmu starnutie populácie iba v spojení so situáciou v hospodársky vyspelých štátoch. Priemerný vek dožitia sa predlžuje takmer vo všetkých štátoch, niekde je proces akcelerovaný, niekde je pomalší. V bohatších, rozvinutejších krajinách sa zvyšuje priemerný vek vďaka vyššej kvalite života, predovšetkým lepšej zdravotnej starostlivosti, lepším hygienickým podmienkam, kvalitnejším potravinám apod. V oboch skupinách krajín sa mení veková štruktúra obyvateľov. V hospodársky vyspelých štátoch rapídne narastá počet obyvateľov vyšších vekových kategórií, najmä vo veku na 65 rokov, to jest osôb v neproduktívnom veku, čo so sebou prináša mnohé ekonomické a sociálne problémy. Prirodzené prírastky obyvateľstva sú v krajinách tzv. bohatého severu nízke. V niektorých je miera mortality vyššia ako miera natality, napríklad v Japonsku (World Bank 2020). Priemerná dĺžka života sa zvyšuje aj v rozvojových štátoch. Prirodzené prírastky sú tu vyššie, ako je to vo vyspelých štátoch.

2.2 Vývoj stavu populácie v jednotlivých regiónoch sveta

Podľa dynamiky vývoja populácie v jednotlivých regiónoch sveta môžeme štáty rozdeliť do troch kategórií a to na štáty hospodársky vyspelé (postindustriálne), industrializované rozvojové štáty a rozvojové štáty, v ktorých zatiaľ proces industrializácie neprebehol, resp. sa nachádza v počiatočnom štádiu.

Tab. 2 Krajiny s najväčším počtom obyvateľov (World Bank 2023_a)

krajina	počet obyvateľov	Krajina	počet obyvateľov
Čína	1,44 mld.	Bangladéš	171 mil.
India	1,38 mld.	Rusko	145 mil.
USA	238 mil.	Mexiko	128 mil.
Indonézia	275 mil.	Japonsko	123 mil.
Pakistan	236 mil.	Etiópia	124 mil.
Nigéria	220 mil.	Filipíny	116 mil.
Brazília	215 mil.	Egypt	111 mil.

Hospodársky vyspelé štáty a vývoj ich populácie. Medzi dvanástimi najľudnatejšími štátmi, kde žije viac ako 100 miliónov obyvateľov, sa nachádzajú iba tri hospodársky vyspelé krajiny: USA, Ruská federácia a Japonsko. USA zaznamenávajú trvalý prírastok obyvateľov v objeme asi 0,5 % per annum, čo absolútne predstavuje 1,7 mil. obyvateľov (World Bank

2023_a). K rastu počtu obyvateľov prispieva značné každoročné prisťahovalectvo. Napríklad v roku 2022 získal americké štátne občianstvo 1 milión cudzincov (Salam 2023). Celkový počet legálnych i ilegálnych migrantov (občanov, ktorí sa narodili v inej krajine) žijúcich v USA dosiahol v roku 2022 takmer 48 miliónov (Carota - Zeigler 2022), t. j. 20 %. Počet obyvateľov Ruska dosahuje 144 miliónov a zaznamenáva mierne výkyvy v dôsledku pôsobenia rôznych medzinárodných ekonomických a politických faktorov. Podľa štatistických údajov v roku 2022 poklesol počet obyvateľov Ruskej federácie o 0,2 %. (World Bank 2023_b). Napriek tomu, možno pokladať počet obyvateľov Ruska z dlhodobého hľadiska za stabilný. Počet obyvateľov Ruska zostáva stabilný aj vďaka pracovným imigrantom najmä z republík bývalého ZSSR. Za posledných 10 rokov sa ich počet v Rusku zvýšil o 2 milióny ľudí. (Rosstat 2022). Treťou hospodársky vyspelou krajinou, ktorá dosiahla viac ako 100 miliónov obyvateľov, je Japonsko s aktuálnym počtom obyvateľov 124 miliónov (World Bank 2023_a). Japonsko zaznamenáva už druhú dekádu depopuláciu. Krajina dosiahla maximálny počet obyvateľov v roku 2009 a to 128,5 mil. Od roku 2010 populácia krajiny postupne klesá. Očakáva sa, že do roku 2050 klesne počet obyvateľov Japonska na 105 miliónov. (World Bank 2023_a). V 33 krajinách sveta bude zaznamenávaný úbytok počtu obyvateľov. Najväčší úbytok obyvateľov zaznamenávajú okrem už spomenutého Japonska také krajiny ako Albánsko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Gruzínsko, Chorvátsko, Grécko, Libanon, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko a Srbsko. (Worldometer 2023_b). V ostatných hospodársky vyspelých štátoch, ktoré môžeme označiť za postindustriálne, najmä v štátoch Európskej únie, tiež dochádza k poklesu prirodzeného prírastku a počet obyvateľov si uchováva vďaka imigrácii. Analogická je situácia aj v Austrálii a v Novom Zélande. Nízky prirodzený prírastok v štátoch Európskej únie je spôsobený zmenou životného štýlu, v tzv. postsocialistických štátoch ovplyvňuje počet obyvateľov pokles prirodzeného prírastku a výrazná je aj emigrácia.

Počet obyvateľov sa zvyšuje najmä v rozvojových krajinách, vo svetovom regióne zatiaľ označovanom ako chudobný tzv. globálny juh. Väčšina obyvateľov planéty, t. j. asi 80 % žije v rozvojových krajinách (Worldometer 2023_b), kde ich počet rýchlo rastie. Najrýchlejšie rastie počet obyvateľov v Afrike. Mnohé z afrických štátov prekročia v priebehu niekoľkých rokov počet obyvateľov 100 miliónov. Rast počtu obyvateľov a v mnohých krajinách úspešný boj s chudobou zvyšuje spotrebu. Industrializácia a vyššia materiálna spotreba vedie k explotácii prírodných zdrojov znižovaniu kvality životného prostredia.

Do skupiny *rozvojových štátov s rozvinutým priemyslom* patria najmä ázijské, latinskoamerické a niektoré africké štáty. V druhej polovici 21. storočia sa v tejto skupine štátov spomalí prírastok obyvateľov, ale zvýši sa ich ekonomická úroveň a s tým aj rast výroby a osobnej spotreby. Nerovnomerné rozdelenie zdrojov predovšetkým potravín, pitnej vody a priemyselných surovín v Afrike a v Ázii povedie ku geopolitickému napätiu medzi štátmi regiónu. Najvýznamnejšími predstaviteľmi štátov s vysokým

počtom obyvateľov resp. s rýchlo narastajúcim sú Vietnam, Filipíny, Brazília, Egypt apod. a ešte stále i Čína a India.

Rozvojové štáty s nerozvinutými priemyselnými odvetvami predstavujú tretiu skupiny štátov v našom hodnotení. Je pre ne charakteristický veľmi rýchly rast počtu obyvateľov, ktorý dosahuje ročne 2 - 3 % ako napríklad Tanzánia, Keňa, Uganda, Angola, Mali, Čad, Rwanda, Burundi ai. (World Bank 2023_b). Tento vysoký prírastok obyvateľstva je spojený s nekontrolovanou pôrodnosťou, spojenou najmä s tradičným spôsobom života, s nízkou úrovňou vzdelania a nedostupnosťou antikoncepcie. Plánované rodičovstvo v rozvojových krajinách viesť k zníženiu prirodzeného prírastku obyvateľstva a zlepšiť tak ekonomickú a sociálnu situáciu obyvateľov kontinentu.

Afrika sa ku koncu 21. storočia stane najľudnatejším kontinentom. Rast populácie bude znamenať výrazné zvýšenie dopytu po potravinách, pitnej vode a energetických a surovinových zdrojoch. Nárast obyvateľov v rozvojových štátoch vedie k vysokej miere urbanizácie, nárast slumov, čo povedie k vnútroštátnym i medzištátnym konfliktom v tejto časti sveta. Regionálne konflikty budú viesť k migrácii predovšetkým do stabilných regiónov ako sú napríklad európske štáty.

2.3 Perspektívy vývoja svetovej populácie

Demografické faktory, ktoré viedli k rýchlemu globálnemu nárastu populácie v 20. storočí, sa postupne eliminujú. Pripomeňte, že za základné dva faktory, ktoré viedli a vedú k zvyšovaniu počtu populácie na planéte patrí predovšetkým zvýšený objem produkcie potravín a zlepšovanie zdravotnej starostlivosti. Na znížovanie prirodzeného prírastku obyvateľstvo má najväčší vplyv zmena životného štýlu. Najvyššia miera fertility sa v súčasnosti uchováva v mnohých afrických štátoch a najnižšia v Japonsku a v európskych štátoch, tak ako je uvedené v tabuľke č. 3. Historický vrchol dosiahla miera fertility na planéte v roku 1963 s počtom detí na jednu ženu 5,3 s poklesom do 2,3 dieťaťa na jednu ženu v súčasnosti. Fertilita na jednu ženu sa podľa prognóz má znížiť z dnešných 2,3 dieťaťa na 1,9 dieťaťa. (Culluffo – Ruiz 2019).

Tabuľka 3 Fertilita na 1 ženu v roku 2020

	Najvyššia miera fertility			Najnižšia miera fertility	
1.	Čad	6,3		Ukrajina, Taliansko	1,2
2.	DR Kongo	6,2		Japonsko, Grécko, Severné Macedónsko	1,3
3.	Stredoafrická republika	6,0		Bielorusko, Rakúsko	1,4
4.	Angola	5,4		Rusko, Švajčiarsko, Nemecko	1,5
5.	Burundi	5,2		Maďarsko	1,6
6.	Benin	5,0		Island, Švédsko	1,7

V súčasnosti žije na Zemi 8 mld. obyvateľov. (U.N. Department of Economic and Social Affairs 2022_a). Prognózy rastu populácie na planéte oscilujú medzi 9,4 mld. až 10 mld. v roku 2050 a medzi 8,9 mld. až 11,4 mld. v roku 2100 (U.N. Department of Economic and Social Affairs 2022_b). Najvýznamnejším faktorom prírastku obyvateľstva bude hospodársky rast a fertilita. Prírastok obyvateľstva bude zabezpečovaný tzv. globálnym juhom, zatiaľ čo v rozvinutých najmä európskych štátoch bude pokračovať depopulácia, t. j. stav označovaný ako demografická medzera medzi severnou a južnou pologuľou. Rýchly nárast obyvateľstva na planéte od druhej polovice 21. storočia sa skončí. Počet obyvateľov sa bude zvyšovať ako následok zvyšovania priemerného veku obyvateľstva. resp. starnutie obyvateľstva. Očakáva sa, že od roku 2100 začne počet obyvateľov Zeme absolútne klesať, vzhľadom k relatívne nízkej miere fertility tak, ako sme to uvideli v predchádzajúcom texte. Súčasný stav demografického vývoja sa označuje, ako obdobie tranzitívne, kedy dochádza ešte stále výraznému prírastku obyvateľov planéty.

3 RAST SVETOVEJ POPULÁCIE A JEJ VPLYV NA STAV ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Rast svetovej populácie vykazuje kladné i záporné vplyvy na stav svetového spoločenstva. V hodnoteniach zvyšovania počtu obyvateľov na Zemi sa najčastejšie vyskytujú konštatovania, ktoré si u procesov nárastu počtu obyvateľov všímajú iba ich negatívne stránky. Tento proces však vykazuje i pozitívne následky na situáciu vo svete. K pozitívnym následkom treba zaradiť vyšší počet disponibilnej pracovnej sily a absolútne vyšší počet kvalifikovaných kádrov. Práve kvalifikovaná pracovná sila pozitívne ovplyvňuje technologický pokrok vo svete, čo umožňuje zmierňovať mnohé negatívne následky nárastu počtu obyvateľov. Vedecko – technický pokrok pomáha zmierňovať následky rýchlo rastúcej populácie na svete, napríklad riešiť potravinový problém, znečisťovanie životného prostredia. Väčší počet obyvateľov planéty vedie k osídľovaniu neobývaných regiónov, čo tiež treba hodnotiť ako pozitívny vplyv rastu populácie.

K negatívnym stránkam zvyšovania počtu obyvateľov treba zaradiť predovšetkým relatívne zvyšovanie nedostatku potravín, resp. ich nerovnomerné rozdelenie pre pribúdajúce obyvateľstvo, nedostatok čistej vody, zvyšujúca sa nezamestnanosť, nedostatok disponibilných prírodných zdrojov, znečisťovanie životného prostredia a zvyšovanie kriminality.

Narastajúci počet obyvateľov potrebuje viac potravín. Pre získanie väčšieho rozsahu poľnohospodárskej pôdy pre potreby rastlinnej a živočíšnej výroby sa vyrubuje viac lesov. Zásahy človeka vedú k zníženiu potenciálu prírodných zdrojov, napríklad k dezertifikácii. Napriek tomu narastá počet hladujúcich vo svete. Počet obyvateľov planéty rastie rýchlejšie, ako je nárast potravinových zdrojov. V roku 2020 hladovalo 782 mil. ľudí a v roku 2021 to už bolo 828 mil. (UN Report 2021). Vážny nedostatok potravín je zaznamenaný na Blízkom Východe a v Afrike, kde sú problémy s demografiou osobitne ostré.

Vysoká je ekologická záťaž z nadmernej populácie. Zvyšujúci sa počet obyvateľov a znečisťovanie životného prostredia sú ovplyvňované dvojakým spôsobom. Obyvateľstvo planéty rastie, ale prírodné zdroje nepribúdajú. Zvyšujúci sa počet obyvateľov znamená väčšiu spotrebu potravín, exploataciu pôdy, energie, vodných a iných zdrojov. Vysoká koncentrácia znečisťujúcich prvkov v životnom prostredí - vo vzduchu, vo vode a v pôde vedú k zvýšenej chorobnosti, úmrtnosti, k zníženej natalite apod.

Zvyšovanie objemu priemyselnej výroby a osobnej spotreby (využívanie automobilov pre osobnú dopravu) zvyšujú emisie CO₂, ktoré tiež spôsobujú zvyšovanie priemernej teploty. Globálne otepľovanie vedie k topeniu arktických ľadovcov, častým suchám, povodňami, uragánom, vymieraniu niektorých druhov živočíchov. Ak sa situácia nezmení, nebudú prijaté opatrenia, niektoré ekologické problémy povedú k nezvratným zmenám na Zemi. Klimatické zmeny pôsobia celoplanetárne. Devastácia životného prostredia sa dotýka všetkých štátov, ľudstvu hrozí degradáciou rozvoja výrobných síl, preto si vyžadujú bezodkladné riešenia, ktoré si vyžadujú kolektívne úsilie zo strany všetkých štátov. Medzinárodné spoločenstvo organizuje konferencie, ktoré sa snažia prijímať opatrenia na elimináciu alebo aspoň zníženie negatívnych dôsledkov devastácie životného prostredia pôsobením človeka. Ich výsledky nie sú jednoznačne pozitívne.

4 ZÁVER

Populácia zaznamenávala vo svete historicky najvyššie prírastky od roku 1960 do roku 2010. Podľa údajov v tabuľke č. 2 sa prognózovaný nárast počtu obyvateľov bude znižovať. Napriek poklesu tempa rastu počtu obyvateľov na planéte sa negatívne vplyvy na životné prostredie neznižujú. S industrializáciu zaostalejších krajín, so zvyšovaním životnej úrovne sa intenzívnejšie využívajú prírodné zdroje a aktivity človeka viac devastujú životné prostredie (amazonské pralesy ai.). V hodnotení rastu populácie sa tento stav označuje ako alarmujúci. Priemyselná výroba sa rozvíja v mnohých doteraz zaostalých ázijských i afrických štátoch, jej negatívny vplyv na životné prostredie sa môže zredukovať použitím dodatočných finančných a ľudských zdrojov napríklad reforestáciou, obnovou pôdy, recykláciou a dôslednou filtráciou priemyselného i komunálneho odpadu. Prechod na alternatívne druhy energie je tiež jednou z ciest šetrnejšieho využívania zdrojov planéty a ochrany životného prostredia. Tieto procesy by mohli aj pri rastúcom počte obyvateľov spomaliť globálne otepľovanie. Nedostatok zdrojov v budúcnosti - najmä potravín a pitnej vody - bude viesť k ohrozeniu života obyvateľov v mnohých krajinách, čo povedie k migrácii po celom svete.

Ako sme už uviedli v texte, historicky enormný nárast počtu obyvateľov dosiahol svoj vrchol a prírastky obyvateľstva sa spomaľujú. Prognózy uvádzajú, že po dosiahnutí maximálneho stavu počtu obyvateľov v roku 2100 by mal počet obyvateľov na Zemi začať klesať. Pokles počtu obyvateľov už v súčasnosti zaznamenávajú mnohé vyspelé štáty. Problémy, s ktorými sa

tieto štáty stretávajú, pokladáme sa rovnako alarmujúce, ako je devastácia životného prostredia v dôsledku nárastu počtu obyvateľov.

Zoznam použitej literatúry:

- CAMAROTA, S. A. - ZIEGLER, K. (2022): Foreign – Born Population Hits Nearly 48 Millions in September 2022. Centre for Immigration Studies, 27.10.2022.
- CULLUFO, A. – RUIZ, N. G. (2019): World's population is projected to nearly stop growing by the end of the century, Pew Research Center [online]. [2019-6-17]. Available at: <<https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/06/17/worlds-population-is-projected-to-nearly-stop-growing-by-the-end-of-the-century/>>.
- ROSSTAT (2022): Russia: Migranty dali prirost naselenia Rossii boleye chem 2 mil. chelovek [online]. [2022-10-27]. Available at: <<https://mir24.tv/news/16510160/rosstat-migranty-dali-prirost-naseleniya-rossii-bolee-chem-na-2-mln-chelovek>>.
- SALAM, E. (2023): Almost 1 million immigrants granted US citizenship in 2022, The Guardian [online]. [3.1.2023]. Available at: <<https://www.theguardian.com/us-news/2023/jan/03/us-citizenship-immigrants-naturalization-covid>>.
- STARLEY, M. (2022): 8 Billion and Growing: World Population Milestones Trough History, Population Connection [online]. [6.7.2022]. Available at: <<https://populationconnection.org/blog/world-population-milestones-throughout-history/>>.
- UN REPORT (2021): Global hunger numbers rose to as many as 828 mil. [online]. [5.1.2023]. Available at: <<https://www.who.int/news/item/06-07-2022-un-report--global-hunger-numbers-rose-to-as-many-as-828-million-in-202b>>.
- WORLDBANK (2020): Birth rate, crude - Japon , Death rate, crude - Japon. [online]. [5.1.2023]. Available at: <<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?locations=JP>>
- WORLD BANK (2023a): World Population by Country Birth rate, crude - Japon. Death rate, crude - Japon [online]. [5.1.2023]. Available at: <<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.CDRT.IN?locations=JP>>
- WORLD BANK (2023b): World Population by country [online]. [5.1.2023]. Available at: <<https://worldpopulationreview.com/>>.
- U.N. Department of Economic and Social Affairs (2022_a): World population to reach 8 billion on November 2022 [online]. [8.1.2023]. Available at: <<https://www.un.org/en/desa/world-population-reach-8-billion-15-november-2022>>.
- U.N. Department of Economic and Social Affairs (2022_b): Population Division (2022). 8.1.2023. World Population Prospects 2022: Summary of Results. UN DESA/POP/2022/TR/NO. 3.
- World Population by Country [online]. [10.1.2023]. Available at: <<https://worldpopulationreview.com/>>.

- WORLDOMETER (2023_a): Population of Japan [online]. [30.6.2023]. Available at: <<https://www.worldometers.info/world-population/japan-population/>>.
- WORLDOMETER (2023_b): Countries in the World by Population.2023 [online]. [25.2.2023]. Available at: <<https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>>.
- WORLDOMETER (2023_c): Countries in the world by population (2023). Worldometer [online]. [2023-07-15]. Available at: <<https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>>.

L'udmila Lipková is a professor at the Department of Political Science at Alexander Dubček University of Trenčín, Slovakia.
[e-mail: ludmilalipkova1951@gmail.com, ludmila.lipkova@tnuni.sk]

Discussion

ENVIRONMENTÁLNA POLITIKA V DIMENZIÁCH TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

ENVIRONMENTAL POLICY IN THE DIMENSIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

*Ol'ga BOČÁKOVÁ - Andrej HRNČÁRIK - Darina
KUBÍČKOVÁ - Peter SLOVÁK*

Abstract

The article is focused on the environment. It approximates environmental policy for the sustainable development of society. It brings closer economic instruments, environmental conditions and aspects of environmental components. It points to environmental risk factors.

Keywords: *environment, environmental policy, risk factors, economic instruments, society.*

ÚVOD

Trvalo udržateľný rozvoj je cielený, dlhodobý (priebežný), komplexný proces, ktorý ovplyvňuje podmienky a všetky aspekty života. Sú to kultúrne, sociálne, ekonomické, globálne aspekty a smerujú k spoločenstvu, teda miestnej a regionálnej komunity, krajiny, medzinárodného spoločenstva. Kvalitne uspokojuje biologické, materiálne, duchovné a sociálne potreby a záujmy ľudí. Eliminuje alebo výrazne obmedzuje zásahy, ktoré ohrozujú, poškodzujú alebo ničia podmienky a formy života. Rozumne využíva zdroje a chráni kultúrne a prírodné dedičstvo.

Životným prostredím a jeho rozvojom sa zaoberajú viaceré organizácie, napríklad Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj, UNESCO, alebo Global Youth Biodiversity Network. V rámci UNESCO, Organizácia spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru so zameraním na programy v rámci životného prostredia sa mu venujú Medzinárodný hydrologický program (IHP), Človek a biosféra (MAB), Medzivládna oceánografická komisia (IOC), či Medzinárodný geologický korelačný program (IGCP). Global Youth Biodiversity Network, čiže Globálna sieť mladých ľudí pre biodiverzitu vznikla ako dobrovoľná iniciatíva mladých ľudí, ktorí sa v roku 2010 spojili s cieľom predísť strate biodiverzity a začať ju lepšie chrániť pre seba a budúce generácie.

Trvalo udržateľná spoločnosť by mala byť dostatočne predvídavá, mala by pružne reagovať na nové situácie, nesmie ohrozovať fyzické ani sociálne systémy, ktoré podporujú jej ďalšiu existenciu. Trvalo udržateľná spoločnosť by mala mať záujem hlavne na kvalitatívnom rozvoji a nie na fyzickej expanzii (Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja 2002).

Hospodárenie s vodou nadobúda začiatkom 21. storočia strategický charakter. Dostupnosť vodných zdrojov predstavuje jeden z globálnych problémov ľudstva. Slovenská republika má dostupné množstvá vodných zdrojov, treba však počítať s tým, že sa budú postupne znižovať v súvislosti s globálnou zmenou klímy. McCormick (2001) uvádza, že v budúcnosti môžu narastať konflikty globálneho a lokálneho charakteru. Aj Levická (2022) píše, že ohrozenie prístupu k základným zdrojom, ktoré sú potrebné na prežitie, môže vyvolávať množstvo konfliktov. Mura (2015) píše, že riešenie konfliktov má aj osobnú rovinu a vyžaduje si etický prístup.

Dôležitým faktorom by malo byť aj obmedzenie spotreby vody, racionalizácia hospodárenia s vodou v krajine, pri technologickom využívaní vodných zdrojov, aj pri spotrebe obyvateľstvom.

V priemyselnej výrobe spotreba materiálov, energie a služieb priamo vyjadruje náročnosť odvetví priemyselnej výroby na vstupné zdroje a nepriamo vyjadruje vzťah k životnému prostrediu. V priemyselnej výrobe dochádza k nárastu energetickej a surovinovej náročnosti priemyselnej výroby, nárastu spotreby palív. Toto všetko má vplyv na znečisťovanie životného prostredia emisiami zo spaľovacích procesov. Lomborg (2001) poukazuje na to, že globálnym vývojom narastajú priemyselné emisie, odpady, exhaláty z dopravy. Postupne dochádza k znižovaniu úbytku poľnohospodárskej pôdy pre potreby priemyselnej výstavby (Zeman 2002). V prípade energetických surovín je potrebné sa z dlhodobého hľadiska sústrediť na pokles spotreby a ťažby uhlia. Zásoby rudných surovín sú v našej republike vo všeobecnosti malé vzhľadom k spotrebe. Trvalo udržateľné využívanie surovinových zdrojov v SR by malo byť založené na postupnej náhrade neobnoviteľných zdrojov za obnoviteľné. Znamená to postupné zastavenie ťažby tuhých energetických surovín, hnedého uhlia a lignitu. Zvýšiť je potrebné využívanie biologických energetických surovín a diverzifikáciu dovozu ropy a zemného plynu, zastavenie ťažby rudných surovín, prehodnotenie ťažby stavebných surovín a iné.

Slovenská republika patrí medzi krajiny, ktoré sú pomerne chudobné na vlastné zdroje energetických surovín. S rastom hrubého domáceho produktu narastá aj spotreba energie. Využitie energie sa v SR koncentruje hlavne vo veľkých priemyselných podnikoch.

Filčák (2012) píše, že prístup k prírodným zdrojom a rozdelenie priestoru je popri ideologických a náboženských sporoch jeden z najrozšírenejších zdrojov napätí.

Nepriaznivý environmentálny vplyv energetiky je veľký, hlavne čo sa týka vplyvu na ovzdušie. Základné opatrenia a kroky na zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja slovenskej energetiky sa rozširujú v súlade s medzinárodnými záväzkami.

Významné vplyvy na životné prostredie a na zdravie ľudí má doprava. Negatívnym vplyvom dopravy na životné prostredie sú emisie znečisťujúcich látok do ovzdušia. Doprava zohráva významnú úlohu v národných environmentálnych hodnoteniach, ale tiež aj vo vzťahu k sociálnym aspektom.

2 EKONOMICKÉ NÁSTROJE SMERUJÚCE K PODPOROVANIU TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

Na Slovensku sa v súčasnej dobe využíva mnoho ekonomických nástrojov, ktoré smerujú k podporovaniu trvalo udržateľného rozvoja. Ide o *ekonomické nástroje v oblasti racionálneho využívania vody a ochrany jej kvality*, ekonomické nástroje uplatňované pri ochrane ovzdušia, *ekonomické nástroje v odpadovom hospodárstve, zálohové systémy a dane súvisiace so životným prostredím*.

Medzi ekonomické nástroje v oblasti racionálneho využívania vody a ochrany jej kvality patria odplaty za odber vody z vodných tokov, odplaty za odbery podzemnej vody, odplaty za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd, vodné a stočné.

Pri ekonomických nástrojoch uplatňovaných pri ochrane ovzdušia platí, že legislatívne je poplatok za znečisťovanie ovzdušia upravený Zákonom č. 401/1998 Z. z. o poplatkoch za znečisťovanie ovzdušia a poplatky za vypúšťanie emisií z veľkých a stredných zdrojov znečistenia do ovzdušia.

Ekonomické nástroje v odpadovom hospodárstve tvoria jednak poplatky za uloženie odpadu na skládkach a odkaliskách (Jadudňová 2015) a mieste poplatky za odvoz smetí – poplatky za zber a zneškodňovanie komunálnych odpadov sú v kompetencii jednotlivých miest a obcí. Výška a spôsob vyberania závisí od konkrétnej situácie v danom meste, obci.

Zálohové systémy sú u nás tvorené najmä existujúcim systémom platenia za nápojové obaly. V rámci neho sa zálohujú všetky jednorazové plastové fľaše a plechovky od nápojov. Na každej zálohovanej fľaši či plechovke je v blízkosti čiarového kódu symbol „Z“ v recyklačných šípkach a text ZÁLOHOVANÉ.

Dane súvisiace so životným prostredím sa podľa materiálu Dane súvisiace so životným prostredím (Štatistický úrad SR 2022) delia na daň z uhľovodíkových palív a mazív a na cestnú daň. Moellendorf (2009) poukazuje na to, že štáty majú schopnosť regulovať produkciu znečistenia, ktorá má negatívny vplyv na životné prostredie.

2 ENVIRONMENTÁLNE PODMIENKY A HĽADISKÁ

Členenie environmentálnych podmienok a hľadísk určuje vývoj a stav zložiek životného prostredia, ako aj environmentálnych rizikových faktorov. V rámci zložiek životného prostredia sú rôznymi spôsobmi ovplyvňované litosféra, atmosféra, hydrosféra, pedosféra a biosféra.

Prvá zložka je litosféra (geologické a geomorfologické podmienky). Geologické pomery sú veľmi dôležité. Patria sem zdroje geologického

prostredia, či už nerastné suroviny, podzemné vody, minerálne vody, liečivé bahná a iné. Hlavnými skupinami sú energetické, rudné, nerudné a stavebné suroviny. Ťažba rudných surovín na našom území je v útlme, ťaží sa len železná ruda. Slovenská republika je viazaná na dovoz rudných surovín.

Druhou zložkou je atmosféra (klimatologické a meteorologické podmienky). Za jeden z najzávažnejších environmentálnych problémov považovaná globálna zmena klímy, narušenie ozónovej vrstvy. Znečistenie ovzdušia predstavuje jedno z najvýznamnejších environmentálnych rizík. Prejavuje sa zvýšením kyslosti prostredia, sprievodným javom sú kyslé dažde a poškodzovanie lesných porastov, ako aj kontaminácia pôdy. Prejavuje sa aj nepriaznivými zdravotnými následkami pre obyvateľov, ktorí žijú v postihnutých oblastiach. Gesciu v starostlivosti o ovzdušie a jeho ochranu má Ministerstvo životného prostredia SR. Odborným kontrolným orgánom na úseku ochrany ovzdušia je Slovenská inšpekcia životného prostredia.

Treťou zložkou životného prostredia je hydrosféra (hydrologické podmienky). Voda je významnou zložkou prírodného systému. Prejavom starostlivosti spoločnosti o vodné zdroje je zásobovanie obyvateľov nezávadnou vodou, pitnou vodou (napojenie na vodovodnú sieť) a miera odkanalizovania. Napriek tomu, že sa realizujú vodohospodárske úpravy, v dôsledku prejavov globálnej zmeny klímy, je vývoj ohrozenosti územia povodňami nepriaznivý.

Štvrtou zložkou je pedosféra (pedologické podmienky). Jednou z najvýznamnejších funkcií pôdy je jej produkčná schopnosť (úrodnosť, bonita). Je využívaná hlavne v poľnohospodárstve a v lesnom hospodárstve. S intenzívnym využívaním pôdy súvisí aj používanie hnojív a chemických prípravkov a teda aj problém kontaminácie poľnohospodárskej pôdy. Jednou z foriem fyzikálnej deštrukcie pôdy je erózia pôdy. Rozšírenou degradáciou pôdy je aj zhutnenie pôdy. Je to dôsledok utlačenia podpovrchovej vrstvy pôdy dlhodobým používaním ťažkých mechanizmov.

Piatou a poslednou z ovplyvňovaných zložiek je *biosféra* (biologické podmienky). V tejto oblasti je negatívnym javom ohrozenosť biodiverzity rastlín a živočíchov.

Takisto aj vývoj a stav environmentálnych rizikových faktorov je predmetom pôsobenia. Tieto rizikové faktory môžeme deliť na fyzikálne (rádioaktivita, hluk, vibrácie, atď.), chemické (škodlivé odpady a chemické látky), biologické (choroboplodné organizmy, vznik chorôb environmentálneho pôvodu) a radíme sem aj havárie a živelné pohromy (povodne, zemetrasenia, dopravná nehodovosť, zosuvy a lavíny, či požiare).

Pri chemických platí, že v dôsledku kumulácie prírodných a antropogénnych sa vyskytujú aj rizikové látky. Tieto majú nepriaznivý vplyv na organizmus človeka. Od roku 1993 je v SR zavedený celoplošný monitoring obsahu nežiadúcich látok.

Havárie a živelné pohromy na Slovensku sú sledované a vyhodnocované. Povodne sú veľmi vážnym prírodným rizikom, postihujú najmä východ a sever Slovenska. Požiarovosť má v SR rastúci trend. Pri

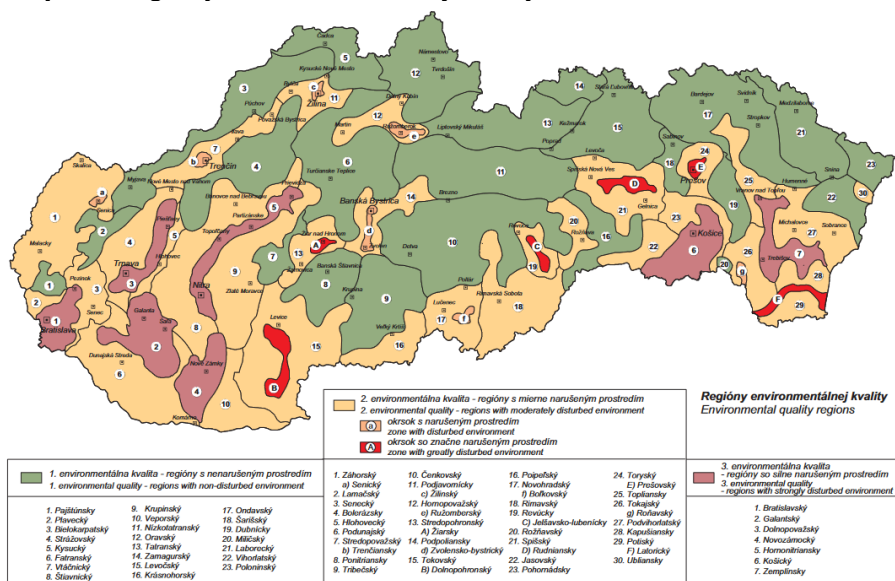
dopravnej nehodovosti je zaznamenaný stúpajúci trend (Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja 2002).

Odpady ohrozujú zdravie človeka v dôsledku kontaminácie zložiek životného prostredia škodlivinami z odpadov, ale aj priamym fyzickým kontaktom (Suša, Grubec, a kol. 2017). Problémom v súčasnosti sú neriadené skládky odpadov, opustené skládky využívané na nelegálne ukladanie odpadov. Komunálny odpad je zmesový odpad a oddelene vyzbieraný odpad z domácností vrátane papiera a lepenky, skla, kovov, plastov, biologického odpadu, dreva, textílií, obalov, odpadu z elektrických zariadení a elektronických zariadení, použitých batérií a akumulátorov a objemného odpadu vrátane matracov a nábytku, zmesový odpad a oddelene vyzbieraný odpad z iných zdrojov, ak je tento odpad svojím charakterom a zložením podobný odpadu z domácností.

Tak ako je uvedené v Správe o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2020 medzi hlavné nepriaznivé faktory, ktoré vplyvajú na zdravotný stav obyvateľov patria práve environmentálne rizikové faktory. Zlá situácia je v najviac znečistených oblastiach Slovenska, v ohrozených regiónoch. Vyskytujú sa tam vo vyššej miere ochorenia dýchacích ciest, alergie, ochorenia tráviacej sústavy, choroby nervovej sústavy, choroby zmyslových ústrojov, ochorenia kože a podkožného tkaniva. Kvalita života marginalizovaného obyvateľstva je v mnohých prípadoch veľmi nízka. Vyskytujú sa tu aj vyššie spomenuté ochorenia, ktoré majú súvis s nepriaznivým stavom životného prostredia.

Mapa 1 poukazuje na stupne environmentálnej kvality na území Slovenskej republiky.

Mapa 1 Regióny environmentálnej kvality

Zdroj: Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2020

K najvýznamnejším rizikovým faktorom, ktoré z hľadiska života a zdravia ohrozujú obyvateľov patria hlavne prírodné rizikové faktory, ďalej faktory hospodárskej činnosti a urbanizácie. Prírodné ionizujúce žiarenie a radónové riziko predstavuje radón a produkty jeho rádioaktívnej premeny. Radiačná ochrana a jadrová bezpečnosť, jadrové elektrárne všeobecne predstavujú riziko potencionálneho úniku rádioaktívnych látok, tiež vyradenie elektrární z prevádzky, ich likvidácia. Bezpečnosť jadrových elektrární súvisí s ich technologickou úrovňou. Radiačná situácia na území Slovenska je pravidelne monitorovaná (Výročná správa o činnosti úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky za rok 2021).

Hlukové zaťaženie prostredia je dnes sprievodným javom mnohých aktivít človeka. Môže ísť o priemyselné prevádzky, energetický a ťažobný priemysel, dopravu.

Bočáková, Imrovič (2021) uvádzajú, že vážnym problémom sú prírodné katastrofy, ktoré u ľudí spôsobujú rozsiahle postihnutia na životoch a zdraví s psychickými, ekonomickými a sociálnymi dôsledkami. Povodeň je prírodný fenomén a od nepamäti súčasťou života spoločnosti. Na Slovensku zápasíme s povodňami, človek nevie ovplyvniť veľkosť a časový priebeh povodní. Je preto potrebné sa zaoberať znižovaním povodňových rizík na najnižšiu možnú mieru.

Časté sú aj požiare, najviac postihnuté požiarom sú trávnaté porasty a lesy. Požiare spôsobujú straty na ľudských životoch a veľké materiálne škody. Zdravie obyvateľov ohrozujú požiare na skládkach odpadu, negatívne ovplyvňujú životné prostredie. Slovensku sa nevyhýbajú ani hromadné nešťastia: dopravné havárie, priemyselné havárie, banské nešťastia a iné.

Zmeny životného štýlu a súčasne vzájomne prepojený svet stimuluje globálny vzostup vysoko infekčných ochorení, ktoré predstavujú vážne dôsledky na ľudské zdravie (Bazovská 2007). Často sme konfrontovaní s novou sociálnou realitou, s mimoriadnymi krízovými situáciami, na ktoré je potrebné reagovať vlastnou kvalitnou profesionálnou prípravou a občianskou aktiváciou (Bočáková - Imrovič 2021).

Z hľadiska environmentálnej politiky okrem iného je potrebné riešiť aj rozdielnú kvalitu životného prostredia v regiónoch SR.

Rozdielna kvalita životného prostredia v regiónoch SR sa prejavuje viacerými spôsobmi. Jednak pretrvávajúcim znečistením, degradáciou prostredia a nízkou kvalitou životného prostredia. Prejavuje sa tiež vysokou biodiverzitou územia Slovenska. Ďalším prejavom sú zvyšujúce sa zdravotné riziká obyvateľov miest a obcí, ktoré ležia na hlavných dopravných ťahoch. Súvisia s tým hlukové zaťaženie a zvýšená nehodovosť. Štvrtým prejavom je nedostatočná úroveň infraštruktúry obcí, najmä vodovody a kanalizácie v niektorých oblastiach chýbajú. Je to najmä východné a severné Slovensko, s týmto potom súvisia rôzne zdravotné riziká. Posledným prejavom sú zdravotné riziká, ktoré sú spojené s dlhodobým pôsobením nebezpečných odpadov, najmä na skládkach odpadov, odkaliskách (Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2020)

Významnú úlohu zohráva územné plánovanie ako nástroj na zvyšovanie environmentálnej a ekologickej kvality krajiny, formovanie systému ekologickej stability, eliminácia negatívnych faktorov.

ZÁVER

Dôležitým faktorom v modernej demokratickej spoločnosti je environmentálne vzdelávanie a výchova. Nejde len o osvojovanie si informácií z ekológie, ale hlavne o reflexiu vzťahu príroda – prostredie – spoločnosť. Teda je potrebné, aby si človek osvojil environmentalizmus a aktívne sa zapájal do starostlivosti o životné prostredie – environmentalistiky. S týmto úzko súvisí environmentálna etika. K zvyšovaniu úrovne environmentálneho vedomia prispievajú aj vydavateľstvá, noviny, časopisy, rozhlas a televízia. Mimoškolskú environmentálnu výchovu realizujú rôzne záujmové združenia, mimovládne organizácie.

Jedným z dôležitých predpokladov trvalo udržateľného rozvoja celej spoločnosti

je minimalizácia výskytu rizikových faktorov životného prostredia.

Príroda môže existovať bez človeka, ale človek nemôže existovať bez prírody.

Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-20-0094 - Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce.

Zoznam použitej literatúry

- BAZOVSKÁ, S. a kol. (2007): *Špeciálna epidemiológia*. Bratislava: Univerzita Komenského. 337 s. ISBN 978-80-223-2301-7.
- BOČÁKOVÁ, O. - IMROVIČ, M. (2021): *Emergency crisis situations and their solutions*. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. 139 s. ISBN 978-86-7103-579-8.
- Dane súvisiace so životným prostredím* - Štatistický úrad SR 2022. [online]. [2022-12-10].
- Dostupné na: <http://statdat.statistics.sk/cognosext/cgi-bin/cognos.cgi?b>
- FILČÁK, R. (2012): *Spoločnosť trhu a environmentálna politika: aktéri a konflikty*. Bratislava VEDA SAV. 302 s. ISBN 978-80-224-1216-2.
- JAĎUDO VÁ, J. a kol. (2015): *Ekonomické a legislatívne nástroje a legislatívne nástroje životného prostredia*. Banská Bystrica: Bellianum. 174 s. ISBN 978-80-557-1027-3.
- LEVICKÁ, J. (2022): Životné prostredie ako predmet sociálnej práce. In: *Revue sociálnych služieb*. roč. 2, č. 1. s. 41-52. ISSN 2729-9120. DOI DOI 10.34135/rss.220104.
- LOMBORG, B. (2001): *The Skeptical Environmentalist: Measuring the Real State of the World*. Cambridge University Press. 515 pp. ISBN 0521010683.
- McCORMICK, J. (2001): *Environmental Policy in the European Union*. Londýn: Palgrave; 347 p. ISBN-10 0333772040.
- MOELLENDORF, D. (2009): Treaty Norms and Climate Change Mitigation. In: *Ethics & International Affairs*. Volume 23, Issue 03, Fall 2009, pp. 247 – 265
- Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja*. 2002. 104 s. ISBN 80-88833-35-3.
- Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku 2020*. Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia. 194 s. ISBN 978-80-8213-052-5.
- MURA, L. (2015): *Etika pre pomáhajúce profesie*. Brno: Tribun EU. 133 s. ISBN 978-80-263-0812-6.
- SUŠA, O. - GRUBEC, M. a kol. (2017): *Riziková společnost a globální ohrožení*. Praha: Sociologické nakladatelství. 370 s. ISBN 978-807419-251-7.
- Výročná správa o činnosti úradu verejného zdravotníctva Slovenskej republiky za rok 2021*. [online]. [2022-02-01]. Dostupné na: https://www.uvzs.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=5378:vyrona-sprava-za-rok-2021&catid=25:vyrona-sprava&Itemid=34
- ZEMAN, J. (2002): *Ekonomické základy trvale udržateľného rozvoje*. Olomouc: Univerzita Palackého. 171 s. ISBN 80-244-0420-6

Ol'ga Bočáková is an associate professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava.

[e-mail: olga.bocakova@ucm.sk]

Andrej Hrnčárík is an assistant professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava.

[e-mail: andrej.hrncaarik@ucm.sk]

Darina Kubičková is an associate professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava.

[darina.kubickova@ucm.sk]

Peter Slovák is an assistant professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava.

[darina.kubickova@ucm.sk]

Reviews

Milan Kurucz: Medzinárodné organizácie. 1. vydanie. Bratislava: Sprint 2, 2021. 167 strán, ISBN 978-80-89710-54-6.

Katarína BROCKOVÁ

Keywords: *medzinárodné vzťahy, medzinárodné organizácie, klasifikácia, teória, štruktúra, aktéri*

Docent Milan Kuruc patrí k popredným slovenským politológom so zameraním na medzinárodné vzťahy. Niekoľko rokov pôsobil v diplomatických službách Slovenskej republiky. Súčasne dlhé roky pracuje ako vysokoškolský pedagóg na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Je autorom mnohých vedeckých publikácií: článkov v časopisoch indexovaných v databázach Web of Science a Scopus, článkov v iných zahraničných i slovenských vedeckých časopisoch, učebných textov, príspevkov z medzinárodných vedeckých konferencií. K jeho najnovším významným prácam patrí vysokoškolská učebnica venovaná problematike medzinárodných organizácií, ktoré nesie identický názov Medzinárodné organizácie. Publikáciu vydalo Vydavateľstvo Sprint 2 v roku 2021 ako vysokoškolskú učebnicu o rozsahu 167 strán, 978-80-89710-54-6.

Napriek tomu, že slovenská odborná verejnosť mala aj v minulosti k dispozícii publikácie venované problematike medzinárodných organizácií, hneď na úvod treba poznamenať, že práve publikácia docenta Kurucza patrí k obsahovo najkomplexnejším a najhlbšie spracovaným prácam. Slovenský čitateľ tak má k dispozícii dielo spracované vysokokvalifikovaným odborníkom. Pri spracovávaní problematiky využil autor viac ako 200 literárnych zdrojov predovšetkým zahraničných autorov. Publikovaním diela Medzinárodné organizácie docent Kurucz výrazne obohatil slovenskú vedeckú literatúru práve o danú problematiku.

Predložená učebnica je tematicky rozdelená na jedenásť samostatných kapitol. Prvých sedem kapitol tvorí všeobecnú teoretickú časť k problematike medzinárodných organizácií. Ôsma až jedenásta kapitola sú venované analýze konkrétnych medzinárodných organizácií ako Organizácia spojených národov (OSN), Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), Africká únia a Združenie krajín juhovýchodnej Ázie (ASEAN). V texte učebnice sa uvádzajú i mnohé ďalšie medzinárodné organizácie, ich štruktúra, význam a činnosť.

Autor v úvode textu uvádza, že v súčasnosti Únia medzinárodných združení zaregistrovala okolo 74 000 organizácií, z ktorých je takmer 42 000

aktívnych. Vznik a rozvoj aktivít medzinárodných organizácií je spojený s internacionalizáciou a globalizáciou ekonomického, politického a bezpečnostného života. Významný je nárast regionálnych organizácií. Medzinárodné organizácie prijímajú pravidlá pre svoju prácu v konkrétnych oblastiach. Treba aj na tomto mieste zdôrazniť, že členstvom v každej medzinárodnej organizácii sa konkrétny štát zaväzuje k plneniu určitých záväzkov, ktoré mu dávajú viac možností pre zapojenie sa do regionálneho alebo globálneho spoločenstva. Zároveň sa štát vzdáva časti svojej suverenity, pretože sa musí podriadiť novým pravidlám svojho pôsobenia v medzinárodnom spoločenstve.

Prvá kapitola je venovaná definícii hlavných znakov medzinárodných organizácií. Autor uvádza meno anglického právnika a filozofa Jeremyho Benthamu, ktorý už v 18. storočí ako prvý v tejto súvislosti použil adjektívum *medzinárodný* na rozlíšenie vnútroštátneho a medzinárodného práva. Vo vedeckej literatúre sa podľa textu predloženej učebnice s pojmom medzinárodná organizácia stretávame od polovice 20. storočia. V práci je citovaná definícia rozdelenia medzinárodných inštitúcií na základné, konštitutívne a špecifické od českej autorky Šárky Waisovej.

Druhá kapitola všeobecnej časti učebnice sa zaoberá *Klasifikáciou medzinárodných organizácií*. Pre klasifikáciu sú použité základné znaky ako členstvo, deľba právomocí a rozsah činností. Na základe členstva autor deľí medzinárodné organizácie na medzivládne, transvládne, mimovládne a organizácie s heterogénnym členstvom. Autor polemizuje v texte s názormi, či transnárodné podnikateľské subjekty možno zaradiť k medzinárodným mimovládnym organizáciám. Pre lepšie pochopenie členenia medzinárodných organizácií sú uvádzané mnohé príklady zaradenia konkrétnych subjektov k jednotlivým skupinám.

Tretia kapitola pod názvom *Teoretické prístupy k medzinárodným organizáciám* je tiež zaradená do časti učebnice, ktorá analyzuje všeobecné poznatky k danej téme. Sú tu uvedené rôzne prístupy k skúmaniu medzinárodných organizácií ako klasický realizmus, neorealizmus, neoliberalný inštitucionalizmus, sociálny konštruktivizmus a neogramscianizmus. Spracovanie tejto teoretickej časti pokladáme za jednu z najprínosnejších častí učebnice. Väčšina autorov zaoberajúcich sa problematikou medzinárodných organizácií ako učebných textov tejto súčasti teórie medzinárodných organizácií nevenuje dostatočnú pozornosť. Pre univerzitných študentov sú práve tieto aspekty štúdia skúmanej problematiky veľmi prínosné.

Vo štvrtej kapitole dostáva priestor subtéma *Historický vývoj medzinárodných organizácií*. Sú tu analyzované politické, hospodárske, technologické vývojové vplyvy na vznik medzinárodných organizácií a konkretizovaný ich vývoj v jednotlivých historických etapách vo vyššie uvedených podmienkach a formách jednotlivých organizácií. Opäť autor uvádza a vysvetľuje príklady vybraných medzinárodných organizácií v historickom kontexte ich vývoja.

Piata kapitola učebnice je venovaná téme *Štruktúra medzinárodnej organizácie*. Autor uvádza tzv. konštitučnú štruktúru (zmluvy a pravidlá), a organizačnú štruktúru (orgány), na čele ktorej sú členské štáty. Zaoberá sa riešením otázok hlasovacích práv, štruktúrou výkonných orgánov apod.

Ďalšia kapitola (šiesta) nesie názov *Aktéri v medzinárodných organizáciách*, za ktorých sú podľa textu považované štáty, administratívni zamestnanci, záujmové skupiny a komunity expertov. Úlohy a vplyv jednotlivých aktérov sú v texte zrozumiteľne vysvetlené opäť aj na konkrétnych príkladoch fungovania medzinárodných organizácií. Autor sa aj v tejto časti opiera o názory renomovaných expertov, ktorých práce cituje.

Logickou ďalšou súčasťou učebnice (siedmou kapitolou) je analýza problematiky *Rozhodovacích procesov v medzinárodných organizáciách*. Táto významná súčasť činnosti medzinárodných organizácií je vysvetlená ako „konverzia záujmov na rozhodnutia.“ Sú analyzované mechanizmy jednotlivých fáz rozhodovacieho procesu v medzinárodných organizáciách: stanovenie programu, rokovanie o navrhovaných riešeniach a schvaľovanie rozhodnutia. Celá hĺbka a pestrosť riešenia danej problematiky je v tejto časti kvalifikovane aplikovaná na konkrétnych príkladoch medzinárodných inštitúcií.

Druhú praktickú časť tvoria štyri kapitoly, ktoré približujú historický vývoj, fungovanie a globálny či regionálny význam štyroch organizácií. Ako prvú autor analyzuje *Organizáciu spojených národov*. Uvedené sú ciele a zásady OSN, organizačná štruktúra a úloha jej orgánov. Osobitne sa tu autor venuje činnosti OSN v oblasti mieru a bezpečnosti, opäť s uvedením konkrétnych príkladov, analýzy mierových operácií OSN, agendy OSN pre mier.

Ďalšou konkrétnou inštitúciou, ktorej je venovaná celá kapitola v učebnici, je *Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe* (deviata kapitola). Autor uvádza, že s 57 účastníkmi ide o najväčšiu regionálnu bezpečnostnú organizáciu vo svetovom spoločenstve, ktorá sa zameriava na posilnenie dôvery medzi štátmi na základe spolupráce vo vojensko-politickej, hospodárskej, ekologickej a humanitarnej oblasti. Uvedené sú základné princípy Helsinského záverečného aktu, vývoj organizačnej štruktúry OBSE a jej činnosti.

Africkú úniu (desiata kapitola) si autor učebnice vybral za ďalší príklad pre vysvetlenie fungovania medzinárodnej organizácie a tiež pre priblíženie politického a ekonomického diania v Afrike na príklade Africkej únie, ktorá pôsobí v špecifických podmienkach postkoloniálneho afrického sveta. Odstrániť všetky formy kolonializmu v Afrike si stanovila za svoju úlohu predchodkyňa tejto organizácie a to Organizácia africkej jednoty. Úlohou oboch organizácií sa autor zaoberá v texte vysokokvalifikovanou avšak zrozumiteľnou formou. Zdôraznená je úloha Africkej únie pri budovaní architektúry mieru a bezpečnosti v Afrike a tiež v ekonomickej integrácii afrických štátov.

Posledná jedenásta kapitola učebnice Medzinárodné organizácie prezentuje *Združenie národov Juhovýchodnej Ázie* (ASEAN), ktoré

v súčasnosti združuje štáty s viac ako 600 miliónmi obyvateľov. Kapitola ponúka analýzu vzniku a vývoja ASEANu, vtedajších politických a ekonomických podmienok v regióne, jeho historickej i súčasnej úlohe v regióne. Uvádzajú sa základné piliere Združenia, a to politicko – bezpečnostné spoločenstvo, hospodárske spoločenstvo a sociálno – kultúrne spoločenstvo.

Na záver každej kapitoly autor uvádza zhrnutie a kontrolné otázky, čo pôsobí ako silný podporný element pre utvrdenie si poznatkov a z danej témy a otestovanie si rozsahu a správnosti získaných vedomostí. Rovnako všetky kapitoly obsahujú príklady z fungovania medzinárodných organizácií v daných medzinárodno – politických podmienkach, čo čitateľovi sprostredkuje nielen poznanie problematiky významu a fungovania medzinárodných organizácií, ale i medzinárodných vzťahov v konkrétnom období.

Predložená učebnica autora doc. Milana Kurucza, CSc. predstavuje komplexne spracovanú problematiku medzinárodných organizácií pre potreby štúdia univerzitných študentov no i odborníkov z politickej a hospodárskej praxe. Práca kvalitatívnou úrovňou spracovania patrí k významným dielam slovenskej literatúry z oblasti medzinárodných vzťahov. Vysokokvalifikovaný text reflektuje mnohoročnú prax autora v zahraničných službách Slovenskej republiky a tiež jeho doterajšie pedagogické skúsenosti. Skĺbenie skúseností prameniacych z dvoch profesných dráh autora sa zhmotnili v texte učebnice najvyššej kvality, ktorá je k dispozícii záujemcom o štúdium problematiky medzinárodných organizácií.

Katarína Brocková *is an Associate Professor at the Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava Trnava, Slovakia.*

[e-mail: katarina.brockova@euba.sk]

Political Science Forum Contributing to the journal

It is possible to publish several kinds of manuscripts in Political Science Forum. The **Studies** section constitutes the main part of the journal. To this section belong bigger analytical articles with the format of 15 to 30 pages (5000 – 8000 words).

The next section is called **Discussion** and shorter articles are placed there. An article in this section should be between 5 to 10 pages (1500 -3000 words) long and it should be presenting specific view of its author on the theme of the particular issue or alternatively to present a new interesting finding.

The last traditional section of scientific journals is **Reviews**. Authors can evaluate latest interesting books in their field of interest. Reviews are usually 1 to 5 page long (500 - 2500 words).

It is possible to submit manuscripts in electronic form to e-mail address of the address marian.bussa@tnuni.sk in standard formats (.doc, .rtf or .docx).

All submitted manuscripts are evaluated by the editorial staff and selected manuscripts are sent out to peer review. In case of positive review the article will be listed for publishing. Every author will be informed about the decision to publish or to return the article. Unless informed otherwise we presume every manuscript we receive has not been published yet and was not submitted separately to be published elsewhere. Brief information about the author and his current and past positions along with full contact address should be attached in covering letter to the manuscript.

Style Guidelines for Manuscripts:

Title: arial, size 13, bold, all caps

Title in English language: arial, size 13, all caps

Name and surname: arial, size 11, last name in capital letters

Abstract in English and length of 100 to 150 words. It should contain exact topic of the manuscript, used method and authors' findings. (arial, size 11)

Keywords: 4-6 (*arial, size 11, italic*)

Text:

Page format: B5

Font: arial, size 11

Paragraph: 1 line spacing, no extra space before or after paragraph

Format: MS Word (.rtf, .doc, .docx)

Mark **footnotes** with Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the manuscript. To **tables, graphs and pictures** please state the source and mark them with Arabic numbers.

The reference list in alphabetical order at the end of the paper.

Some Examples of the Preferred References Style:

Name of author in the text:

Susser (1992)

Susser (1992; 1994)

Name of author outside of the text:

(Mair 1997: 76)

(Mair 1993; 1998)

(Mair 1997; Gallagher 2005)

Names of authors:

Mair and Gallagher (1998: 11-23)

(Mair, Gallagher 1998: 11-23)

More sources by the same author in the same year of publication:

Mair (1997a; 1997b)

(Mair 1998a; 1998b)

Quotation format:

Quoted text is marked by double quotes, not by Italic.

References

Books:

Mair, P. (1997): Party System Change: Approaches and Interpretations, Oxford, Oxford University Press.

Gallagher M. - Laver M. - Mair P. (2005): Representative Government in Modern Europe: Institutions, Parties, and Governments, New York, McGraw-Hill, 4th edition.

Edited Volumes:

Mair, P. – Zielonka, J. (2002, eds.): The Enlarged European Union: Diversity and Adaptation, London, Frank Cass.

Chapters from Monographs:

Kirchheimer, O. (1966): The Catch-all Party, In: Mair, P. (ed. 1990): *The West European Party System*, Oxford, Oxford University Press.

Articles in Journals:

Lijphart, A. (1992): Democratization and constitutional choices in Czecho-Slovakia, Hungary and Poland, 1989-91. *Journal of Theoretical Politics* , vol. IV, no. 2, 207-223.

Mareš, M. (2004): Politický rozměr požadavků německé menšiny v České republice. In: *Středoevropské politické studie*, roč. VI, č. 2-3, [online]. Available at: <<http://www.cepsr.com/index.php>> [Accessed 30. April 2006].

In case of using Internet sources it is necessary to state the date of access.